

А. П. ГОЛУБЕВ, Е. И. БЕССОНОВА,
И. Б. СМЕРНОВА

«ТУРИЗМ» МАМАНДЫҒЫНА АРНАЛҒАН АҒЫЛШЫН ТІЛІ

ENGLISH FOR STUDENTS IN TOURISM MANAGEMENT

Білім беруді дамытудың федералды институты» федералды мемлекеттік автономдық мекемесі «Туризм» мамандығы бойынша орта кәсіптік білім беру бағдарламасын іске асыратын білім беру мекемелерінің оқу процесінде пайдалану үшін оқу құралы ретінде ұсынған.

«Шет тілі» оқу пәні.

*Пікірдің тіркеу нөмері №661, 18 желтоқсан 2012 ж.
«БДФИ» ФММ*

3-басылым, стернотнпті

Мәскеу
«Академия» баспа орталығы:
2016

Бұл кітап Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі және «Кәсіпқор» холдингі» КЕАҚ арасында жасалған шартқа сәйкес ««ТЖКБ жүйесі үшін шетел әдебиетін сатып алуды және аударуды ұйымдастыру жөніндегі қызметтер» мемлекеттік тапсырмасын орындау аясында қазақ тіліне аударылды. Аталған кітаптың орыс тіліндегі нұсқасы Ресей Федерациясының білім беру үдерісіне қойылатын талаптардың ескерілуімен жасалды.

Қазақстан Республикасының техникалық және кәсіптік білім беру жүйесіндегі білім беру ұйымдарының осы жағдайды ескеруі және оқу үдерісінде мазмұнды бөлімді (технология, материалдар және қажетті ақпарат) қолдануы қажет.

Аударманы «Delta Consulting Group» ЖШС жүзеге асырды, заңды мекенжайы: Астана қ., Иманов көш., 19, «Алма-Ата» БО, 809С, телефоны: 8 (7172) 78 79 29, эл. поштасы: info@dgc.kz

А в т о р л а р :

А. П. Голубев — жалпы редакция, II бөлім (теориялық материал);

Е. И. Бессонова — II бөлім (практикалық бөлім), III бөлім;

И. Б. Смирнова — I және IV бөлімдер

Рецензенттер:

Н. П. Мишура – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Мәскеу гуманитарлық-экономикалық институтының Калуга филиалының Қоғаммен байланыс және халықаралық қатынастар кафедрасының меңгерушісі;

Г. Ю. Паченкова - С.И.Танеев атындағы Калуга облыстық музыка колледжінің ағылшын тілі пәнінің оқытушысы

Голубев А.П.

«Туризм» мамандығына арналған ағылшын тілі = English for Students in Tourism Management: орта кәсіптік білім беру мекемелерінің студенттеріне арналған оқулық / А. П. Голубев, Е. И. Бессонова, И.Б.Смирнова. — 3-басылым., стер. — М.: «Академия», баспа орталығы 2016. — 192 б.

ISBN978-601-333-107-2(каз.)

ISBN978-5-4468-3037-4(рус.)

Оқулық «Туризм» мамандығына арналған орта кәсіптік білім беру жөніндегі федералды мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес жасалған. «Шет тілі» ЖТӘЭП.03.

Оқулық ауызша және Жазбаша сөйлеу мәнері дамытуға бағытталған, диалогтар мен тапсырмалары бар жалпы қолданыстағы негізгі тақырыптарды қозғайды. Грамматика негіздері қазақ тілінде түсінікті етіп жазылған. Арнайы жаттығулары бар. Оқулықты тілді алғаш үйренушілер үшін қолдануға болады. «Маманның кәсіби қызметі» деп аталатын бөлімінде кәсіби тақырыпта әңгіме жүргізе алу мәнерін қалыптастыру үшін, арнайы әдебиеттерді оқи алу үшін оқу орны түлегінің болашақ жұмысымен тікелей байланысты тақырыптар оқытылады. Оқулық лексикасы мамандық бойынша негізгі терминдерден тұрады.

Оқулық орта кәсіптік білім беру мекемелерінің студенттері мен ағылшын тілін өздігінен үйренушілерге арналған.

ӘОЖ 802.0(075.32)
КБЖ 81.2 Ағыл-9ші 723

© Голубев А.П., Бессонова Е.И., Смирнова И. Б., 2013

© Голубев А.П., Бессонова Е.И., Смирнова И. Б., 2014, өзгертулермен

© «Академия» білім-баспа орталығы, 2014

© Дайындау. «Академия» баспа орталығы, 2014

ISBN 978-601-333-107-2 (каз.)

ISBN 978-5-4468-3037-4(рус.)

АЛҒЫСӨЗ

Бұл оқулық Федералды мемлекеттік білім беру стандарты мен «Туризм» мамандығы бойынша білім алатын орта кәсіптік білім беру мекемелерінің студенттеріне шетел тілі бойынша бағдарламасына сәйкес дайындалған. «Туризм» мамандығы бойынша шет тілі РФ Білім және ғылым министрлігінің Жалпы гуманитарлық және әлеуметтік-экономикалық пәндер (ЖГЭЭП) циклына жатады. Оқулықты құрастыру кезінде авторлар орта кәсіптік білім беру жүйесіне арналған Федералды мемлекеттік білім беру стандартын басшылыққа алған. Ол бойынша жалпы гуманитарлық және әлеуметтік-экономикалық пәндер бойынша бітіруші түлектің шет тілі саласында келесідей білім көрсеткіші болуы қажет:

- Кәсіби бағыттағы шет тіліндегі мәтіндерді оқып, аударуға (сөздікпен) қажетті лексикалық және грамматикалық минимумды (1200 – 1400 лексикалық бірлік) игеру керек;
 - Шет тілінде қарапайым тіл табысуға қабілетті болу керек.
- Жалпы кәсіби пәндер бойынша бітіруші түлек шет тілі аясында:
- Шет тілінде кәсіби дәрежеде тіл табысуға қажетті практикалық грамматиканы білуге тиісті;
 - Кәсіби шет тілін игеру керек.

Жоғарыда айтылған талаптарға сәйкес оқулық төрт бөлімнен тұрады.

I бөлім. «Фонетикалық кіріспе-түзету курсы» транскрипция және ағылшын тілінің айтылу ерекшелігі туралы түсінік береді.

II бөлім. «Практикалық грамматика негіздері» бөлімі қысқаша теориялық мәліметтерден, берілген грамматикалық тақырыптар бойынша бақылау сұрақтарынан, оқу мәтіндері мен оларға қосымша жаттығулардан тұрады. Авторлар курстың басынан аяғына дейін грамматиканы үйренуді негізсіз деп қарастырған. Олардың пікірінше, алдымен ағылшын тілінің грамматикасының қысқаша және жалпылама сипаттамасын түсіндіріп, оны курстың барысында қажетті бөлімдермен толықтырып отыру қажет. Сондықтан грамматика бұл жерде барынша жинақы түрде берілген. Кейбір түсінуге жеңіл болатын грамматикалық тақырыптар өзара біріктіріліп, ал күрделі болатын тақырыптар жекелей берілген. Оқулық, ең алдымен, ағылшын тілінің практикалық курсы болған соң, авторлар теориялық материалдарды қысқа әрі қарапайым түсіндіруге тырысқан. Жаттығулар жүйесі теориялық материалдарды меңгеру деңгейіне байланысты әртүрлі тапсырмалардан тұрады. Бұл бөлімнің әрбір мәтіні тұрмыстық тақырыптардың бірін қамтиды. Мысалы: «Менің отбасым», «Менің достарым», «Демалыс» және т.б.

Келесі бөлімдерде жекелеген грамматикалық тақырыптарды қайталауға арналған тапсырмалар беріледі. Материалдар жеңілден бастап күрделіге қарай және практикалық мақсаттарға байланысты принципімен құрастырылған.

III бөлім. «Маманның кәсіби дайындығы» атты бөлімде оқу орны түлегінің болашақ жұмысымен тікелей байланысты тақырыптар оқытылады. Ондағы негізгі мақсат – кәсіби тақырыпта әңгіме құрып, арнайы әдебиеттер оқу дағдысын қалыптастыру. Бұл бөлімнің

лексикасына мамандық бойынша негізгі терминдер мен түсініктер кіреді.

IV бөлім. «Кәсіби ағылшын тілі» бөлімінде студенттерге алдағы бөлімдердегі тұрмыстық немесе мамандық бойынша берілген тақырыптар орнына «Құжатты аудару», «Шетелдік фирмаға хат жазу», «Түйіндеме жасау», «Аудармашы ретінде іскерлік келіссөздерде сөз алу» сияқты іскерлік бағыттағы тапсырмалар беріледі. Бұл бөлімнің кейбір тапсырмалары мен тақырыптары бір жағынан факультативті сипатта және ілгері деңгейге арналған.

Барлық бөлімдердің материалдары ыңғайлы болуы үшін сабақтарға бөлінген. «Сабақ» түсінігі бұл жерде тақырыптық сипатта болады, яғни белгілі бір сұрақтарды біріктіреді. Ол «бір сағат» немесе «бір сабақ» дегенді білдірмейді. Әр сабаққа бөлінген нақты сағат саны топтың негізгі мақсаты мен дайындығына қарай оқытушы тарапынан бөлінеді.

Авторлар

I бөлім. ФОНЕТИКАЛЫҚ КІРІСПЕ-ТҮЗЕТУ

КУРСЫ

Сөйлеу мүшелері.

Транскрипция.

Ағылшын тілінің айтылу ерекшеліктері.

Дауысты дыбыстар. Дауыссыз дыбыстар.

Екпін.

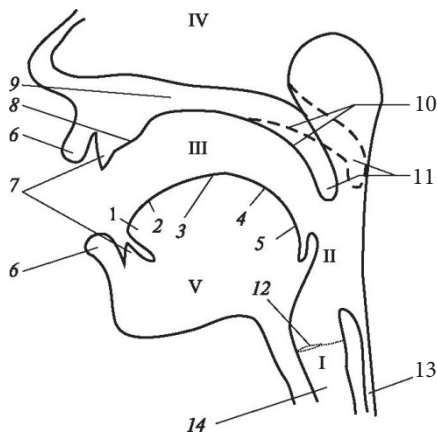
Дауысты дыбыстардың редукциясы.

Интонация.

Сөйлеу мүшелері

Ағылшын тілінің дыбыстары орыс тіліндегі дыбыстардан біршама ерекше болып келеді, олардың айтылуы көп жағдайда қиындық тудырады. Мұндай қиындықтарды еңсеріп, дұрыс айту ретін қалыптастыру үшін ең алдымен адамның сөйлеу мүшелерінің құрылымын білу қажет:

I. Көмей қуысы	The larynx
II. Жұтқыншақ қуысы	The pharynx
III. Ауыз қуысы	The mouth cavity
IV. Мұрын қуысы	The nasal cavity
V. Тіл	The tongue

1.	Тілдің ұшы	The tip of the tongue
2.	Тіл арқашығының алдыңғы бөлігі	The blade of the tongue
3.	Тіл арқашығының ортаңғы бөлігі	The front of the tongue
4.	Тіл арқашығының артқы бөлігі	The back of the tongue
5.	Тілдің түбірі	The root of the tongue
6.	Еріндер	The lips
7.	Тістер	The teeth
8.	Альвеолалар	The alveolar ridge
9.	Қатты таңдай	The hard palate
10.	Жұмсақ таңдай	The soft palate
11.	Тілшік	The uvula
12.	Дауыс желбезегі	The vocal cords
13.	Өңеш	The gullet
14.	Трахея (кеңірдек)	The windpipe

Транскрипция

Транскрипция — тіл дыбыстарының шартты белгілер арқылы белгіленуі. Транскрипцияның әр белгісі бір дыбысқа сәйкес келеді. Ағылшын тілінде 44 дыбыс бар. Дыбыстардың саны ағылшын әліпбиіндегі әріп санына сәйкес келмейді, олардың саны 26. Транскрипцияның белгілері көп жағдайда шаршы жақшаның ішінде жазылады.

Халықаралық транскрипция белгілері

Дыбыстар	Мысалдар	Дыбыстар	Мысалдар
Дауысты		Дауыссыз	
[i:]	eat [i:t]	[p]	pen [pen]
[ɪ]	bit [bɪt]	[b]	boot [bu:t]
[e]	egg [eg]	[t]	tent [tent]
[æ]	axe [æks]	[d]	dog [dɒg]
[a:]	arm [a:m]	[k]	cat [kæt]
[ɒ]	ox [ɒks]	[g]	gift [gift]
[ɔ:]	all [ɔ:l]	[f]	fox [fɒks]
[ʊ]	book [bʊk]	[v]	vase [va:z]
[u:]	moon [mu:n]	[s]	sack [sæk]
[ʌ]	cup [kʌp]	[z]	zoo [zu:]
[ɜ:]	earn [ɜ:n]	[ʃ]	ship [ʃɪp]
[ə]	supporter [sə'pɔ:tə]	[ʒ]	garage ['gæra:ʒ]

	Дифтонгтар		
[eɪ]	eight [eɪt]	[ð]	then [ðen]
[əʊ]	oak [əʊk]	[tʃ]	chair [tʃeə]
[aɪ]	item ['aɪtəm]	[dʒ]	jug [dʒʌg]
[aʊ]	down [daʊn]	[h]	hat [hæt]
[ɔɪ]	boy [bɔɪ]	[m]	mail [meɪl]
[ɪə]	beer [bɪə]	[n]	nest [nest]
[eə]	bear [beə]	[l]	log [lɒg]
[ʊə]	tour [tʊə]	[r]	rag [ræg]
		[ŋ]	king [kɪŋ]
		[i:]	yacht [jɒt]
		[w]	well [wel]

Ағылшын тілінің айтылу ерекшеліктері

Ағылшын тілінің жеке дыбыстарымен жұмыс жасауға кіріспес бұрын, орыс тілімен салыстырғанда ағылшын дыбыстары артикуляцияның жалпы ерекшеліктерін атап өткен жөн.

1. Ағылшындар үшін сөйлеу кезінде ерінді жылдам қимылдатып, оларды түрлі формаға бейімдеу тән емес.

2. Орыс тіліндегі кейбір бейтарап дыбыстарды айту кезінде ерінді еркін қимылдатып сөйлеуге болады. Ал ағылшындар сөйлеу кезінде еріндерін жинақтап, күліп тұрғандай сөйлейді.

3. Ағылшын тілінің **дауыссыз** дыбыстарын айту кезінде тіліміз артқа шегініп, төмен және жалпақ күйде орналасады. Бұл орыс тілінің дауыссыздарын айту кезіне тән емес. Сондықтан олар жұмсармай, қатаң түрде айтылады, тек [ʃ], [з], [tʃ], [dʒ] дыбыстарын, сонымен қатар i, e, u дауысты дыбыстарының алдындағы [ɪ] дыбыстарының айту ерекшелігі бар.

4. Ағылшын тілінің **дауысты** дыбыстарын айту кезінде тіліміз ауыз қуысының артқы бөлігінде орналасады, ал орыс тіліндегі дыбыстарды айту кезінде тіліміз көбіне алдыңғы бөлікте орналасады.

Ағылшын тілі дыбыстарының кейбір ерекшеліктерін осылайша анықталады.

Дауысты дыбыстар

1. Ағылшын тілінің дауысты дыбыстары орыс тілімен салыстырғанда ұзақ және қысқа болып бөлінеді. Ұзақ дауыстылар қысқа дауыстыларға қарағанда қысыммен айтылады. Мысалы: [ɪ] — [i:], live [lɪv] — leave [li:v]. Бірақ барлық қысқа дыбыстардың қосарланған ұзақ дыбысы жоқ.

2. Дифтонгтер бір элементтен келесі элементке өтетін ауыспалы артикуляциямен сипатталады. Орыс тілінде мұндай дыбыстар жоқ.

Дауыссыз дыбыстар

1. Ағылшын тіліндегі қатаң дауыссыз дыбыстар орыс тілімен салыстырғанда екпінмен айтылады.

2. Ағылшынша сөйлеу мәнерінде сөздің соңындағы қатаң және ұяң дыбыстардың айырмашылығы бар, себебі олардың мәні зор. Мысалы:

cap [kæp] — cab [kæb]
back [bæk] — bag [bæg]

leaf [li:f] — leave [li:v]
hat [hæt] — had [hæd]

3. Ағылшын тілінің [t], [d], [l] дауыссыз және [n] мұрын дыбыстарын айту кезінде тілдің ұшы альвеолаларға тиеді, ал орыс тілінде [т], [д], [л], [н] дыбыстарын айту кезінде тіл жоғарыдағы тіске тиеді.

Орыс тілінде сөйлейтін студенттердің осы жердегі кеңінен таралған қателігі, олар ағылшын тілінің қатты дыбыстарын сөздің соңында бекітіп айтады.

4. Қатаң [p], [t], [k] дауыссыз дыбыстары әдетте қырылдақ дауыспен айтылады. Ол әдетте екпінді буынның ұзақ дауыссыз дыбыс алдында байқалады. Алдағы дыбыстармен салыстырғанда [s] дыбысы қырылдаусыз айтылады. Мысалы:

park [pha:k] — speak [spi:k]
tea [thi:] — stay [stei]
course [khu:s] — skate [skeit]

Екпін

Сөз екпіні

Ағылшын тілінде екпін сөздің әртүрлі буынына келіп түседі.

Транскрипциядағы екпін буынның алдына қойылатын белгі арқылы бейнеленеді.

Мысалы:

possible [ˈpɒsəbəl], impossible [imˈpɒsəbəl].

Ағылшын тіліндегі көпбуынды сөздерде әртүрлі күштегі екі екпін болуы мүмкін: бастапқы және екінші дәрежелі. Бастапқы екпіннің белгісі үстіңгі жақта, екінші дәрежелі екпін сөздің төменгі жағына қойылады. Мысалы:

possibility [ˌpɒsəˈbəlɪti].

Ағылшын тілінде екпін кей жағдайда түрлі сөз таптарын да ерекше көрсетіп тұрады. Мысалы:

desert [ˈdezət]	<i>шөл дала</i> (зат есім)
desert [diˈzɜ:t]	<i>бос қалдыру; тастап кету</i> (етістік)

Оған қоса, ағылшын тілінде екпін түрлі сөз тіркестері мен күрделі сөздердің айырмашылығын байқауға мүмкіндік береді. Мысалы:

blackboard [ˈblækbo:d]	<i>сынып тақтасы</i>
black board [ˈblæk ˈbo:d]	<i>қара тақта</i>

Фразалық екпін

Ағылшын тілідегі фразалар өте ырғақты болып келеді: әрбір екінші буын екпінді болады. Құрылымына байланысты фраза екпінді немесе екпінсіз буыннан басталуы мүмкін. Екпін арқылы әдетте, келесі сөз таптары **ерекшеленеді**:

- зат есім, сын есім, атауыш етістік, үстеу;
- сан есім;
- сұрау және сілтеу есімдігі;
- екі және одан да көп буыннан тұратын жалғаулықтар мен көмекші сөздер.

Екпін арқылы әдетте келесі сөз таптары ерекшеленбейді:

- жіктеу, тәуелді, өздік және қатыстық есімдіктер;
- артикльдер.

Кей жағдайда екпін арқылы көмекші етістік **ерекшеленеді**:

- сұрақтың басында;
- болымсыз сөйлемдерде;
- көңіл-күйді білдіру үшін.

Ағылшын фраасында күшейген екпінді қолданатын сөз, эмфаза деп аталады. Ол айтып отырған идеяға байланысты кез келген сөз болуы мүмкін. Оның артынан үнемі үзіліс болады.

Фразадағы бастапқы екпін транскрипцияда екі сызықшамен (‘’) беріледі.

Дауысты дыбыстардың редукциясы

Ағылшын тілінде екпінсіз дауысты буын анық айтылмайды: немесе дауысты дыбыс есебіне өзгеріске ұшырады, немесе оның ұзақтығы қысқарады, немесе ол дыбыс толық түсіп қалады.

Мысалы:

interval [‘intəvəl]	pencil [‘pensəl]
begin [bɪ’gɪn]	away [ə’weɪ]

Интонация

Интонацияны графикалық сипатта белгілеу үшін келесідей шартты белгілер қолданылады:

- екпінді буын;
- екпінсіз буын;
- ↘ екпінді буындағы дауыстың бәсеңдеуі;
- ↗ соңғы екпінді буында дауыстың жоғарылауы;
- = дауыс ырғағының диапазоны, яғни ең жоғары және ең төменгі дауыс ырғағының шекерасы;
- ~~~~ кысқа кідіріс;

	ұзактау кідіріс;
	өте ұзақ кідіріс.

Хабарлы, өздік және лепті сөйлемдердегі интонацияның негізгі контурлары

1. Хабарлы сөйлемде әдетте төмен ырғақты дауыс шығады:

It's late.

[ɪts leɪt]

I feel well.

[aɪ fi:l wel]

2. Бұйрық немесе тыйым салуды білдіретін бұйрықты сөйлемдерде дауыстың бәсең ырғағы қолданылады:

Let him speak.

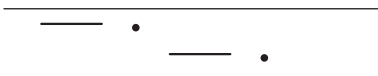
[let hɪm spi:k]

3. Өтінішті білдіретін бұйрықты сөйлемдерде дауыстың жоғары ырғағы қолданылады:

Spell the word, please.

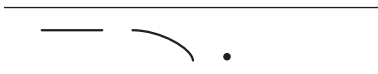
[spel ðə wɜ:d pli:z]

4. Лепті сөйлемдерде дауыстың төменгі ырғағы қолданылады:

How funny!

[haʊ fʌni]

What a scene!

[wɒt ə si:n]

Сұрақтардағы интонация

1. Жалпы сұрақта әдетте жоғары ырғақ қолданылады:

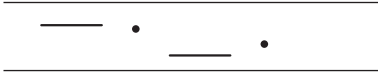
Am I late?

[æm aɪ leɪt]

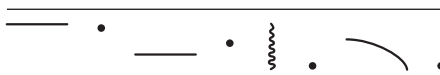
Is he busy?

[ɪz hi bɪzi]

2. **Альтернативті сұрақта** бірінші бөлім жоғары ырғақпен, ал екінші бөлігі төменгі ырғақпен айтылады:

Is it Thursday or Friday?
[ɪz ɪt θɜ:zdi ə fraɪdi]

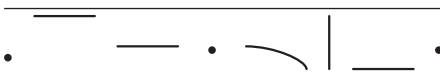
3. **Арнайы сұрақта** төменгі дауыс ырғағы пайдаланылады:

Who is ready?
[hu: ɪz redi]

4. **Бөлшектелген сұрақта** сөйлемнің хабарлы бөлігі төменгі дауыс ырғағымен айтылып, сұраулы бөлігінде дауыс ырғағы жоғарылайды:

The room isn't light, is it?
[ðə ru:m ɪzənt laɪt ɪz ɪt]

Сөйлеуші адам өзінің айтқаны шын екеніне **күманданбайтын** болса, онда келесі дауыс ырғағы қолданылады:

Peter is eight, isn't he?
[pi:tə ɪz eɪt ɪzənt hi:]

II бөлім. ПРАКТИКАЛЫҚ ГРАММАТИКА НЕГІЗДЕРІ

1-сабақ

<i>Грамматика:</i>	Зат есім Сын есім Етістік Хабарлы сөйлем
<i>Мәтін:</i>	My Family and Our Daily Routine.

Ағылшын тілінің қысқаша грамматикасына шолуды негізгі үш сөз табын қарастырудан бастаймыз: зат есім, сын есім және етістік.

Зат есім

Қолданыс кезінде ағылшын тілінің зат есімдерін сенімді түрде қолдану үшін келесі ережелерді жақсы білу қажет:

1. Зат есіммен бірге **артикльдерді** қолдану.
2. Зат есімнің **көпше түрінің** жасалуы.
3. Зат есімнің **ілік септігінің** жасалуы.

Артикльдің қолданылуы

Артикль – көмекші сөз, ол мағынасы мен қолдануына қарай зат есімнің алдында тұрады. Орыс тілінде ондай сөз табы жоқ.

Артикль екі түрлі болады: **белгілі the** және **белгісіз a (an)**.

Бір зат есім өзінің мағынасына қарай белгілі артикльмен де, белгісіз артикльмен де қолданыла алады. Бірқатар жағдайда артикль мүлде болмайды.

Белгісіз артикль

Белгісіз артикль **one бір** – сан есімінен шыққан, келесі сөздер оның орыс тіліндегі баламасы бола алады: қандай да бір, кез келген. Басқаша сөзбен айтқанда, белгісіз артикль заттың біртекті заттардың тобына жатуы мен оның осындай сипаттағы заттардың тобынан ерекшеленбеуін көрсетеді:

He saw **a** cat.

Give me **an** apple.

He is **a** student.

A man is waiting for you.

Ол мысықты көрді (*қандай да бір*)

Маған алма берші (*кез келген*)

Ол студент (*көптің бірі*)

Сізді бір адам күтіп тұр (*қандай да бір*)

Белгісіз артикльдің бір деген мағынасы болғандықтан, ол зат есімнің көпше түрімен қолданылмайды.

Белгісіз артикль дауыссыз дыбыстар алдында [ə] және дауысты дыбыстардың алдында [ən] түрінде айтылады. Мысалы: a student, an apple.

Белгілі артикль

Белгілі артикль **that** анау деген сілтеу есімдігінен туындайды да, *мынау*, *белгілі* немесе *өз тобында* жалғыз болатын затты білдіреді. Басқаша айтқанда, белгілі артикль бір топқа жататын заттардың ішінен біреуін ерекшелейді.

Where is the cat?	(Сұраушыларға белгілі) мысық қайда?
The apple is tasty.	(Мынау) алма тәтті.
He came to the student.	Ол (анану, белгілі) студентке келді.
The man was wearing a hat.	(Анану) ер адам қалпақта болды.
The moon was rising in the sky.	Ай (өз тобындағы заттардың ішінде жалғыз) аспанға көтерілді.

Белгісіз артикльмен салыстырғанда белгілі артикль зат есімнің жекеше де көпше түрінде қолданыла береді:

He saw the students	Ол (анану) студенттерді көрді.
----------------------------	--------------------------------

Жекеше түрдегі белгілі артикль заттардың бір тобын қамтиды, яғни жалпылама мағынада бола алады:

The cat has four paws.	Мысықтың (барлық мысықтың) төрт аяғы бар.
She can play the piano.	Ол пианинода (жалпы пианинода) ойнай алады.
The computer can do many operations.	Компьютер (жалпы компьютер) көп операциялар орындай алады.

Ескертпе. Жалпылама сипаттағы зат есімнің көпше түрі **артикльсіз** қолданатынын есте сақтау керек:

Cats have four paws.	Мысықтардың төрт аяғы бар. (The cats «анану мысықтар» деген мағынада болар еді.)
----------------------	--

Дауыссыз дыбыстың алдында белгісіз артикль [ðə], ал дауысты дыбыстың алдында [ði:] деп оқылады. Мысалы: **the student** [ðə 'stju:dənt], **the apple** [ði: 'æpl].

Артикльдің қолданбауы

Артикль:

- жекеше түрінде белгісіз артикль қолданылуы мүмкін зат есімнің көпше түрінде қолданылмайды:

There are *cats* in the yard.
We are *students*.

Аулада *мысықтар* жүр.
Біз *студенттерміз*.

- Дерексіз ұғымдар мен заттарды білдіретін зат есімдердің алдында қолданылмайды:

Friendship is based
on mutual respect.
Snow is white.

Достық өзара құрметке
негізделген.
Қар ақ.

- басқа анықтамалары (есімдік, сан есім және т.б.) бар зат есімдердің алдында:

He saw *my* cat. Ол менің мысығымды көрді
Give me *some* apples. Маған біраз алма берші (бірнеше).

- жалқы есімдер алдында, себебі оларды ары қарай нақтылау қажеті жоқ (бұл ережедегі ерекшелікті ары қарай көріңіз):

London, France, Michael, Newton

- егер соңында жалқы есім қолданатын болса, белгілі бір титулдар, лауазымдар және шақыру формаларының алдында:

Professor Smith, General Stone, Mr White

- күн, ай, жыл мезгілдері атауының алдында:

on Sunday
in summer
in August

жексенбіде
жазда
тамызда

Алайда, егер нақты дата немесе кезең белгілі болатын болса, ол кезде белгілі артикль қолданылады:

the summer of 1979

- зат есім сөз тіркесінің құрамдас бөлігі болатын бірқатар тұрақты сөз тіркестерінде:

at home
at school
at work
to go to bed
to go to school
to go to work

Үйде
мектепте
жұмыста
ұйықтау
мектепке бару
жұмысқа бару

by car
by bus
by plane
by train
by underground
on foot
on board a ship

көлікпен
автобуспен
ұшақпен
пойызбен
метромен
Жаяу
кемемен

<i>for breakfast</i>	таңғы асқа
<i>at lunch</i>	түскі аста
<i>to dinner</i>	кешкі асқа
<i>by heart</i>	жатқа айту
<i>by chance</i>	кездейсоқ
<i>by mistake</i>	қателесіп
<i>by name</i>	атымен
<i>from year to year</i>	жылдан жылға
<i>from day to day</i>	күннен күнге
<i>from morning till night</i>	таңертеңнен түнге дейін
<i>from time to time</i>	уақыт уақытымен

Белгілі және белгісіз артикльмен бірге қолданылатын тұрақты сөз тіркестері де бар, мысалы:

as a result of	нәтижесінде
in (during) the night	түнде
(ср. at night)	

Мұндай сөз тіркестерін есте сақтау қажет.

Кейбір жалқы есімдікпен берілетін артикльдер

Бірқатар жағдайда жалқы есімдермен бірге белгілі артикль қолданылады. Оларға:

- мұхиттардың, теңіздердің, көлдердің, аралдардың, таулардың шөл далалардың атауы:

<i>The Pacific Ocean</i>	Тынық мұхит
<i>The Black Sea</i>	Қара теңіз
<i>The Thames</i>	Темза
<i>The English Channel</i>	Ла-Мани
<i>The Panama Canal</i>	Панама каналы
<i>The Canaries</i>	Канар аралдары
<i>The Alps</i>	Альпы

- бір отбасы мүшелерінің ата-тегі:

The Greens, the Forsytes

- келесідей сөздерді қамтитын елдердің атауы:

<i>Republic</i>	республика
<i>Union</i>	одақ
<i>Kingdom</i>	патшалық
<i>Federation</i>	федерация
<i>States</i>	штаттар

Мысалы: *The Russian Federation*

- бірқатар елдер мен аймақтардың атауы:

<i>The Netherlands</i>	Нидерланды
------------------------	------------

<i>The Middle East</i>	<i>Таяу Шығыс</i>
<i>The South of England</i>	<i>Англияның оңтүстігі</i>
Бірақ:	
<i>South Africa</i>	<i>Оңтүстік Африка</i>
<i>Northern Ireland</i>	<i>Солтүстік Ирландия</i>
<i>Eastern Europe және т.б.</i>	<i>Шығыс Еуропа</i>

• кемелер, қонақ үйлер, кейбір музейлер, ескерткіштер және ғимараттар, газеттер, кино-театрлардың атаулары:

<i>The Titanic</i>	<i>«Титаник»</i>
<i>The Savoy</i>	<i>«Савой»</i>
<i>The Tower of London</i>	<i>Тауэр (Лондондағы көне қамал)</i>
<i>The White House</i>	<i>Ақ үй</i>
<i>The Financial Times</i>	<i>«Файненшл таймс»</i>

Егер орынның немесе ғимараттың атауы жалқы есіммен анықталатын болса – адам атымен немесе елді мекеннің атауымен анықталатын болса, онда артикль қойылмайды:

<i>Westminster Abby</i>	<i>Вестминстерлік аббаттығы</i>
<i>Hyde Park</i>	<i>Гайд-парк</i>
<i>Buckingham Palace</i>	<i>Букингем сарайы</i>

Зат есімнің көпше түрінің жасалуы

Зат есімнің көпше түрі сөздің соңына **-s** (немесе **-es**) жалғауы қосылу арқылы жасалады:

a day – days	<i>күн — күндер</i>
a box – boxes	<i>қорап — қораптар</i>

-es жалғауы егер сөз **-s, -ss, -x, -sh, -ch** (яғни, ызың немесе сыбыс дыбыстарға аяқталатын болса) зат есімнің жекеше түріне жалғанады.

Көпше түрдегі **-(e)s** жалғауы келесідей айтылады:

[s] — қатаң дауыссыздан кейін:

text — texts
safe — safes

[z] — дауысты және ұяң дауыссыздан кейін:

day — days
dog — dogs

[ɪz] — ызың және сыбыс дауыссыздан кейін:

branch — branches
bridge — bridges
fox — foxes
size — sizes

Кейбір зат есімнің жекеше түрі **-fe** немесе **-f** әріптеріне аяқталатын болса, көпше түрдегі дыбысталуында **f** әрпі **v** әрпіне айналады:

life — lives
half — halves
shelf — shelves

Алайда:

a roof — roofs
a proof — proofs
a belief — beliefs

house деген зат есімнің көпше түрі жасалуы барысында қатаң дауыссыз ұяң дауыстыға ауысады:

house [haus] — houses ['hauziz].

Жекеше түрдегі зат есім **-y** әрпіне аяқталып, оның алдында дауыссыз дыбыс тұрса, көпше түрде **-y** әрпі **-i** әрпіне ауысып, **-es** жалғауы қосылады:

a country — countries

Кейбір зат есімдер көпше түрінің жасалу жолында көне формаларын сақтап қалған:

<i>a man — men</i>	<i>еркек – еркектер</i>
<i>a woman ['wʊmən] – women ['wɪmɪn]</i>	<i>әйел – әйелдер</i>
<i>a child — children</i>	<i>бала – балалар</i>
<i>a tooth — teeth</i>	<i>тіс – тістер</i>
<i>a foot — feet</i>	<i>аяқ – аяқтар</i>
<i>a goose — geese</i>	<i>қаз – қаздар</i>
<i>a mouse — mice</i>	<i>тышқан – тышқандар</i>
<i>a sheep — sheep</i>	<i>қой – қойлар</i>
<i>a deer — deer</i>	<i>бұғы – бұғылар</i>
<i>an ox — oxen</i>	<i>бұқа – бұқалар</i>

Кейбір зат есімдердің шығу тегі латын немесе грек тілінен бастау алып, олар қазіргі кезде де сол қалпында сақталған. Көпше түрге ауысу формасы да бастапқы кездегідей жүзеге асырылады. Мысалы:

<i>basis [beɪsɪs] — bases ['beɪsɪ:z]</i>	<i>базис-базистер</i>
<i>crisis ['kraɪsɪs] — crises ['kraɪsɪ:z]</i>	<i>кризис-кризистер</i>
<i>radius ['reɪdɪəs] — radii ['reɪdɪaɪ]</i>	<i>радиус-радиустер</i>
<i>locus ['ləʊkəs] — loci ['ləʊsɑɪ]</i>	<i>орын-орындар</i>
<i>datum ['dætəm] — data ['dætə]</i>	<i>бұл көлем – бұлар</i>
<i>phenomenon [fɪ'nɒmɪnən] —</i>	<i>құбылыс – құбылыстар</i>
<i>phenomena [fɪ'nɒmɪnə]</i>	

Зат есімнің ілік септігі

Ілік септігі негізінен жанды заттармен қолданылады және оның меншіктілігін білдіреді.

Ілік септігі зат есімнің соңына **-’s** (апостроф және **s** әрпі) жалғауының қосылуымен жасалады:

the student’s book

Jones’s [‘dʒəʊnzɪz] room

Жекеше түрде **-s**, **-x** әріптерімен аяқталатын жалқы есімдер жазылу кезінде ілік септігінде тек апостроф қана жазылады да, айтылу кезінде [ɪz] жалғауы сақталады:

Marx’ [‘ma:ksɪz] works

Көпше түрдегі **-s** әрпімен аяқталатын зат есімдердің ілік септігі көпше түрде тек апострофпен белгіленеді де, айтылуында өзгеріске ұшырамайды:

the students’ [‘stju:dənts] book

Егер көпше түрдегі зат есім **-s** әрпіне аяқталмайтын болса, онда ілік септігі жалпы ережеге сәйкес жасалады, яғни апостроф пен **-s** жалғауы қосылады:

the children’s room

Апострофпен бірге жазылатын ілік септігінің формасы көп жағдайда адамдар мен жануарларды белгілейтін зат есімдерге тән болатынын есте сақтау керек (the student’s books, the horse’s hoof). Жансыз заттар үшін көбіне **of** көмекші сөзі қолданылады.

the legs **of** the table – үстелдің аяқтары

Ескерту. Келесі зат есімдер апострофпен қолданылуы мүмкін: **earth, water, sun, moon, world, ocean, ship**; қалалар мен елдерді білдіретін зат есімдер: the ocean’s resources, the world’s popularity, the ship’s crew, London’s population, кейде – көліктердің атауы: the plane’s propeller, the car’s owner, сонымен қатар уақыт пен қашықтықты білдіретін зат есімдер: a mile’s distance, a day’s journey (бірақ a four-day journey), a year’s absence, a month’s leave. Бұл жерде қатыстылық емес, өлшемі белгіленген.

Егер бірнеше зат есімге қатыстылық белгіленген болса, апостроф топтың соңына қойылады: These are Tom and Jim’s books. Бұл Том мен Джимнің кітаптары.

Сын есім

Ағылшын тіліндегі сын есімдер жекеше және көпше түрге бөлінбейді әрі септелмейді. Салыстырып көріңіз:

a **new** book — **new** books **жаңа** кітап — **жаңа** кітаптар

Сын есім шырайларының қалай жасалатынын есте сақтау қажет.

Сын есім шырайларының жасалу жолдары

Бір буынды сын есім шырайлары -er және -est жұрнақтары арқылы жасалады.

Жай шырай

high
биік

Салыстырмалы

шырай

higher
биігірек

Күшейтпелі шырай

the highest
ең биік

Күшейтпелі шырайда белгілі артикль сын есімнен кейін берілген зат есімнің ерекше екенін білдіреді (яғни, өзі сияқтылардың қатарында ең жоғары).

Екі буынды немесе көп буынды сын есімнің салыстырмалы шырайы more және most деген арнайы сөздерінің көмегімен жасалады

difficult
қиын

more difficult
қиын

most difficult
ең қиын

Кішірейту мағынасын білдіру үшін less және least сөздері қолданылады:

difficult
қиын

less difficult
қиындығы аз

the least difficult
қиындығы ең аз

Жалпы ережеден тыс қарастырылатын сын есімдер: good (жақсы), bad (жаман), little (кішкентай). Оларды жаттап алған жөн.

good
bad
little

better
worse
less

the best
the worst
the least

Сын есімнің салыстырмалы шырайын жасау жолында қолданылатын үш негізгі құрылымды есте сақтаған жөн:

as high (difficult) *as...*

not so high (difficult) *as...*

higher *than...*

more difficult than

... *тәрізді сондай биік (қиын)*

... *тәрізді биік емес (қиын емес)*

... *қарағанда биік*

... *қарағанда қиындау*

Етістік

Түрлі шақтарды дұрыс жасау үшін етістіктердің осы шақтағы жіктелу жолын және негізгі үш формасын білу қажет.

Етістіктің негізгі формалары

Етістіктің негізгі формаларын қарапайым түрде түсіндіру үшін, олар келесідей сұрақтарға жауап беретінін көрсетеміз:

Етістіктің негізгі формалары

I форма	II форма	III форма
Инфинитив	Қарапайым өткен шақ	Өткен шақ есімшесі
He істеу керек? to translate <i>Аудару</i>	He істеді? Translated <i>Аударды</i>	қандай? translated <i>Аударылған</i>

Бірқатар етістіктердің бұл формалары **-ed** жұрнағы арқылы жасалады.

-ed жұрнағы келесідей айтылады:

- **t** мен **d** дыбыстарынан кейін [ɪd]:

to start — started ['sta:tɪd] — started ['sta:tɪd]

to end — ended ['endɪd] — ended ['endɪd]

- **d** дыбысынан басқа, дауысты және ұяң дауыссыз дыбыстардан кейін, [d]:

to stay — stayed [steɪd] — stayed [steɪd]

to live — lived [lɪvd] — lived [lɪvd]

- **t** дыбысынан басқа, қатаң дауыссыз дыбыстардан кейін [t]:

to ask — asked [a:skt] — asked [a:skt]

Егер етістіктің болымсыз түрі алдындағы дауыссыз дыбыстан кейінгі **-y** әрпіне аяқталатын болса, **y** әрпі **i** дыбысына ауысады:

to try — tried — tried

Егер етістіктің болымсыз түрі **-e** әрпіне аяқталатын болса, онда **-ed** жұрнағы қосылған кезде бұл әріп түсіп қалады:

to translate — translated — translated

-ed жұрнағы жалғанған кезде соңғы дауыссыз дыбыс қосарланады:

- Бір ғана дауыссыз дыбысқа аяқталатын бір буынды етістіктер:

to stop — stopped — stopped

to plan — planned — planned

• Бір ғана дауыссыз дыбысқа аяқталатын көпбуынды етістіктердің алдыңғы әрпі қысқа дауысты дыбыс болса, онда екпін соңғы буынға түседі:

to admit — admitted — admitted

- Егер болымсыз форма **-l** аяқталатын болса:

to travel — travelled — travelled

Етістіктің **бірінші формасында**, яғни инфинитивте, етістіктің алдында өз бетінше

ешқандай мәні жоқ **to** демеулігі болатын болса, ол оның тұйық етістік екенін нақты көрсетеді. Мысалы, егер ағылшын тілінде түсіну деген сөзді айту үшін біз тек **understand** деп қана айта алмаймыз, ол үшін **to** демеулігін қосу қажет:

to speak — сөйлесу **to understand** — түсіну және т.б.

Етістіктің **екінші формасында** — бұл өткен шақ, не істеді? не істелді? деген сұрақтарға жауап береді.

Салт етістіктің **үшінші формасы (болу, жүру) не істеген?** деген сұраққа жауап береді. Мысалы, been - болған, gone-кеткен және т.б.

Сабакты етістіктің үшінші формасы **қандай?** деген сұраққа жауап береді де пассивті мағынада қолданылады. Мысалы, taken - алынған, asked - сұралған, сұралатын және т.б.

Бұрыс етістік деп аталатын етістіктер бар, олардың негізгі формалары қалыптасқан ережелерге бағынбайды. Оларды негізгі үш форма түрінде жаттап алу керек.

Бұл етістіктердің толық тізімі кез келген сөздіктен беріледі. Бұл жерде олардың жиі қолданылатын кейбірі ғана көрсетілген:

to hear	heard	heard	<i>есту</i>
to see	saw	seen	<i>көру</i>
to speak	spoke	spoken	<i>сөйлеу</i>
to say	said	said	<i>айту</i>
to tell	told	told	<i>айту</i>
to eat	ate	eaten	<i>жеу</i>
to drink	drank	drunk	<i>ішу</i>
to go	went	gone	<i>жүру, кету</i>
to come	came	come	<i>келу</i>
to have	had	had	<i>иемдену, болу</i>
to do	did	done	<i>істеу</i>
to take	took	taken	<i>алу</i>
to give	gave	given	<i>беру</i>
to understand	understood	understood	<i>түсіну</i>
to read [ri:d]	read [red]	read [red]	<i>оқу</i>
to write	wrote	written	<i>жазу</i>
to be	was, were*	been	<i>болу</i>

* **was** түрі жекеше түрде қолданылады (*болды*), ал **were** түрі — көпше түрде қолданылады (*болды*).

Етістіктерді осы шақта жіктеу

Осы шақта қолданылатын етістіктер, дұрыс етістіктер де, бұрыс етістіктер де келесідей түрде өзгереді:

I translate, write

We / You translate, write

He

She translates, writes

They translate, write

It

Яғни, етістіктің үшінші жағының жекеше түріне **-s** немесе **-es** жалғауы қосылады.

to be, to have және to do етістіктері келесідей түрде жіктеледі:

to be

I	am	We	
He	} is	You	} are
She		They	
It			

to have

I	have	We	
He	} has	You	} have
She		They	
It			

to do

I	do	We	
He	} does	You	} do
She		They	
It			

Бұл реттегі ерекшелік тек қана бірнеше модальды етістіктерге тән. Оларға жекеше түрдегі үшінші жақта ешқандай жалғау жалғанбайды. Олар туралы кейін толық тоқталамыз. Бұл етістіктер: *can* (*жасай алу*), *may* (*рұқсаты бар*), *must* (*міндетті болу*), *ought to* (*міндетті болу*), *need* (*қажет ету*).

Модальді етістіктерден басқа етістіктерден **-ing** жалғауы арқылы белсенді есімшелер жасалады: *translating* (*аударушы*), *going* (*жүруші*) және т.б.

Етістік шақтарының жүйесі

Осы шақта етістіктердің негізгі үш формасы мен қолдану ережелерін ескере отырып, етістіктің басқа шақтарын құрастыруға болады. Ағылшын тілінде:

Осы шақ – *Present Tense*;

Өткен шақ – *Past Tense*;

Келер шақ – *Future Tense*.

Ағылшын тіліндегі шақтардың айырмашылығы етістіктің сипатымен бейнеленетін іс-қимыл немесе күй-қалыптың төрт түрі болады:

Жай (белгісіз) — *Simple*;

Жалғасқан — *Continuous*;

Аяқталған — *Perfect*;

Аяқталып - жалғасқан — *Perfect Continuous*.

Ендігі ретте осы іс-қимыл немесе күй-қалыптың ағылшын тіліндегі үлгісін қарастырамыз.

2-кесте

Іс-қимылдар немесе күй-қалып түрлері

Simple Жай (белгісіз-анықталмаған)	Нақты іс-қимыл тұспалданады: Жаңбыр жауады (<i>жүйі, сирек, таңертеңгілік т.б.</i>).
--	--

Continuous Жалғасқан	Белгілі бір мезгілде жалғасқан іс-қимыл тұспалданады: Жаңбыр жауып жатыр (дәл қазіргі уақытта).
Perfect Аяқталған	Қазіргі уақытта аяқталған іс-қимыл тұспалданады: Жаңбыр жауып болды.
Perfect Continuous Аяқталып-жалғасқан	Perfect шағымен салыстырғанда, бұл жерде іс-қимыл аяқталмайды, Continuous шағымен салыстырғанда, ертерек басталған іс-қимыл дәл қазір әлі де жалғасып жатады, белгілі бір нәтижесі немесе мерзімі көрсетіледі: Жаңбыр таңертеңнен бері жауып тұр (үш сағат және т.б.).

Ағылшын тіліндегі бұл төрт күй-қалып кез келген шақта қарастырылады. Осылайша, етістіктің шақтары төрт топқа бөлінеді: **Simple**, **Continuous**, **Perfect** және **Perfect Continuous**, олардың әрқайсысының осы шақтағы (**Present**), өткен шақтағы (**Past**) және келер шақтағы (**Future**) түрлері болады.

Келер шақтың жасалу жолында барлық топта **shall** (1-жақта) және **will** (барлық жақта) көмеші етістігі және етістіктің инфинитиві **to** жұрнағынсыз қолданылады.

Өткен шақтың жасалу жолында үш жақта да II формадағы негізгі немесе көмекші етістік (жоғарыдан қараңыз «Етістіктің негізгі формалары») қолданылады.

Continuous тобының жасалуында тиісті шақтағы (өткен, қазіргі немесе келер шақ) **to be (болу)** көмекші етістігі және **-ing** жалғауы бар негізгі етістік қолданылады.

Perfect тобының жасалу жолында **to have (иелену, бар)** көмекші етістігі тиісті шақта (өткен, осы немесе келер) және негізгі етістіктің III формасында қолданылады.

Perfect Continuous тобының жасалу жолында **to be (болу)** көмекші етістіктің Perfect формасында қолданылады, яғни, **to have (иелену)** қосымша етістігі тиісті шақта (өткен, осы немесе келер) + **to be (been)** етістігінің III формасы және **-ing** жалғауы бар негізгі етістік қолданылады.

3-кесте

Ағылшын тіліндегі шақтардың топтары

Simple	Present	He sings these songs.
	Past	Ол бұл әндерді айтады (жиі, сирек, таңертеңгісін және т.б.). He sang these songs.
	Future	Ол бұл әндерді айтқан . He will sing these songs. Ол бұл әндерді айтады .

Continuous	Present	He is singing . Ол <i>ән айтып жатыр</i> (дәл қазір).
	Past	He was singing . Ол <i>ән айтты</i> (сол сәтте).
	Future	He will be singing . Ол <i>ән айтады</i> (сол сәтте).
Perfect	Present	He has sung a song. Ол <i>ән айтып болды</i> (қазір ғана, сол кезде және т.б.).
	Past	He had sung a song. Ол <i>ән айтып берді</i> (өткен сәтте).
	Future	He will have sung a song. Ол <i>ән айтып береді</i> (келер сәтте).
Perfect Continuous	Present	He has been singing for an hour. Ол бір сағат бойы <i>ән айтып жатыр</i> .
	Past	He had been singing for an hour. Ол бір сағат бойы <i>ән айтты</i> (өткен шақ) сәтінде).
	Future	He will have been singing for an hour. Ол бір сағат бойы <i>ән айтады</i> (келер шаққа) дейін).

Тұтастай алғанда осындай бағытты практикалық сипатта қолдану аса көп қиындық ту-
дырмайды. Тек **to be** және **to have** көмекші етістіктерінің өзгеру ретін түсіну қажет.

Дұрыс шақтың формасын таңдап алу үшін:

- 1) Іс-қимыл түрін анықтап алу қажет;
- 2) оның қай шаққа жататынын анықтау қажет (осы, өткен немесе келер шақ).

Мысалы, ағылшын тілінде мына сөйлемді айту қажет:

1. Ол көп оқыды.
2. Бұл кезде ол оқып отырды.
3. Сол уақытқа дейін ол кітапты оқып болды.

Бірінші сөйлемде іс-қимыл *Simple* тобына жатады (оқып отырған туралы жай дерек ай-
тылады).

Екінші сөйлемдегі іс-қимыл нақты бір сәтте көрсетіледі, оны *бұл кезде (at that time)* сөз
тіркесі анықтап тұр. Тиісінше бұл іс-қимылды Continuous тобына жатқызуға болады.

Үшінші сөйлемде белгілі бір сәтке дейін аяқталған іс-қимылды көрсетеді. Ол *сол
уақытқа дейін (by that time)* деген сөз тіркесімен беріледі, яғни, іс-қимыл *Perfect* тобына
жатады.

Үш сөйлем де *не істеді?* деген сұраққа жауап береді, яғни өткен шаққа жатады:

- Past Simple;
- Past Continuous;
- Past Perfect.

Кестені қолдана отырып сөлемдерді аударамыз:

1. He **read** much.
2. He **was reading** at that time.
3. He **had read** the book by that time.

Көп ретте түсініспеушілік тудыратын шақтар *Present Perfect* қолданылуы және оны *Past Simple* шатастырып алу жиі кездеседі. *Present Perfect* осы шақ тобына жататына қарамастан, ол аяқталған іс-қимылды бейнелейді және оны **өткен шақта** аудару керек:

He **has come** Ол (қазір, міне және т.б.) келді.

Present Perfect және *Past Simple* шатастырып алмау үшін (He **came**. — Ол **келді**.), *Present Perfect* қазіргі сәтпен байланысты болатынын есте сақтау керек және ол қазіргі сәтпен байланыста болады және егер осы кезең әлі де жалғасатын болса, оның жанында келесідей уақыт өлшемдері қолданылуы мүмкін: today, this year, this week, this morning және т.б.

I **have seen** him this morning Мен оны бүгін таңертең көрдім
(таңертең әлі де жалғасып жатыр).

Салыстырып көріңіз:

I **saw** him this morning. Мен оны бүгін таңертең көргенмін
(*Past Simple*) (таңертеңгі уақыт біткен).

Present Perfect бірге сонымен қатар **already, always, never, ever, so far** (әзірге, бұған дейін), **just** (жаңа ғана), **not yet** (әлі емес) **үстеулері** қолданылады:

I **have never been** there. Мен ешқашан ол жерде болған емеспін.
He **has just left**. Ол қазір ғана кетіп қалды.

Әдетте *Past Simple* өтіп кеткен, қазіргі болып жатқан уақыттан алшақ қалған іс-қимылды сипаттайды. Онымен бірге **yesterday, last year (month, week), ago, the other day** (жақында) үстеулері қолданылады немесе өтіп кеткен нақты дата көрсетіледі:

I **met** him yesterday (in 1999).

Сонымен қатар, *Past Simple* ретті немесе қайталанған іс-қимылды көрсету үшін қолданылады:

He **took** the candle, **opened** Ол майшамды алып, есікті ашып,
door and **went out**. шығып кетті.

БАҚЫЛАУ СҰРАҚТАРЫ

1. Артикльдерді қолданудың негізгі ережелері қандай?
2. Зат есімнің көпше түрі қалай жасалады?
3. Зат есімнің ілік септігі қалай жасалады және қандай қызмет атқарады?
4. Сын есімнің күшейтпелі шырайы қалай жасалады?
5. Етістіктің негізгі шақтары қалай жасалады?
6. Осы шақта етістік қалай өзгереді?
7. Етістіктің шақ формалары қалай жасалады? Олар нені білдіреді?

Text

My Family and Our Daily Routine

Hi! My name is Amelia, but my friends and my family call me Amy. Do call me Amy! I am in my first year at college now, and last year I was at school **like** my brother Christian (everybody calls him Chris). I am 18, and Chris **is 4 years my junior**. The other members of my family are our mother, father and grandfather. Our grandmother died long ago. Our parents are both college teachers, and our grandpa has just **retired on pension**. He was an engineer with a big company. I can't say we are an ideal family, but we always try to understand each other, and I think we **get along well**.

Our life is quite usual. Our grandpa **is the first to get up** and the first to go to bed. He likes to repeat **"Early to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy and wise."** To tell the truth, he is not quite wealthy, but he's healthy for his age (and he's 72!), and he is very **wise**.

Our grandpa makes morning tea, and that's all we do to have breakfast. **Cereal**, toast, an apple or an orange and a cup of tea or coffee is **quite enough** to feel fine till lunch.

*I try to **keep fit**. That's why I do exercises in the morning and go to the **gym** in the evening twice a week. After morning exercises I brush my teeth, take a shower, have breakfast and leave home. My college is a long way from our place, and it takes me about an hour to get there. Sometimes when my dad **delivers a lecture** at the beginning of the day, he **gives me a lift**. It's very good as I can **stay in bed** a little longer.*

My classes begin at nine. We study on weekdays. Saturdays and Sundays are our days off. Next year we'll have our first practice and work at weekends. But this year I enjoy two days of rest a week. In fact I can only **relax** on Sundays as on Saturdays I always have some homework and housework to do. We usually have four **periods of classes** a day. After the second period we have a lunch break. My friends and I like to go to the **canteen** or to the cafe **nearby**. They always have very tasty vegetable salads there, and we like to have lunch there **though** it is more expensive than in the canteen. When our **classes are over**, we sometimes go to the gym. As for me, I like to play table tennis there. From time to time after classes we do some **scientific** work or organize parties or meetings.

I like it when evening comes and all my family gather at home. We can't often meet at lunch or at tea time, but we try to have evening meals together. It's nice when nobody **is in a hurry** and we can discuss the day and make plans. Later in the evening after doing everything for my college classes, I read a book or use the Internet. It's the best time of the day! At about 11 pm I take a shower and **air** my bedroom. It's time to go to bed.

Vocabulary

daily routine [ru:'tɪn] — күн тәртібі

like — тәрізді, сияқты

4 years my junior ['dʒu:nɪə] — 4 жас кіші

to retire on pension [ri'taɪə ɒn 'penʃn] — зейнеткерлікке кету

to get along well — жақсы тіл табысу

is the first to get up — бірінші ояңған адам

Early to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy and wise.

Ерте тұрған еркектің ырысы артық!

healthy ['helθɪ] — дені сау

wealthy ['welθɪ] — ауқатты, бай
wise [waɪz] — данышпан
cereal ['siəriəl] — дәнді дақылдан жасалған ас
quite enough [kwaɪt ɪ'nʌf] — жеткілікті
to keep fit — өзін формада ұстау
a gym [ɡɪm] — спортзал
twice a week [twais] — аптасына екі рет
to deliver a lecture [dɪ'livə ə 'lektʃə] — дәріс оқу
to give a lift — жеткізіп салу
to stay in bed — төсекте жату
to relax — еркін ұстау
a period of classes ['prəriəd] — сабақ
a canteen [kan'tɪn] — асхана
nearby ['niəbaɪ] — жақын маңда
though [ðəʊ] — алайда
classes are over — сабақ бітті
scientific [saɪən'tɪfɪk] — ғылыми
to be in a hurry — асығу
to air [eə] — желдету

EXERCISES

1. Мәтінде эквиваленттерді табыңыз.

Мен колледждің бірінші курсындамын; мен мектеп оқушысы болдым; екеуі де колледж оқытушылары; бұрын; үлкен компанияда; үлгілі отбасы; бір-бірін түсінуге тырысу; оның жасына қарай; шай қайнату; өзін керемет сезіну; міне, сондықтан; менің бір сағатымды алады; түске дейін; сәл ұзактау; күніне төрт сабақ; асханаға қарағанда; маған келер болсақ; анда-санда; бірге тамактануға тырысамыз; сол мезгіл.

2. Мәтінге қатысты сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Who are the members of Amy's family?
2. How old is her brother?
3. Where do Amy's parents work?
4. What did her grandfather do before retiring on pension?
5. What does Amy think about her family?
6. What can you say about Amy's grandfather?
7. What do they usually have for breakfast?
8. Who gives Amy a lift sometimes?
9. What does Amy do to keep fit?
10. How many days off has Amy got?
11. Say some words about Amy's day at college.
12. Why do Amy and her friends have lunch at the cafe?
13. Why does Amy like evenings?
14. When does she go to bed?

3. Мәтінді оқып, аудармасын жасаңыз.

On Saturday

It's Saturday today. All my family are busy with **housework**. Look what we are all doing now. As for me, I am **having a rest** from my duties to tell you about the others. My brother has just **peeled potatoes**, he is cutting them now. He's also **emptied the dustbin** and **vacuum cleaned** the carpets in all the rooms. I have **dusted the furniture** and washed the floors. So we have **cleaned** up the flat. Our grandpa has mended his old armchair and is sitting in it proudly and reading his favourite magazine. Our parents are not at home. They have gone shopping. I think they are in the supermarket now. I can imagine how carefully my dad is choosing wine and **snacks** as we are **receiving guests** tonight. My mum is maybe looking at boxes of chocolates. There is always a **wide choice** of them there. She just can't live without something sweet, and when we have a party, there are always sweets and chocolate on the table. Our parents usually go to the supermarket on Saturday morning to buy everything necessary for the week. It's very **convenient** and **saves** a lot of time and money. Sometimes my dad and I do it. After shopping, my mum usually does washing and ironing. I **have nothing against** washing as we have a good **washing machine**. But I hate **ironing** though I do it, of course, to help mum.

Vocabulary

to have a rest — демалу

to peel potatoes — картоп тазалау

to empty the dustbin ['empti ðə 'dʌstbɪn] — қоқыс шығару

to vacuum clean ['vækjuəm] — шаңсорғышпен тазалау

to dust the furniture ['fɜːnɪʃə] — жиһазды сүрту

to clean up — жинау

to mend — жөндеу

a snack — тіске басар

to receive guests [n'si:v 'gests] — қонақ күту

a wide choice [tʃɔɪs] — таңдау көп

convenient [kən'viːnjənt] — ыңғайлы

to save — үнемдеу

to have nothing against — қарсы болмау

a washing machine [mæʃiːn] — кір жуатын машина

to iron [aɪən] — үтіктеу

4. Қажет жерлерге артикль қойыңыз.

1. ... things I like are dancing and cooking.
2. When ... classes are over, we leave ... college.
3. We all enjoy ... cinema.
4. After ... school she went to ... college.
5. She was ill, and they took her to ... hospital.
6. We prefer travelling on ... foot.
7. As ... result of our ... meeting, we got ... plan.
8. She is always careful: at ... school and at ... home.
9. ... Alps are very beautiful in all ... seasons.
10. ... life is ... life, it's not always easy.
11. I can never forget ... cold summer of 1998.

12. ... captain Cook became very famous.
13. They met at ... dinner in ... Savoy.
14. All ... students of. group are present.

5. Сөйлемнің қазақ тіліндегі бөлігін ағылшын тіліне аударыңыз. Артикльдердің қолданылуына көңіл бөліңіз.

1. (Жылдан жылға) the situation is becoming better.
2. (Нью-Йоркқа баратын пойыз) is coming.
3. I am sorry I took your hat (қателесіп).
4. (Көз) is very wide here.
5. He can play (футбол) very well.
6. (Әлдекім) is looking at you.
7. We eat out (анда-санда).
8. (Браундар) live (Оңтүстік Африкада) now.
9. («Таймс») is his favourite newspaper.

6. Зат есімдерді олардың көпше түріндегі оқылуына қарай топтастырыңыз: [z], [s], [ɪz].

Car, horse, nose, college, orange, company, carpet, period, break, test, box, text, affair, block, paper, boss, window, fox, body, face.

7. Зат есімнің дұрыс формасын тандап алыңыз.

1. Little (mouse/mice) live under the floor.
2. These boots are too big for your (foot/feet).
3. The new (datum/data) about all the hotels are very important.
4. The book describes all the natural (phenomenon/phenomena).
5. Why not show the bad (tooth/teeth) to the dentist? He can help you with it!
6. (Man/Men) make houses, (woman/women) make homes.

8. Зат есімнің тәуелдік септігіне көңіл бөле отырып, аударыңыз.

1. Кристің міндеті — қоқыс шығару.
2. Атам отыр және бүгінгі газетті оқуда.
3. Анам мен әкемнің сүйікті бағдарламасы кешкі сағат 10-нан кейін басталады.
4. Атам жаңа ғана Тимнің орындығын жөндетті.
5. Мен ата-анам жататын бөлменің шаңын сүртіп болдым.
6. Менің досымның әжесі былтыр зейнетке шықты.
7. Өкінішке орай, менің әкемнің анасы 3 жыл бұрын қайтыс болған.

9. Келесі сын есімдерді оқып, аударыңыз.

Difficult (қиын) — more difficult — the most difficult;
 beautiful (әдемі) — more beautiful — the most beautiful;
 wonderful (керемет) — more wonderful — the most wonderful;
 comfortable (ыңғайлы) — more comfortable — the most comfortable;
 convenient (ыңғайлы) — more convenient — the most convenient;
 interesting (қызық) — more interesting — the most interesting;

expensive (қымбат) — more expensive — the most expensive;
long (ұзын) — longer — the longest;
short (қысқа) — shorter — the shortest;
wise (данышпан) — wiser — the wisest;
hard (ауыр) — harder — the hardest;
big (үлкен) — bigger — the biggest;
small (кішкентай) — smaller — the smallest;
young (жас) — younger — the youngest;
old (кәрі) — older — the oldest, elder — the eldest;
new (жаңа) — newer — the newest;
cheap (арзан) — cheaper — the cheapest;
easy (жеңіл) — easier — the easiest;
bright (жарық) — brighter — the brightest;
wide (кең) — wider — the widest;
deep (терең) — deeper — the deepest;
far (алыс) — farther — the farthest, further — the furthest;
warm (жылы) — warmer — the warmest;
cold (суық) — colder — the coldest;
cool (салқын) — cooler — the coolest;

good (жақсы) — better — the best;
bad (жаман) — worse — the worst;
little (кішкентай) — less — the least.

10. Оқып, ағылшын тіліне аударыңыз.

Ең қатты, әпкесінен үлкен; жеп-жеңіл; осыншама кең; терең емес; одан кең; оған қарағанда жаман; үздік; оған қарағанда кішкентай; ең қымбат; қызық емес; оңайырақ; ең керемет.

11. -ed: [d], [t], [ɪd] жалғауларының оқылуына қарай етістіктерді топтастырыңыз:

Play, start, wash, book, wait, stay, cry, dress, ski, use, skate, want, answer, clean, ask, jump, brush, save, watch, shout.

12. Бұрыс етістіктердің тізімін бірнеше рет оқып шығыңыз (22-бетті қараңыз).

13. *My Family and Our Daily Routine* мәтініндегі курсивпен көрсетілген сөйлемдерді Past Simple шағына қойыңыз.

14. А. *On Saturday* мәтінінде *Present Simple*, *Present Continuous*, *Present Perfect* шақтарындағы сөйлемдерді табыңыз.

Б. Айтып беріңіз: 1) Эмидің отбасы мүшелері не істеп болды; 2) олар қазір не істеп жатыр.

15. Етістіктерді *Simple*, *Present*, *Past* немесе *Future* тобының бір шағына қойыңыз.

1. We (find) a new fitness centre near the park yesterday.
2. Every time I (get) email from my friend, I feel happy.
3. When we (live) in the village last summer, we (keep) rabbits.
4. We (spend) next weekend with our grandparents.

5. My brother (run) in the wood tomorrow if the weather is not rainy.
6. We (sleep) in the open air when we were at camp.
7. They (send) me a Christmas present every year.
8. I (know) all the words now, and I (think) I (write) the test well.
9. She always (make) a fantastic cake on her birthday.
10. He (pay) the bill when he (go) to the restaurant a week ago.

16. Төменде берілген сөздер мен сөз тіркестерін сөйлемге қоса отырып, етістікті қажет ететін формасына қойыңыз.

1. My parents (retire) on pension.
a) already, b) a month ago, c) next autumn, d) just, e) two years ago, f) last spring, g) in two years, h) before they moved in the new flat.
2. He (study) German literature.
a) at the moment, b) by now, c) last year, d) for three weeks, e) next winter, f) for a year by the time their new teacher came, g) when he was a student, h) now.

17. Етістіктерді қажетті шакқа қойыңыз:

- a) **Present Simple немеce Present Continuous;**
- b) **Past Simple немеce Past Continuous;**
- c) **Past Simple немеce Present Perfect.**

- a) 1. Look! They (clean up).
2. We usually (receive) guests on Saturdays.
3. I never (sweep) the floor, my sister (do) it.
4. Listen! He (play) the piano!
5. My mother is very busy before the days when she (deliver) a lecture.
6. I (relax) in the fitness centre when I (have) time.
7. He (enjoy) watching TV if he is tired.
- b) 1. We (dust) the furniture and (air) the rooms yesterday evening.
2. When our classes were over, we (go) shopping.
3. Nobody was in a hurry, and we (discuss) our plans the whole evening.
4. I (vacuum clean) the carpets from 5 to 6 yesterday.
5. She (peel) potatoes when I came.
6. They (have) meals when he called.
- c) 1. We already (empty) the dustbin.
2. She just (do) all the housework.
3. I (water) the flowers 10 minutes ago.
4. Nell (wash) the floors in the morning.
5. I always (receive) guests with a pie. I like to make it.
6. She (not become) a doctor yet.
7. They (do) the washing this week.

18. Әңгімелеп беріңіз:

- а) өз отбасыңыз туралы;
- б) жұмыс күніңіз туралы;
- в) отбасындағы әдеттегі демалыс күні туралы;
- г) үй шаруасында не орындайтыныңыз туралы.

2-сабақ

Грамматика: Есімдік. Үстеу. Көмекші сөз.

Мәтін: About Friends.

Есімдік

Есімдік – заттың түрлі белгілерін көрсететін, бірақ олардың аттарын білдірмейтін сөздер.

Негізгі есімдіктерді келесі кесте бойынша есте сақтауға болады:

Жіктеу есімдігі		Тәуелдеу есімдігі		Өздік және күшейткіш есімдіктер
<i>кім?</i> деген сұраққа жауап береді	<i>кімді? кімге? кім туралы?</i> және т.б. сұрақтарға жауап береді	<i>кімнің? деген сұраққа жауап береді</i>		Орыс тілінің <i>өзім, өзіміз, өзімдікі</i> есімдіктерімен немесе өздік етістің -ын, -ін, -н жұрнақтарына сәйкес келеді, мысалы: <i>жуын</i>
I мен	me мені, маған	my mine менікі		myself
He ол (ер)	him оныкі, оған	His his оныкі		himself
She ол (әйел)	her оныкі, оған	her hers оныкі		herself
it ол (жансыз, жанды)	It оныкі, оған	its its оныкі		itself
we біз	Us бізге	our ours біздікі		ourselves
you сіздер	You сізге	your yours сіздікі, сіздерге		yourself, yourselves
they олар	them оларға	their theirs оларға		themselves

Ескерту:

1. *it* есімдігі жансыз заттарды жануарларды көрсету үшін қолданылады. *it* есімдігі жалпылама түрде ол деп аударылады:

We saw a flower. **It** was white. — Біз гүлді көрдік. Ол ақ түсті болды.

He took the book. **It** was new. — Ол кітапты алды. Ол жаңа болды.

2. **my, his, her** және т.б. формалары анықталушы сөзбен тіркесіп қолданылады. **mine, his, hers** және т.б. формалары өз алдына жеке қолданылады:

This is **my** book. — Бұл менің кітабым.

This book is **mine**. — Бұл кітап менікі.

3. Қазіргі уақытта ағылшын тілінде **сен** есімдігі жоқ. Бір немесе бірнеше адамға қатысты тек **you** есімдігі қолданылады, ол контекстке қарай сіз немесе сен деп аударылады.

Өздік және күшейткіш есімдіктерге келер болсақ, белгілі бір адамға қатысты **yourself**, ал бірнеше адамға **yourselves** болып қолданылады.

ask **yourself** — өзіңнен сұра(ңыз)

ask **yourselves** — өзіңізден сұраңыз

Сілтеу есімдігі

Жекеше

this — бұл, осы, мынау

that — сол, анау, сонау

Көпше

these [ði:z] — осы

those [ðəʊz] — аналар, солар

Сұраулық-қатыстылық есімдігі

who — кім

which — қайсы

whose — кімдікі

whom — кімді

that — әлгі (**that** — анау деген сілтеу есімдігімен шатастырмау керек)

Белгісіздік есімдігі

some — қандай да бір, кейбір, бірнеше

any — қандай болмасын, қанша болмасын (сұраулы және болымсыз сөйлемдерде қолданылады); кез келген (болымды сөйлемдерде)

no — ешқандай, ешбір

every — әрбір **other, another** — басқа

all — барлық **both** — екеуі

some, any, no және **every** есімдіктері **body, thing** және **one** сөдерімен бірігіп күрделі есімдіктер жасайды.

Болымды сөйлемдерде:

somebody, someone — әлдебіреу, әлдекім

something — әлдене, бірдеңе

Сұраулы және болымсыз сөйлемдерде:

anybody, anyone — біреу **nobody, no one** — ешкім

anything — бір нәрсе **nothing** — ештеңе

Үстеу

Үстеу — іс-қимылдың уақытын, орнын, түрін, мөлшері немесе деңгейін білдіретін сөз табы. Үстеу *қашан? қайда? қалай? қандай жағдайда?* деген сұрақтарға жауап береді.

Үстеу өзінің формасына қарай *негізгі, туынды, күрделі және құрамды* болып бөлінеді.

Негізгі үстеулер құрамына қарай бөлінбейді. Мысалы: *soon, here, fast* және т.б.

Туынды үстеу жұрнақтардың көмегімен сын есімдер мен кейбір зат есімдерден жасалады. Әдетте, бұл *-ly* жұрнағы:

day — *daily*; *quick* — *quickly*; *simple* — *simply* және т.б.

Күрделі үстеу сөздердің қосарлануы арқылы жасалады:

sometimes — *кейде*;

anyway — *қалай болғанда да*;

inside — *ішінде және т.б.*

Құрамды үстеуде негізгілермен бірге көмекші сөз қолданылады:

at least, in vain, at all

Үстеудің салыстырмалы шырайы

Үстеу сын есім тәрізді шырай қалыптастырады.

Бір буынды үстеу *-er* и *-est* жұрнақтарының қосылуы арқылы салыстырмалы шырайды жасайды:

Жай	Салыстырмалы	Күшейтпелі
<i>soon</i>	<i>sooner</i>	<i>soonest</i>
жуықта	жылдам	бәрінен жылдам

Сын есіммен салыстырғанда үстеудің күшейтпелі шырайы артикльсіз қолданылады.

-ly (*early* басқа) үстеулер *more* және *most* сөздерімен қосарлану арқылы салыстырмалы шырай жасайды:

Жай	Салыстырмалы	Күшейтпелі
<i>easily</i>	<i>more easily</i>	<i>most easily</i>
оңай	онайырақ	ең оңай

Early үстеуі *-er* және *-est* жұрнақтары арқылы салыстырмалы шырайды қалыптастырады:

early — *earlier* — *earliest*

Сын есімдегідей басқа сөздің түбірінен салыстырмалы шырай жасайтын сөздер бар: *well* (*жақсы*), *badly* (*жаман*), *much* (*көп*), *little* (*аз*).

Жай	Салыстырмалы	Күшейтпелі
<i>well</i>	<i>better</i>	<i>best</i>
<i>badly</i>	<i>worse</i>	<i>worst</i>
<i>much</i>	<i>more</i>	<i>most</i>
<i>little</i>	<i>less</i>	<i>least</i>

Үстеудің сөйлемдегі орны

Үстеу көп жағдайда сөйлемнің басында немесе аяғында қойылады. Белгілі бір уақыт үстеуі (*today, yesterday, tomorrow* және т.б.) сөйлемнің басына да, соңына да қойылады:

He was busy *yesterday*. *Yesterday* he was busy. — *Кеше* оның қолы тимеді.

Белгісіз шақтағы үстеу (*always, never, often, seldom, rarely, already* және т.б.) етістіктің алдына қойылады:

He *always* comes in time. Ол *үнемі* уақытында келеді.

Бірақ to be етістігімен қатар келгенде бұл үстеулер одан кейін қойылады:

He is *always* busy. Ол *үнемі* бос болмайды.

sometimes (*кейде*) немесе *usually* (*әдетте*) үстеулері етістіктің алдында, сөйлемнің басында да соңында да тұрады:

We *sometimes* go there.

Sometimes we go there. *Кейде* біз сол жерге барамыз.

We go there *sometimes*.

Естіктің күрделі шақтарында (яғни екі немесе одан да көп етістіктермен көрсетілген) болымсыз шақтың үстеуі *алғашқы етістіктен кейін* қойылады:

This rule has *already* been mentioned above.

Бұл ереже туралы *әлдеқашан* айтылған еді.

They can *never* understand simple things.

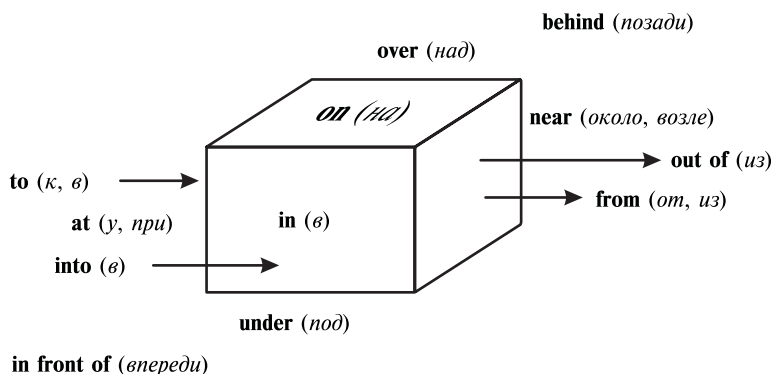
Олар *ешқашан* қарапайым заттарды түсіне алмайды.

He will *always* be ready.

Ол *үнемі* дайын болады.

Көмекші сөз

Орын мен бағытты көрсететін негізгі көмекші сөздерді келесідей сызба арқылы көрсетуге болады:

behind (артында)	to (-ға; -ге; -қа; -ке; -на)	under (астында)
over (үстінде)	at (алдында, жанында)	near (жанында, маңында)
in front of (алдында)	into (кіру)	out of (-дан; -ден; -нан; -нен; -тан; -тен)
on (-ға; -ге; -қа; -ке)	in (-де, -да)	from (-дан; -ден; -нан; -нен; -тан; -тен)

Мысалы:

He is in the room.	Ол бөлменің <i>ішінде</i> .
The pictures are on the wall.	Суреттер қабырғада.
The rug is under the table.	Төсеніш үстелдің <i>астында</i> .
The table is at the window.	Үстел терезе <i>жанында</i> .
We live near the river.	Біз өзеннің <i>жанында</i> тұрамыз.
They went to London.	Олар Лондонға кетіп қалды.
She came into the room.	Ол бөлмеге кірді.
He came from Moscow.	Ол Мәскеуден келді.
We went out of the car.	Біз <i>көліктен</i> шықтық.
She took the rug from under the table.	Ол төсенішті үстелдің <i>астынан</i> алды.
The shop is right in front of you.	Дүкен дәл <i>алдыңызда</i> тұр.
He was hiding behind the house.	Ол үйдің <i>артына</i> тығылды.
There is a lamp over the table.	Үстелдің <i>үстінде</i> шам ілулі тұр.

Ағылшын тілінде бір ғана көмекші сөз бірнеше мағынаны көрсету үшін қолданыла алады және тиісінше әртүрлі аударылады. Мысалы:

at the door — есік <i>алдында</i>	on Sunday — жексенбіде
at the meeting — жиналыста	on the table — үстелдің <i>үстінде</i>
at school — мектепте	

Зат есімдермен тіркескен осындай көмекші сөздерді тұтас есте сақтау қажет:

Уақыттың негізгі көмекші сөздері:

in summer — жазда	at night — түнде
in April — сәуірде	at five o'clock — сағат бесте
on Thursday — бейсенбіде	in two hours — екі сағаттан кейін
in the morning — таңертең	by five o'clock — сағат беске қарай

Басқа да кеңінен таралған көмекші сөздер:

with- -мен, -пен, -бен	without- -сыз, -сіз	for - үшін
-------------------------------	----------------------------	-------------------

by — *жанында, шамамен* (белгілі уақытқа); автор, құрал, себеп, дерегіне нұсқайды (a novel by Tolstoy — Толстойдың романы, **by** train — пойызбен, **by** experience — тәжірибе бойынша және т.б.)

Ағылшын тілінде көптеген етістіктер белгілі бір көмекші сөздермен бірге жұмсалады. Оларды есте сақтау қажет. Мысалы:

...-ға/ге қарау — to look at	...-ған үміт арту — to hope for
-------------------------------------	--

Ағылшын тіліндегі кейбір етістіктер көмекші сөзді қажет етпейді. Мысалы:

to answer — ...жауап беру

to enter — ... кіру

Сондықтан алдағы уақытта етістіктің өзіне ғана емес, сонымен қатар онымен бірге қолданып отырған көмекші сөздерге мән берген дұрыс.

БАҚЫЛАУ СҰРАҚТАРЫ

1. Жіктеу, тәуелдеу, өздік және күшейткіш есімдіктерді атап беріңіз.
2. it есімдігі қалай қолданылады? Тәуелді есімдіктің екі түрі және екінші жақтың формасы?
3. Ағылшын тілінде үстеудің қандай түрлері бар?
4. Үстеудің салыстырмалы шырайы қалай жасалады?
5. Үстеу сөйлемде қандай орында тұрады?
6. Мекен және уақыт қатынасында жиі қолданылатын көмекші сөздерді атаңыз және олар қандай мағынаны білдіретінін көрсетіңіз.
7. Етістіктің көмекші сөздермен бірге қолданылуы жайлы не айтасыз?

Text

About Friends

If you have a friend on whom you can **rely**, you are lucky. Our friends make our life easier and happier. Some people think that you can only have one **true** friend, but I have always had a lot of friends. I don't think I can live without Nell, Andy, Roger and Alice. They are kind and clever, and I love them all, though sometimes we **quarrel**. We are different, but our life principles and some of our interests are **the same**. We try to see positive sides of the world and not to be critical to anybody.

But, of course, there are a lot of things in our characters that are different. **“Extremes meet,”** people say, and it is true. Nell and Andy are very **cheerful**. They are **twins**, and every June we have the merriest birthday party of the year. Nell and Andy look very much like each other. They've got black eyes and black hair, they are tall and **slim**. Their life is very active. They **go in for** volleyball and are very good at it. Like most sportsmen, the twins are **disciplined** and never miss a **training**. Nell and Andy are students. Nell studies Arts, and Andy is going to become a pro-grammer. But I am sure they like sport best of all. They put all their energy into it. The twins are from another town and live in a student **hostel**. **To my mind**, it's wonderful as you can always do what you think is right.

Roger is **calm**, friendly and wise. He is sure life is a good teacher in all the situations. At times he surprises us with his interesting ideas, which can be really **original**. You can't **get bored** in his company! Roger is the best person when you need help or advice. Roger's eyes are blue and shiny, but his **eyesight** is not very good and he wears contact lenses. Roger is going to be an economist, but I think he'll write a book of his ideas and get famous some day.

Alice is not very beautiful, but she's very nice. She's the most **hard-working** person among us. She's busy all day long, but I am sure she never gets tired. Alice's dream is to become a journalist.

She's a **religious** person and goes to **church** every Sunday. She's warm and loving and enjoys meeting people and making friends.

We often go to the discos or to the cinema, go for a walk to the park or picnicking to the country. If the weather is bad, we like to go to the cafe or to somebody's place and have a talk. It's

great to laugh and joke about something. All of us have lots of problems, and sometimes we are sad or angry, but we try not to let our **bad mood** come out. It's not difficult if you know there are people around who can understand you.

Vocabulary

to rely [ri'laɪ] — арқа сүйеу
true [tru:] — шын
to quarrel [kwɒrəl] — бәстесу
the same — дәл соның өзі
character [kærɪktə] — мінез
Extremes meet [ɪks'tri:mz] — шеттері ұштасады
cheerful [tʃɪəfl] — ақжарқын
a twin — егіз
slim — арық
to go in for — айналысу (спортпен)
disciplined ['di:plɪnd] — тәртіпті
a training — жаттығу
hostel ['hɒstəl] — жатақхана
to my mind [maɪnd] — менің ойымша
calm [kɑ:m] — байсалды
original [ə'ɹɪdʒ(ə)n(i)l] — ерекше
to get bored [bɔ:d] — іш пысу, жалығу
eyesight ['aɪsaɪt] — көру, көзқарас
hard-working — еңбекқор
among [ə'mʌŋ] — ортасында, арасында
religious [rɪ'lɪdʒəs] — діни
a church [tʃɜ:tʃ] — шіркеу
a bad mood [mu:d] — жаман көңіл-күй

EXERCISES

1. Мәтіннен келесі сөздер мен фразаларды тауып, оқып шығыңыз.

Бақытты адам; біздің өмірімізді жеңілдетеді: өмірлік қағидалар; жақсы жақтары; қатты сынамауға тырысу керек; ол дұрыс; ең көңілді кеш; бір-біріне қатты ұқсайды; көп спортшылар тәртізді; волейболмен айналысады; жаттығуды жіберіп алу; өнерді зерделеу үстінде; болғысы келеді; бәрінен де спортты жақсы көреді; бар күшін жұмсайды; өмір — жақсы ұстаз; ол бізді таңқалдырады; сізге көмек және кеңес керек кезде; жанаспалы линза тағады; атақты болу; өте сүйкімді; ең еңбекқор адам; күні бойы бос емес; ол ешқашан шаршамайды; біреудің үйіне; сөйлесуге; күлуге ыңғайлы; мұңды немесе ашулы; сыртқы шығармауға тырысу.

2. Мәтінге қатысты сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Has Amy got friends on whom she can rely?
2. It's easier to live when you have friends, isn't it?

3. Has Amy got one or many friends?
4. What are her friends' names?
5. Do they quarrel sometimes?
6. What life principles have they got?
7. Are their characters the same?
8. Who are twins?
9. What can you say about Nell and Andy's characters?
10. What do they look like?
11. What sport do they go in for?
12. What do they want to be?
13. What do they like best of all?
14. Where do the twins live?
15. What kind of person is Roger?
16. What is he going to be?
17. Why does he wear contact lenses?
18. It's always interesting in Roger's company, isn't it?
19. Who is the most hard-working person among the friends?
20. What does she like?
21. What do you do when the weather is bad?

3. Мәтінге сәйкес жауап беріңіз.

Who is	Who
1) very religious?	1) enjoys meeting new people?
2) calm?	2) enjoys going to church on Sundays?
3) hard-working?	3) wears contact lenses?
4) active?	4) lives in the hostel?
5) cheerful?	5) puts all the energy into the hobby?
6) wise?	6) surprises the others with original ideas?
7) loving?	7) goes out to discos?
8) merry?	8) wants to be a journalist?
9) disciplined?	9) is good at arts?
10) friendly?	10) sees life as a teacher?
11) tall and slim?	11) is going to become an economist?

4. Өңгімелеп беріңіз:

а) Нелли мен Энди туралы;	б) Роджер туралы;
в) Эллис туралы;	г) барлық бес дос туралы.

5. Есімдіктер кестесін тағы бір рет оқып шығыңыз (35-36 бб.)

6. Аударыңыз:

а) қазақ тіліне:

my cheerful mood, his friendly smile, her hard-working parents, our merry holidays, their active life, your disciplined brother, its positive side;

б) ағылшын тіліне:

оның діни көзқарастары, біздің жылы шырайлы мысығымыз, сіздің байланыс телефоныңыз, менің қамқор анам, оның ақылды көздері, сенің байсалды сөздерің.

7. Есімдіктің дұрыс формасын таңдап, аударыңыз:

1. *My/mine* critical words can help.
2. Those religious books are *their/theirs*.
3. This hostel is *our/ours*.
4. Look at *her/hers* room!
5. The book you are telling me about is *my/mine*.
6. Where are *your/yours* principles?
7. This advice is *her/hers*, isn't it?
8. That merry kitten is *their/theirs*.

8. Тиісті есімдікті қойыңыз: *myself, yourself, himself, herself, itself, ourselves, yourselves, themselves*.

1. Don't cut ... , Pete!
2. The cat washed
3. We enjoyed ... at the party.
4. It's your work, children, do it
5. Sometimes I ask ... , "Why did I say it?"
6. The old man talked to . at times.
7. Though it wasn't easy, she did all the exercise
8. The pupils drew . at the lesson.

9. Оқып шығып, аударыңыз.

1. I met the girl who was going to the same college.
2. He showed me the book which he had just bought.
3. They brought the cake that they had made themselves.
4. We enjoyed the picnic which we had last weekend.
5. I don't know the man whose photo was in the newspaper.

10. who, whom, whose, which, that есімдіктерін қойып, сөйлемдерді оқып, аудармасын беріңіз.

1. (...) are these words?
2. We met the boy (.....) we'd seen a year before.
3. She received the letter (.....) she had waited for.
4. We saw all the people (...) we wanted to see.
5. You have got the book (...) I need.
6. I'd like to talk to the man (.....) built the house.

11. Аударыңыз.

1. Бұл сурет сіздікі ме? — Иә, ол менікі.
2. Бұл Блэктардың үйі ме? — Иә, солардікі.
3. Ол өзі дайындайды.

4. Біз кірді өзіміз жуамыз.
5. Өзіңе қарашы!
6. Ол бағдарламаларды өзі жасайды.
7. Мен барлығын өзім жазғым келеді.

12. *some, any, no* немесе олардан туындаған *somebody, anybody, nobody; something, anything, nothing* болымсыз есімдіктерін қойыңыз. Мүмкін болса, барлық нұсқаларды қолданыңыз.

1. I can see ... pictures on the wall.
2. He saw ... near the door.
3. ... has brought a nice cake.
4. We did not know
5. She said
6. Did you know ... about your work?
7. We are hungry. We haven't eaten
8. Have you heard ... music?
9. I don't understand
10. Why did he do ... ?

13. Сын есімдер мен үстеулерді оқып шығып, аударыңыз.

Quick — quickly, slow — slowly, strong — strongly, simple — simply, easy — easily, nice — nicely, bad — badly, weak — weakly, beautiful — beautifully, wonderful — wonderfully, wise — wisely, cheerful — cheerfully, merry — merrily, active — actively, critical — critically, calm — calmly; good — well, hard — hard, late — late, early — early, fast — fast.

14. Сөйлемдерді үстеумен толықтырыңыз.

1. He always works
2. She comes home ... on Fridays.
3. They try to speak
4. My friend acted
5. Nick plays very
6. Frank does everything

15. Келесі фразаларды қолдана отырып, сөйлем құраңыз.

To think hard, to talk merrily, to write badly, to walk slowly, to go to bed late, to get up early, to sit calmly, to run fast.

16. Сөйлемдерді аударыңыз.

1. Біз әдемі ойынды көрдік. Бұл әдемі болды.
2. Алғашқы пойыз 5-те келді. Олар ерте оянды.
3. Ол үнемі ынтамен жұмыс істейді. Бүгін ауыр күн болды.
4. Бұл қарапайым сөздер бізді таңқалдырды. Ол әдетте қарапайым сөйлейді.
5. Біз жұмысты жылдам атқарғымыз келеді. Ол жылдам жүгіруші.
6. Ол жаман хабар алды. Ол ағылшынша нашар сөйлейді.

17. behind; at; in front of; near; without; to the left of; on the right; under, көмекші сөздерін қойып, оқып шығып, диалогтардың аудармасын беріңіз.

1. — What is there (...) the bus stop?
— Where?
— (...) of the shop.
— It's a telephone box I think.
— No, (...) the telephone box.
— I don't know. I can't see (...) my glasses.
2. — Look (...) that man!
— Which man?
— (...) the traffic lights.
— (...) the tree?
— No, (...) the tree.
— It's not a man, it's a woman!

18. Сөйлемдердің біраз бөлігін қазақ тіліне, біразын ағылшын тіліне аударыңыз.

- *Jim, where is my bag?*
- Ол үстелдің үстінде.
- Жоқ.
- Айнаның астын қара (*the mirror*).
- *It isn't there.*
- Then, ол сөреде (*the shelf*).
- Ол жерде жоқ.
- Онда ол үстелдің жанында.
- *I can't see it there.*
- Ол қабырғада ма?
- Жоқ.
- Диванға қара! Ол сенің алдында тұр!

19. Келесі сөз тіркестерін пайдалана отырып, өз достарыңыз туралы әгімелеп беріңіз.

My friend's name is

He (she) is (17).

He (she) lives

He (she) is a (student).

His (her) hair is (dark, fair ([fea] ақшыл), red). It is (long, short, not very long).

His (her) eyes are (black, dark, grey, green, blue).

He (she) is tall (short, not very tall) and slim (not very slim).

My friend is kind (friendly, active, hard-working, calm, disciplined, cheerful.).

20. Достармен бірге уақытты қалай өткізесіздер. Әңгімелеп беріңіз.

3-сабақ

Грамматика: Сұрақ түрлері. Болымсыз сөйлемдер

Мәтіндер: Hobbies and Pastime.

Сұрақ түрлері

Ағылшын тілінде сұрақтардың бес түрін бөліп көрсетуге болады:

- 1) **жалпы** (Сіз онда барып жүрсіз бе?);
- 2) **арнайы** (Қашан, не үшін, қалай және т.с.с. Сіз онда барып жүрсіз?);
- 3) **бастауышқа қаратылған сұрақ** (Кім, қандай студент және т.с.с. онда барып жүр?);
- 4) **альтернативті** (Сіз онда барып жүрсіз бе немесе үйде қаласыз ба?);
- 5) **нақтылау мәнді** (Сіз онда барып жүрсіз ғой, солай емес пе?).

Кез келген түрдегі сұрақтарды дұрыс қою үшін шақ түрлеріндегі жалпы сұрақтардың сызбасын нақты білу керек. Сонымен қатар алдыңғы сабақта келтірілген нақтылауыш сөйлемдердің сызбасына сүйенуге болады. Көп жағдайда бастауыш пен баяндауыш өзара орын алмасатынын оңай байқайсыз. Жалпы сызбаның алғашқы екі жолында ғана жаңа элемент қосылады: Present Simple және Past Simple шақтарында. Мұнда сұрақты жасағанда тиісті формасындағы to do (жасау) етістігі қатысады.

Жалпы сұрақтар:

Simple	}	Present:	<i>Does</i> he <i>sing</i> these songs?	Ол бұл әндерді <i>айтады ма?</i>
		Past:	<i>Did</i> he <i>sing</i> these songs?	Ол бұл әндерді <i>айтты ма?</i>
		Future:	<i>Will</i> he <i>sing</i> these songs?	Ол бұл әндерді <i>айта ма?</i>
Continuous	}	Present:	<i>Is</i> he <i>singing</i> ?	Ол ән <i>айтып жатыр ма?</i> (қазіргі сәтте)
		Past:	<i>Was</i> he <i>singing</i> ?	Ол ән <i>айтты ма?</i> (сол сәтте)
		Future:	<i>Will</i> he <i>be singing</i> ?	Ол ән <i>айта ма?</i> (сол сәтте)
Perfect	}	Present:	<i>Has</i> he <i>sung</i> the song?	Ол ән <i>айтып қойды ма?</i> (сол сәтке дейін)
		Past:	<i>Had</i> he <i>sung</i> the song?	Ол ән <i>айтып қойды ма?</i>
		Future:	<i>Will</i> he <i>have sung</i> the song?	Ол ән <i>айтып қояды ма?</i> (өткен шақтағы сәтке дейін)

Perfect Continuous	}	Present:	<i>Has he been singing</i> for two hours?	Ол екі сағат бойы ән айтып жатыр ма?
		Past:	<i>Had he been singing</i> for two hours?	Ол екі сағат бойы ән айтты ма?
		Future:	<i>Will he have been singing</i> for two hours?	Ол екі сағат бойы ән айтады ма?

Жалпы сұрақтар құрудың бұл сызбасын *to be* (болу), *to have* (иелену) (олардың негізгі мағыналарында) және модальды етістіктерін санамағанда ағылшын тілінің барлық етістіктеріне қолдануға болады. Біріншіден, Simple тобында бұл етістіктер сұрақтарда көмекші *to do* етістігін қажет етпейді. Салыстырыңыз:

<i>Does he speak</i> English?	<i>Is he a good student?</i>
<i>Did they go</i> there yesterday?	<i>Have they lectures</i> today?
	<i>/Do they have lectures</i> today?
<i>Does he swim</i> well?	<i>Can he swim?</i>
<i>Do they work</i> hard?	<i>Must they work?</i>

Ескепmy. Past Simple шағында *to have* етістігімен бірге көмекші етістік қолданылады: *Did they have lectures* yesterday?

Екіншіден, *can, may, must* модальді етістіктері *Continuous* және *Perfect* топтарында мүлдем қолданылмайды. Тіпті Simple топтарында да оның болар шақ мен өткен шақта қолданылуы шектеулі, мұндай жағдайларда олардың орнын басатын етістіктер қолданылады (ол туралы «Модальді етістіктер» бөлімінде айтылатын болады).

Арнайы сұрақтар

Жалпы сұрақтарды жасаудың сызбасын білсеңіз, арнайы сұрақ қою қиындық тудырмайды. Сөйлемнің басында сұраулы сөзді (*не, қайда, қашан* және т.б.) немесе сөздердің тобын қоясыз, одан әрі қарай сөздердің тәртібі сақталады. Салыстырыңыз:

Жалпы сұрақ	Арнайы сұрақ
<i>Does she sing</i> these songs?	<i>How does she sing</i> these songs?
<i>Is she singing?</i>	<i>Where is she singing?</i>
<i>Had she been singing</i> for two hours?	<i>How long had she been singing?</i>

Бастауышқа қатысты сұрақтар

Мұндай сұрақтарда бастауыштың рөлін сұраулы сөз немесе сөз тіркестері атқарады (*Кім келді? Қандай студенттер бұл жерде сабақ оқиды?* және т.б.). нәтижесінде сөздердің тікелей реті сақталады, яғни, бастауыштан соң баяндауыш келеді. Баяндауышқа қатысты сұрақта жалпы сұрақтардың жасалу құрылымын қолдануға болады. Ол үшін келесілерді ескеру керек: Simple тобында *to do* көмекші етістігі қолданылмайды. Себебі баяндауыш бірінші тұрғандықтан бастауыш қатысты *Present Simple* және *Past Simple* сұрақтар болымды сөйлем үлгісімен жасалады. Салыстырыңыз:

Болымды сөйлем

He goes there.

The students came early.

Бастауышқа қатысты сұрақ

Who goes there?

What students came early?

Бастауышқа қатысты сұрақта барлық көмекші етістіктер өзінің міндетін атқарады:

Who has come?

What will happen?

What is going on in the hall?

Kim келді?

He болады?

He болып жатыр қазір залда?

Альтернативті сұрақтар

Мұндай сұрақтар таңдаумен байланысты, сондықтан оларда *or* (немесе) жалғаулығы бар. Таңдау мүмкіндігі жоғарыда айтып өткен барлық сұрақ түрлеріне тән. Сондықтан альтернативті сұрақтар осы ретпен жасалады, бірақ таңдау элементі қосылады:

Did he remain there *or* did he go abroad?

When did he go abroad, in summer *or* in winter?

Who went abroad, he *or* his friend?

Нақтылау мәнді сұрақтар

Нақтылау мәнді сұрақтар екі бөліктен тұрады. Бірінші бөлігі сұрақ болып есептелмейді, қарапайым болымды немесе болымсыз сөйлем ретінде байқалады. Оның артынша жалпы қысқа сұрақ болады. Егер бірінші бөлік болымды болса, онда сұрақ болымсыз сипатта қойылады және керісінше:

He *lived* there, *didn't* he?

He *did not live* there, *did* he?

Болымсыз сөйлемдер

Барлық болымсыздар жоғарыда көрсетілген жалпы сұрақтардың жасалу сызбасына сәйкес жасалады. Алдында бастауышты, ал екінші көмекші етістіктен кейін *not* болымсыз жұрнағын қоямыз:

Simple

{	Present:	He <i>does not sing</i> these songs.
	Past:	He <i>did not sing</i> these songs.
	Future:	He <i>will not sing</i> these songs.

Continuous

{	Present:	He <i>is not singing</i> .
	Past:	He <i>was not singing</i> .
	Future:	He <i>will not be singing</i> .

Perfect

{	Present:	He <i>has not sung</i> the song.
	Past:	He <i>had not sung</i> the song.
	Future:	He <i>will not have sung</i> the song.

**Perfect
Continuous**

{	Present:	He <i>has not been singing</i> for two hours.
	Past:	He <i>had not been singing</i> for two hours.
	Future:	He <i>will not have been singing</i> for two hours.

Сөйлеу кезінде not болымсыз демеулігі қысқартылған формада қолданылады:

is not = <i>isn't</i>	are not = <i>aren't</i>
was not = <i>wasn't</i>	were not = <i>weren't</i>
do not = <i>don't</i>	does not = <i>doesn't</i>
did not = <i>didn't</i>	will not = <i>won't [waunt]</i>
shall not = <i>shan't [ʃa:nt]</i>	has not = <i>hasn't</i>
have not = <i>haven't</i>	had not = <i>hadn't</i>

Жекеше түрдегі 1-жақтағы to be етістігінде болымсыз форманың тек қана толық нұсқасы жасалуы мүмкін ***I am not*** (немесе ***I'm not***), ал ***ain't*** формасы диалектілер мен ауызекі тілде кездеседі. Сонымен қатар, жекеше түрдегі 1-жақтағы to be етістігінің болымсыз формасын есте сақтау қажет: ***I am late, aren't I? Aren't I tired?***

Сөйлемнің болымсыз мағынасы ***no*** (*ешқандай, ешбір*), ***nobody, no one, none*** (*ешкім, nothing* (*ештеңе*), ***never*** (*ешқашан*), ***nowhere*** (*ешқайда*) болымсыз есімдіктері немесе ***neither ... nor*** (... *де, жоқ*) болымсыз жалғаулығы арқылы да жасалады.

Ағылшын тіліндегі сөйлемдерде **тек бір ғана болымсыз сөз** болуы мүмкін және ол кезде not **жалғаулығы қолданылмайтынын** есте сақтаңыз. Баяндауыш болымды түрдегі етістікпен белгіленеді. Салыстырыңыз:

He *did not see* them.
Nobody saw them.
 He *never saw anything* like that.
 They *did not tell* him the truth.
Nobody told him *anything*.
 He *does not know anything* about it.
 He *knows nothing* about it.
 Have you any news? — I *have no* news.

Назар аударыңыз, орыс тіліндегі болымсыз формадағы сұраулы сөйлемге ағылшын тіліндегі болымды сұрақ сай келеді. Салыстырыңыз:

Сіз оны көрмедіңіз бе? ***Have you seen*** him?

Ағылшын тілінде болымсыз түрдегі жалпылама сұрақ таң қалуды білдіреді:

Don't you want to hear it? Шынымен сіз бе?

немесе

Do you not want to hear it? Мынаны тыңдағыңыз келмей ме?

Сондай-ақ қысқаша жауап беру кезінде ***yes*** немесе ***no*** деген бір сөзбен жауап беру жеткіліксіз. Қысқаша жауапта да бастауыш пен тиісті көмекші етістік болады:

Does he go there? ***Yes, he does.***
No, he doesn't.

Is she singing?

Yes, she is.

Will they come?

No, she isn't.

Yes, they will.

Who **works** there?

No, they won't.

Our students **do**.

Бұл ретте yes сөзінен кейін болымды сипаттағы, ал no сөзінен кейін болымсыз сипаттағы етістік тұруға тиісті. Ағылшын тіліндегі жауап төмендегідей болады:

He **knows** that, **doesn't** he?

Yes, he does.

He **hasn't read** the book, **has** he?

No, he doesn't.

No, he hasn't.

Haven't you **seen** him?

Yes, he has.

Yes, I have.

БАҚЫЛАУ СҰРАҚТАРЫ

1. Ағылшын тілінде түрлі шақтағы жалпы сұрақтар қалай жасалады?
2. Сұрақтардың басқа да түрлері қалай жасалады (бастауышқа қатысты арнайы, альтернативті және нақтылау мәнді сұрақтар)?
3. Қандай жағдайларда to do етістігі қолданылмайды?
4. Болымсыз сөйлемдер қалай жасалады?
5. not демеулігін қолданғаннан басқа болымсыз сөйлем жасаудың қандай әдістері бар?
6. Қысқаша жауап қандай элементтерден тұрады?
7. Ағылшын тіліндегі yes және no жауаптарын қолдану ерекшелігі қандай?

Text

Hobbies and Pastime

People are different, and their interests and **favourite occupations** are different too. Some of them are quite **ordinary** like sports, reading, films or travelling.

A lot of people **prefer to go out** as often as they can. If you live in a big city, you can always choose where to go: there are theatres, cinemas, concert halls, **restaurants**, cafes there. If you enjoy dancing, you can go to discos. Lots of young people think it's the best rest after a long week of studies.

Many people **get tired of** fast and noisy life and **look for** something quiet **in** their **free time**, for example, collecting something. Most people can say they had collections when they were children. But only some of them don't **give up** their hobbies, and their collections can become very important. For example, the famous Tretyakov Gallery in Moscow started from a collection of pictures of Pavel Mikhailovich Tretyakov. Collecting pictures was one of his favourite occupations.

Some hobbies are very original. There are people who look for old songs, study the night sky or make musical instruments. Our world is beautiful and endless, and there are hundreds of things people can do in their free time. It's wonderful when your hobby makes you kinder and cleverer,

and **fills** your life with good feelings and emotions.

I think one of the most popular hobbies is music. Most people like music. We need it when we are in good and in bad mood, when we work, when we rest, when we are merry and sad. Cheerful music changes your mood and makes you more optimistic. For many people, music is more than only listening to it. They play musical instruments and **devote** a lot of their free time to it. As for me, I've got a guitar and enjoy playing it. My friends and I often **sing to it** together. We usually do it in the evenings and sometimes, at the weekends, **stay up late**. I like to play all kinds of music: classical, **folk**, jazz, pop or rock. I need just good music. My friends are not like me. Roger, for example, prefers classical music and jazz. We always go to the concert hall together. It's a wonderful rest! Nell and Andy get bored with classical music. They love rock'n'roll. Alice doesn't like rock very much, but she's **fond of** other kinds of music. One of her hobbies is collecting discs of the best jazz singers of all times. Alice is our **guide** in the world of music, and we often learn about good new singers and groups from her.

What is your favourite pastime? Do you devote much time to it? Do you like music? What kinds of music do you prefer? What do your friends do in their free time? Do you often go out? What is the most unusual hobby you have met?

EXERCISES

1. Мәтіннен келесі тіркестерді тауып, оқып шығыңыз.

Біршама қалыпты; қаншалық жиі; қайда баруды таңдау; биден ләззат аласың; аптадағы ұзақ оқудан кейінгі керемет демалыс; жылдам әрі шулы өмір; тыныш нәрсе іздейді; картиналар жинағынан басталды; ескі әндерді іздеу; түнгі аспанды зерттеу; сен үшін жақсы әрі ақылды нәрсе жасару; жақсы көңіл-күй мен эмоциялар; адамдардың көбісі; сенің көңіл-күйің жақсы және жаман болған кезде; бізге көңілді және көңілсіз болған кезде; сергек музыка; сенің көңіл-күйіңді өзгертеді; сені одан да зор оптимистік деңгейге жеткізеді; жай ғана тыңдаудан басқа; жаң ғана жақсы музыка; классикалық музыканы қалайды; музыканың басқа түрлері; барлық уақыттың; музыка әлемінде; жаңа дискілер туралы білу.

2. Мәтінге қатысты сұрақтарға жауап беріңіз.

1. What are the most ordinary hobbies?
2. Where do people often go out?
3. Can collecting become important business?
4. A man chooses his hobby, but the hobby can change the man. How?
5. Why is music so popular?
6. What kinds of music do you know?
7. What music do Amy, Roger, Nell, Andy and Alice prefer?
8. Who is fond of going to the concert hall?
9. Whose hobby is collecting discs?
10. How do the five friends like to spend their weekends?

3. А. Диалогтарды оқып, аудармасын беріңіз. Сұрақтарға жауап беріңіз.

Диалог 1: 1. Is Nora free tonight? 2. Does she want to go to the cinema? 3. When and where

will the friends meet? 4. What cinema are they going to? 5. Whom do the friends want to call?

Диалог 2: 1. What does Emma want to do? 2. Is she going to the disco with Dobbin?

Диалог 3: 1. Where does John invite Anna? 2. Will Anna go for a walk? Why?

Б. Диалогтың айқындалған (жақшаның ішінде берілген) бөліктерін ауыстырыңыз, жаңа диалогтарды сахналаңыздар.

1. — I say, Nora, are you free tonight?
— Yes, I am. Why?
— *Let's go to the cinema, a good film is on.*
— Why not? When is it?
— *At eight at the "Rainbow" cinema.*
— Let's take Pat and Pete with us!
— Ok, let's. I can call them.
— When and where shall we meet?
— *At a quarter to eight near the cinema.*
— Fine, bye.
— Bye-bye.

(go to the concert, a very good rock group is coming; at six at the concert hall; at half past five, near the bus stop)

2. — Hi, Emma, how are you?
— I am fine, thanks, and you?
— Me too. What are your plans for today?
— I'm going shopping with my sister.
— Well, it's not too long, I think.
— No, not very.
— What about *going to the disco*, say, at seven. *We haven't danced* for a long time.
— That's a good idea, Dobbin. Till evening.
— See you.

(I'm cleaning up my flat; going to a restaurant or to a cafe; haven't gone out)

3. — Listen, Anna, it's fine today, isn't it?
— Yes, the weather is wonderful!
— Why not *go for a walk* after classes?
— I am sorry, John, I don't think I can. I am *going to the gym to play basketball*.
— Really?
— Yes, I've got trainings on Saturdays and Wednesdays.
— What about tomorrow?
— Fine!

(go picnicking; to work till late; work on Saturday nights)

4. 3-жаттығудағы фразаларды қолдана отырып, Ник пен Том арасындағы диалогты аударыңыз.

— Сәлем, Том, қалың қалай?

— Өте жақсы, өзің ше?
— Мен де.
— Театрға баруға қалай қарайсың?
— Табылған ақыл.
— Біз жаңа спектакль (play) көре аламыз. Оскар Уайльд (Oscar Wilde) бойынша. Маған ол жазушы ұнайды.

— Ал мен ештеңе оқыған жоқпын.
— Жақсы, барайық.
— Жақсы, Джейнге де айтайық. Біз оны көптен бері көрген жоқпыз ғой.
— Неге айтпасқа. Маған ол ұнайды.
— Қашан барамыз?
— Келесі сенбіде.
— Өкінішке орай мен бара алмайтын шығармын.
— Неге?
— Менде ойын болады. Мен волейболмен айналысамын, өзің білесің ғой.
— Рас па?
— Иа, әрине, біздің ойындар әр сенбіде болады.
— Бірақ спектакль жетіде басталады.
— Ойыннан кейін шаршаймын деп ойлаймын.
— Онда жұма күні сабақтан соң барайық.
— Өте жақсы, қашан және қайда кездесеміз?
— Жетіге он бес минут қалғанда театр алдында.
— Жақсы, мен Джейнге хабарласамын. Жақсы.
— Жұмаға дейін. Көріскенше.

5. Сөйлемдерді оқып, аудармасын беріңіз. Сұрақ қойыңыз: а) жалпы, б) ерекшеленген сөздерге, в) бастауышқа қатысты.

Present Simple:

1. We prefer *to go out* at the weekend.
2. Tom enjoys *reading*.
3. She can stay up late on *Friday*.
4. He is fond of *pop music*.
5. They relax *in the gym*.
6. Bob and Ella are good *at dancing*.
7. Jim trains *on Sundays*.
8. Sam must work *tonight*.

Present Continuous:

1. We are having *tea* now.
2. Mr Gray *is watching* a comedy.
3. Julian is going *to the disco*.

Present Perfect:

1. He has just come back *from the theatre*.
2. They have seen this *film*.
3. My granny has brought *a cake* today.

Past Simple:

1. They went *to the wood* yesterday.
2. I watched an old black-and-white film *last week*.
3. An interesting programme was on *two days ago*.
4. We could see a *jazz concert* on TV.
5. They were *at a restaurant* with their friends.

Past Continuous:

1. They *were playing* chess at home.
2. Our friend was cooking *fish*.
3. Dolly was telling us about her holidays *at the lesson*.

Past Perfect:

1. We had come *to Moscow* by last Monday.
2. They had visited *the museum* by that time.
3. She had sent *all the letters* by the 1st of September.

Future Simple:

1. His parents will stay at home *next summer*.
2. Tom's teacher will play *the piano* at the concert tomorrow.
3. Betty will sing a folk song *at the party*.

Future Continuous:

1. We'll be listening to *the lecture* from nine till ten.
2. Your cousins will be sleeping *at this time tomorrow*.
3. The children will be walking *in the park* all day long.

Future Perfect:

1. The students will have found *all the information* by the next class.
2. The professor will have delivered the lecture by *three o'clock*.
3. We'll have left *the hotel* by the evening.

6. Мысалдарды қолдана отырып, сөйлемдерге қатысты балама сұрақтарды қойыңыз,

Model: He plays (football/volleyball). — Does he play football or volley-ball?

1. She prefers (theatre/cinema).
2. They are fond of (pop/rock).
3. He can speak (English/French).
4. They were in (Great Britain/the USA).
5. My sister will be an (engineer/economist).
6. Our sportsmen lost the game on (Tuesday/Wednesday).
7. The teacher invited the students to the (lecture/meeting).
8. The Smiths had come by (eleven/twelve) o'clock.
9. The twins could (run/swim) very well.

7. Бастауышқа қатысты сұрақ қойыңыз.

1. Della loves travelling.
2. Greg enjoys skiing.

3. Their children go to school.
4. We prefer skating.
5. The Greens like dogs.

8. Етістіктің шақтарына көңіл бөле отырып, бастауышқа қатысты сұрақтарды аударыңыз.

1. Толкиенді кім оқыды?
2. Кім бағдарламаны біледі?
3. Ертең кім ойнайды?
4. Кім жаңа ғана электронды почтаны жіберді?
5. Кім классикалық музыкаға қызығады?
6. Кім кешке дейін отырғанды жақсы көреді?
7. Кім көмектесе алады?
8. Кім көп жұмыс жасайды?
9. Қазір кім азық-түлікке барып жүр?
10. Кім қыста саяхаттайды?

9. Мәтінді оқып, аударыңыз. Әр сөйлемге нақтылау мәнді сұрақ қойыңыз. Мәтінді әңгімелеп беріңіз.

Computers

Computers have become a part of our life. Modern people can't live without them. We use these clever **machines** to work, to study and to rest. We can find **any** information with their help. And it doesn't take much time.

Our parents didn't have computers when they were young. They went to libraries **to prepare for classes**. We **use** computers **instead of** libraries. They **posted** letters at the post office. We send email... Computers teach us. They play games with us. Some people have stopped visiting their friends. It isn't very good. Computers are **still** machines.

Vocabulary

a machine [məʃɪn] — машина

any — кез келген

a library [ˈlaɪbrəri] — кітапхана

to prepare for classes [prɪˈpeə] — сабаққа дайындалу

to use — қолдану

instead of [ɪnˈsted] — бірге

to post — поштамен жіберу

still — әлі де

10. Мағынасына қарай келетін сұрақты қосыңыз: *How many? How much? How old?* Сөйлемдерді оқып, аудармасын беріңіз.

1. ... students are there in your group?

2. ... work have they got for today?
3. ... times a week do you have lectures?
4. ... milk do we need to make a cake?
5. ... is your father's car?
6. ... collections did you see?
7. ... was his brother last year?
8. ... money did they pay?
9. ... pages have you read?

11. Сөйлемдерді нақтылау мәнді сұраққа қарай келтіріп ауыстырыңыз.

1. We learn about news from TV programmes.
2. She sang to the jazz band.
3. A good party will change your mood.
4. We get new feelings and emotions when we travel.
5. We don't study the night sky in rainy weather.
6. These things interest him.
7. This gallery was formed of small private collections.
8. He gave us some other examples.
9. They will buy some tickets for the new show.
10. It's fine to rest after a week of work.
11. They won't find this book in the library.
12. They have collected old musical instruments.

12. Сөйлемдерді болымсыз түрде қойыңыз.

1. Mike listened to classical music when he was younger.
2. Collecting old things has always been his hobby.
3. She looked for this writer at the college library.
4. Drawing was his favourite occupation.
5. He plays the piano very well.
6. You will find professor Briggs in room 9.
7. They were reading books on history.
8. She was sad after the talk.
9. My mother was fond of poems.
10. They will use photos instead of pictures.
11. Jane prepares for classes in the hostel

4-сабақ

Грамматикасы:
Мәтін:

Сан есім. Есімше. Герундий.
Buying Food. Meals.

Сан есім

Ағылшын тілінде орыс тіліндегідей сан есімдер есептік және реттік болып бөлінеді.

Есептік

сан есімдер

1	one
2	two
3	three
4	four
5	five
6	six
7	seven
8	eight
9	nine
10	ten
11	eleven
12	twelve
13	thirteen
14	fourteen
15	fifteen
16	sixteen
17	seventeen
18	eighteen
19	nineteen
20	twenty
21	twenty-one
22	twenty-two
...	...
30	thirty
40	forty
50	fifty
60	sixty
70	seventy
80	eighty
90	ninety
100	a/one hundred
101	a/one hundred and one

Реттік

сан есімдер

the first
the second
the third
the fourth
the fifth
the sixth
the seventh
the eighth
the ninth
the tenth
the eleventh
the twelfth
the thirteenth
the fourteenth
the fifteenth
the sixteenth
the seventeenth
the eighteenth
the nineteenth
the twentieth
the twenty-first
the twenty-second
...
the thirtieth
the fortieth
the fiftieth
the sixtieth
the seventieth
the eightieth
the ninetieth
the (one) hundredth
the (one) hundred and first

102	a/one hundred and two	the (one) hundred and second
200	two hundred	the two hundredth
222	two hundred and twenty-two	the two hundredth and twenty-second
1,000	a/one thousand	the (one) thousandth
1,001	a/one thousand and one	the (one) thousandth and first
2,999	two thousand nine hundred and ninety-nine	the two thousand nine hundred and ninety-ninth
100,000	a/one hundred thousand	the (one) hundred thousandth
1,000,000	a/one million	the (one) millionth
2,000,000	two million	the two millionth
1,000,000,000	a/one milliard	the (one) milliardth

-teen жұрнағы бар сан есімдерде екі екпін бар, соңғы буындағы екпін бірінші буындағы екпінге қарағанда қаттырақ болады. Бірақ бұл сан есімдер зат есіммен қолданылған кезде екпін бірінші буынға түседі, ал соңғы буынға екпін түспейді. Салыстырыңыз:

four'teen және *fourteen* 'students.

Назар аударыңыз, жүздіктер (мыңдықтар, миллиондар) және одан кейінгі ондықтар немесе бірліктер арасына *and* жалғаулығы қойылады:

999	nine hundred and ninety-nine
9,009	nine thousand and nine
9,909,099	nine million nine hundred and nine thousand and ninety-nine

hundred, thousand, million сан есімдер көпше түрінде - *s* жалғауын қабылдамайды. Бірақ олар жүз, мың, миллионның белгісіз мөлшерін белгілеу үшін қолданылған кезде олар **zam** *есім* тобына өтеді және - *s* жалғауын қабылдайды. Бұл жағдайда басқа зат есім одан кейін **of** көмекші сөзімен қолданылады:

Thousands of students learn English.

Сан есімнен кейінгі зат есім көмекші сөзсіз қолданылады:

three **thousand** students.

Реттік сан есімдер, егер олармен анықталатын зат есім анықталмай-ақ, тек ұйғарылатын болса да, белгілі артикльмен қолданылады. Егер реттік сан есімдер сандармен жазылатын болса, келесі сөздердің соңғы екі әрпі қосылады: **1st, 2nd, 3rd, 4th, 21st** және т.б.

Сан есімдерді қолданудың кейбір ерекшеліктері

Ағылшын тілінде беттердің, үйлердің және т.б. нөмірлерін белгілеу кезінде реттік емес, есептік сан есімдер қолданылады. Бұл жағдайда есептік сан есім зат есімнен кейін қойылады, ал зат есім артикльсіз қолданылады:

Open your books at **page 10**.

Read **lesson one, part two, paragraph 3**.

Даталарда жылдар есептік сан есіммен белгіленеді. Оқыған кезде төрт таңбалы датаны

екіге бөледі және әрбір жартысын жеке сан ретінде оқиды:

1901	nineteen one	1900	nineteen hundred
	nineteen hundred and one	2002	two thousand two
	nineteen hundred o [эи] one		

Сандық белгілеуден кейінгі year (жыл) сөзі қолданылмайды, бірақ ол оның алдында тұруы мүмкін:

It happened *in 1895*.

It happened *in the year 1895*.

Ай күндері реттік сан есімдермен белгіленеді:

May 22nd, 1951	May the twenty-second nineteen fifty-one
	The twenty-second of May nineteen fifty-one

Даталардың жазылуы әртүрлі болуы мүмкін: *May 22, May 22nd, 22nd May, 22nd of May*. Апта және ай күндерінің атаулары бас әріппен жазылады. Апта күні, күн және айы жазу-да үтірмен бөлінеді:

Sunday, May 22nd, 1951.

Телефон нөмірлерінде әрбір сан жеке айтылады:

140-65-84 one four o six five eight four

0 саны o [əʊ] әрпі ретінде оқылады.

Бөлшек сандар (жай және ондық)

Жай бөлшектерде алымы есептік сан есіммен, ал бөлімі реттік сан есіммен көрсетіледі:

1/5 — one fifth 3/5 — three fifths

Назар аударыңыз, егер алымы бірліктен көп болса, онда бөліміне көпше түрдің **-s** жалғауы жалғанады. Есіңізде сақтаңыз, 1/2 және ¼ бөлшектері ерекше айтылады:

a/one half	(1/2)	[ha:f]
a/one quarter	(1/4)	[ˈkwɔ:tə]

Бөлшектен кейінгі зат есім жеке түрде, ал аралас сандардан кейін көпше түрде тұрады:

3/5 metre	three fifths of a metre
2 1/4 metres	two and a quarter metres
	two metres and a quarter

Ондық бөлшектерде бүтін сан орыс тіліндегідей үтірмен емес, нүктемен бөлінеді, ол **point** деп оқылады. **0 саны o [əʊ]** немесе **nought** [nɔ:t] деп оқылады:

0.5	point five
	o/nought point five
0.005	point o/nought o/nought five
	o/nought point o/nought o/nought five

Ағылшын тілінің америкалық нұсқасында нөл **zero** ['ziərau] деп оқылады. Ондық бөлшектерді оқыған кезде **point** сөзінің алдында қысқа үзіліс жасайды. Егер ондық бөлшектерде бүтін бірліктер бар болса, онда жай бөлшектердегі сияқты зат есім көпше түрде қолданылады:

0.5 centimetre	nought point five of a centimetre
2.5 centimetres	two point five centimetres

Пайыздар келесі түрде белгіленеді және оқылады:

2.5%	two point five per cent
40%	forty per cent

Есімше

Ағылшын тіліндегі есімше орыс тіліндегідей етістіктен жасалады. Салыстырыңыз:

to give — беру

giving — беруші, бере отыра

given — берілетін, берілген

Ең алдымен ағылшын есімшесінің негізгі екі түрі — *Participle I* және *Participle II* қалай жасалатынын білу керек. Осы екі түріне сүйене отырып, әртүрлі етістердегі есімшелердің өзгеруін түсіну оңай болады.

Participle I (I есімше) етістіктің түбіріне **-ing** жұрнағын жалғау арқылы жасалады:

to finish — *bimipy* **finishing** — *bimipyui*

I есімше орыс тіліндегі көсемшеге сәйкес келеді.

Дұрыс етістіктерде **Participle II** (II есімше) етістіктің түбіріне **-ed** жұрнағын жалғау арқылы жасалады (бұл жайында «Етістік» тақырыбын оқыған кезде айтылған):

to finish — *bimipy* **finished** — *bitкен*

Дұрыс емес етістіктердің *Participle II* түрін жаттап алу керек (осы жайында және сабақты және салт етістіктердің *Participle II* мәндері туралы «Етістік» бөлімінде айтылған болатын):

to begin — *бастау* **begun** — *басталған*
to go — *жүру* **gone** — *кеткен және т.б.*

to have қосымша етістіктің көмегімен *Perfect* түрін жасаған етістіктер, ал **to be** етістіктің көмегімен (*Passive Voice*) жасалған ырықсыз етіс сияқты (салыстырыңыз: **to see** — *көру* және **to be seen** — *көрінетіндей болу*), есімшелер перфект түрін және ырықсыз етісті жасай алады. Бұл ретте **to have** және **to be** көмекші етістіктер есімшелер түрінде қолданылады. Келесі сызбаны есте сақтаңыз:

	Simple	Perfect
Active	seeing — көруші	having seen — көрген
Passive	being seen — көрінетін	having been seen — көрінген

Салт етістіктерде ырықсыз етіс түрі жоқ екендігін естеріңізге саламыз. Осы етістіктерден жасалған есімше осыған сәйкес болады:

	<i>Simple</i>	<i>Perfect</i>
Active	<i>falling</i> — құлап бара жатқан	<i>having fallen</i> — құлаған
Passive	—	—

Герундий

Герундий етістіктен жасалады және етістік пен зат есімнің қасиеттерін біріктіреді. Герундийдің маңыздылығын жақсы түсіну үшін орыс тілінде осы сөз табы ән айту, сурет салу сияқты түрлерге сәйкес келетіндігін ескеру керек, яғни, герундий жасалған етістікпен айтылған әрекет ету **үдерісін** береді.

Салыстырыңыз:

<i>ән</i>	<i>ән айту</i>
<i>a song</i>	<i>singing</i>
(зат есім)	(герундий)

Герундийдің жасалуы және оның түрлері

Герундий I есімше сияқты **–ing** жұрнағының көмегімен жасалады:

to read — оқу ***reading*** — оқылым

Есімше сияқты герундий де перфект түрінде қолданылады. Герундийдің жасалу түрлерінің сұлбасын есімшенің түрлерімен салыстырыңыз:

	<i>Simple</i>	<i>Perfect</i>
Active	<i>seeing</i>	<i>having seen</i>
Passive	<i>being seen</i>	<i>having been seen</i>

Герундийдің болымсыз түрі not демеулігі көмегімен жасалады, ол мыналардың алдына қойылады: not seeing, not being seen және т.б. Герундий, орыс тіліне, әсіресе, оның күрделі түрі орыс тілінің нормаларына байланысты әртүрлі аударылуы мүмкін:

He was sure of <i>finding</i> them.	Ол оларды <i>табатынына</i> сенімді болды.
The snow ceased <i>falling</i> .	Қар жаууын <i>тоқтатты</i> .
She hates <i>being laughed</i> at.	Ол өзіне <i>күлгендерге</i> төзе алмайды.

We learn by <i>doing</i> .	Біз (<i>бірдеңе</i>) <i>жасай отырып</i> , үйренеміз.
Thank you for <i>coming</i> in time.	Уақытында <i>келгендеріңізге</i> рақмет.
No <i>smoking</i> !	Темекі <i>шегуге</i> болмайды!

Назар аударыңыз, зат есімнен айырмашылығы герундийде артикль, сонымен қатар көпше түрі жоқ.

Герундий жиі қолданылатын етістіктерді есіңізде сақтаңыз:

advise	mind
appreciate	miss
avoid	practise
dislike	recommend
enjoy	risk
can't help	suggest
imagine	

Мысалы:

He **suggested** going to see Vlad.
 They **couldn't help** laughing when they saw his surprise.
 I **enjoyed** playing golf when I was in Britain.
 Do you **mind** my smoking here?
 To master English, you must **practise** speaking it a lot.
 Nobody **risked** breaking this news to her.
 If you want to leave this job, you can't **avoid** speaking to him.

Іс-қимылдың басталуын, жалғасын және аяқталуын белгілейтін етістіктерден (**begin, continue, start, finish, stop, enable**), сонымен қатар **hate, like, love** етістіктерден кейін инфинитив, не болмаса герундий қолданылады. Мысалы:

began to play the piano емес.	began playing the piano емес.
They like to mock at each other.	They like mocking at each other.

Назар аударыңыз, кейбір жағдайларда инфинитивті немесе герундийді таңдау сөйлемнің мағынасына әсер етеді:

He stopped smoking .	Ол темекіні тастады.
He stopped to smoke .	Ол темекі шегу үшін тоқтады.

He forgot to tell me about it.	Ол бұл жайында айтуды ұмытып кетті.
He forgot telling me about it.	Ол бұл жайында айтқанын ұмытып кетті.

I regret to tell you, but you have got a bad mark on your test.	Маған мұны айту өкінішті, бірақ сен бақылау жұмысынан екі алдың.
I regret having told you about her visit.	Оның келгені туралы сізге айтқаным өкінішті.

БАҚЫЛАУ СҰРАҚТАРЫ

1. Есептік және реттік сан есімдер қалай жасалады?
2. Сан есімдерді жазған кезде қандай белгілер қолданылады?
3. Жай және ондық бөлшектер қалай жасалады?
4. Нөмірлерде (беттердің, үйлердің және т.с.с.) және күндерде реттік және есептік сан есімдер қалай қолданылады?
5. *Partidple I* және *Partidple II* қалай жасалады?
6. Ағылшын есімшесінің қандай түрлері бар?

7. Герундий қалай жасалады? Оның негізгі мәні қандай?
8. Герундийдің қандай түрлері бар?

Text

Buying Food. Meals

Supermarkets have become an ordinary thing in the life of a modern city. Most people go there to buy food. There is also **a wide choice of pet food and household goods** like **soap, detergents, toothpaste or toothbrushes** there. Supermarkets can **save** a lot of time as you can do all the shopping in one place. Supermarkets work on the self-service system: you go in, take a basket, walk round the shop, choose what you want and go to the **cash desk** where you pay. Those who try to save money usually make a **shopping list** so as not to buy those goods which they do not really need.

Let's go into one of the supermarkets. Let's see what we can choose. There are all kinds of food here: fresh, frozen, **canned**, cooked, and **uncooked**. We can find meat, **sausages**, fish and **seafood**, vegetables and fruits, **dairy** products, **cereals**, bread, sweets, **spices, strong and soft drinks**.

Frozen and uncooked food is often **heated** or cooked in **microwave ovens**. They have changed home cooking greatly. It has become more convenient and doesn't take long.

Lots of families do their shopping in the supermarkets once a week. It's enough to buy food and some other things for the whole week.

Ordinary food shops can also offer their **customers** a wide choice of goods. But unlike long ago, they do not only sell bread or meat but usually have some other goods to **attract** more people. You can very often buy cereals at the bakery and drinks at the dairy.

Nowadays **computer-based shopping** is getting more and more popular. Customers can choose goods at home and get them in the supermarket at once or even **have them delivered**.

Vocabulary

a wide choice ['waɪd 'tʃɔɪs] — таңдау көп

pet food — жануарларға арналған азық

household goods — үйге арналған тауарлар

goods (көп.т.) — тауарлар

soap [səʊp] — сабын

detergent [di'tɜːdʒ(ə)nt] — жуғыш құрал toothpaste — тіс пастасы

a toothbrush — тіс щеткасы

a cash desk — касса

a shopping list — сатып алынған заттар тізімі

canned — консервіленген

uncooked food — жартылай дайын өнім

sausage ['sɒsɪdʒ] — шұжық, шұжықша

seafood — теңіз өнімдері

dairy ['deəri] — сүт өнімдері

cereals ['siəriəlz] — жармалар, дақылдар

a spice [spais] — дәмдеуіш

strong and soft drinks — алкогольді және алкогольсіз сусындар

to heat [hi:t] — жылыту, ысыту

a microwave oven ['maɪkrəʊweɪv ,ʌvən] — қысқа толқынды пеш

a customer ['kʌstəmə] — сатып алушы

to attract — тарту, қызықтыру

computer-based shopping — компьютерлік желі арқылы сатып алу

to deliver [di'livə] — жеткізу

EXERCISES

1. Мәтіндегі баламаларды табыңыз.

Қарапайым зат; көп уақыт үнемдеу; өзіне-өзі қызмет ету жүйесінде жұмыс істеу; дүкен аралау; сатып алмау үшін; тоңазытылған; пайдалануға дайын; толық бір аптаға; қарапайым азық-түлік дүкендері; бұрынғыға қарағанда.

2. А. Мәтінде берілген сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Where can people in towns and cities do their shopping?
2. What are the large groups of goods that they sell in supermarkets?
3. On what principle do supermarkets work?
4. Why do supermarkets attract customers?
5. What can help you save money in the supermarket?
6. How do you do your shopping in the supermarket?
7. What foods can you buy in supermarkets?
8. What can you choose for a microwave oven?
9. How do ordinary shops attract customers?
10. What is the latest way of shopping? Why is it convenient?

Б. Әдетте азық-түлік пен тұрмыстық заттарды қайда және қалай сатып алатындығыңызды айтып беріңіз.

3. А. Диалогтарды оқыңыз, аударыңыз және ойнап көрсетіңіз.

Б. Белгіленген сөздерді және сөз тіркестерін жақшадағы берілгендермен ауыстырыңыз (екі нұсқадан берілген) және жасалған диалогтарды ойнап көрсетіңіз.

1. — Listen, Helen, *we are running out of* (бізде таусылды) *bread* and dad *is about to come* (әне-міне дегенше келеді). Can you go and get some?
— Of course, I can. *White or brown?*
— *Brown.*
— Anything else?
— Yes, buy *some buns* (булочки) and *half a kilo of cookies*. Here is the money. Hurry up!

(• *juice, apple or orange, orange, a bottle of mineral water, a kilo of tomatoes* [ta'matauz]; • *tea, black or green, green, some coffee and a box of sweets*)

2. — What are you doing, Lucy?

— I'm making a shopping list.

— What for?

— I always make it before going shopping. It saves time and money.

— I can see how it saves time, but how can it save money?

— That's very simple. You only buy those things that you really need and not everything that looks so nice.

— I see. That's clever. I haven't thought of it. It is usually like this: you want *some bread and cheese* and pay for the whole basket of food!

(• *packet of milk and a yoghurt* [jogat]; • *a kilo of potatoes*)

3. — I say, Steve, are you in a hurry?

— No, I am not. Why?

— Let's drop into this supermarket. I'd like to do some shopping.

— OK. By the way, I can also buy something for dinner. I've got no *vegetables* at home. And I am running out *offruit*. And what do you need?

— Some *fruit and vegetables*. I'm going to make some salads for dinner. I need some *carrots* ['karats] (*сәбіз*), *cucumbers* ['kju:k\mbaz] (*қияр*), *apples and oranges*. And let's go to my place and have dinner together!

— Thank you! I am so hungry! And I will help you with the *salads*.

— Fine!

(• *buns, sugar* [juga] (*саяп*), *meat and spaghetti, some soup* [sup], *potatoes and spices too, soup*; • *fish, detergent, dairy products, a cake, butter and cream, the cake*)

4. А. Оқып шығыңыз, аударыңыз, мәтінге тақырып қойыңыз.

What are the **ordinary** meals of an Englishman? His weekdays begin early in the morning when he sits down to breakfast with his morning newspaper. He can have **cornflakes** or something like that with milk and sugar, porridge, bacon and eggs or a **boiled** egg. Then come toast with **marmalade** or butter and tea or coffee. These are traditional English foods to begin a new day with. But some people nowadays prefer to have a "continental" breakfast of **rolls** and butter and coffee. In offices and other places, there is sometimes a short break for a cup of tea or coffee at about 11 o'clock, and soon after that everything stops for lunch. **Beefsteaks, chops, roast beef** with a lot of vegetables are the **dishes** which English people like for that meal. Then they have a sweet dish: **pudding**, fruit or ice cream and tea or coffee to finish.

Traditional tea is at 4 or 5 o'clock. For some people, it's the biggest meal of the day. The other evening meals can be dinner or supper. A lot of people go out to have them at restaurants or cafes. Others prefer a quiet evening at home.

Vocabulary

ordinary ['ɔ:di:nəri] — қарапайым

cornflakes — жүгері қауызы

boiled — пісірілген

marmalade ['ma:məleɪd] — цитрус джемі

a roll [raul] — тоқаш

a beefsteak ['bi:fsteɪk] — бифштекс

a chop — жаншылған

roast beef ['rəʊstbi:f] — ростбиф

a dish — тағам

pudding ['puːdɪŋ] — пудинг

Б). Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. How many meals a day do you usually have?
2. Do you eat much for breakfast?
3. At what time do you have breakfast at weekends?
4. Which do you prefer: tea or coffee for breakfast?
5. Do you often eat out?
6. Which do you like more: meat or fish?
7. Do you enjoy cooking?
8. Who usually cooks in your family?
9. Do you often invite friends to dinner?
10. When do you have the last meal of the day?

5. Жауаптарыңызды жинақтаңыз және күні бойы қалай тамақтанатыныңызды айтып беріңіз.

6. Есептік және реттік сан есімдерді оқыңыз, белгіленген сан есімдерге назар аударыңыз.

one — **the first**
two — **the second**
three — **the third**
four — the fourth
five — **the fifth**
six — the sixth

seven — the seventh
eight — **the eighth**
nine — **the ninth**
ten — the tenth
eleven — the eleventh
twelve — **the twelfth**

thirteen — the thirteenth
fourteen — the fourteenth
fifteen — the fifteenth
sixteen — the sixteenth
seventeen — the seventeenth
eighteen — the eighteenth
nineteen — the nineteenth
twenty — the twentieth
twenty-one — the twenty-first

thirty — the thirtieth
forty — the fortieth
fifty — the fiftieth
sixty — the sixtieth
seventy — the seventieth
eighty — the eightieth
ninety — the ninetieth
a hundred — the hundredth

7. Оқып шығыңыз.

57, 111, 612, 748, 59, 86, 635, 953, 444, 513, 998, 889; 200 grams of butter, 450 grams of sausages, 15 kilos of potatoes, 512 roubles [rublz], 12 new dishes, 28 people to dinner, 11 ice creams, 30 kilos of sugar, 800 grams of bacon, 30 eggs, the 2nd roast beef, the 3rd breakfast, the 1st breakfast, the 5th microwave oven, the 6th cup of tea, the 4th sweet dish.

8. Күні мен туған жерін өзгерту арқылы диалогты оқыңыз.

— When and where were you born?

— I was born on the 11th of January 1989 in Moscow.

(5.02.1998 in Kaluga; 13.03.1968 in Rostov; 9.04.1976 in Astra-khan; 2.05.1962 in the village of Pokrovka, Tula region; 1.06.1979 in the village of Gusevo, Smolensk region; 3.07.1983 in the village of Karavai, Kaluga region; 28.08 in Tambov; 29.09 in the year 2000 in Vladimir; 12 December in the year 2001 in Belgorod)

9. 8-жаттығу үлгісі бойынша өзіңіз туралы диалог құрыңыз.

10. Оқыңыз және аударыңыз.

1. Seafood given at this restaurant is always fresh.
2. The match played last week was very interesting.
3. The customer came up to the shop assistant standing at the cash desk.
4. Roast beef cooked in butter is the best dish in this cafe.
5. Spices offered in this supermarket are from India.
6. All the goods delivered this month are of the latest models.
7. When heating something in the microwave oven, close it well.
8. The man choosing uncooked food is our professor.
9. When crossing the street, don't hurry up.

11. I немесе II есімшені тандаңыз және сөйлемдерді аударыңыз.

1. The girl (standing/stood) near the hostel is from group 3B.
2. Can you write the names of the places (visiting/visited) by the students last year?
3. Those tests (doing/done) two days ago were not difficult.
4. All the books (reading/read) in summer are in room 25.
5. Who is that cheerful boy (talking/talked) to our teacher?
6. Where is the booklet (leaving/left) after the meeting?
7. The police found the (losing/lost) child.
8. The church (building/built) a hundred years ago is the oldest in this town.
9. (Thinking/Thought) about the new system of studies, he forgot about the lecture.

12. Ағылшын тіліне аударыңыз.

Дайындалған бифштекс; серуендеп жүрген адамдар; жинаулы бөлме; жиналған коллекциялар; жуынып тұрған бала; биші қыз; жүзіп жүрген спортшылар; жатталған мәтіндер; алынған құжаттар.

13. before немесе after қойыңыз және сөйлемдерді аударыңыз.

1. Retell the story ... translating it into Russian.
2. Study the words ... reading the exercise.
3. Buy a map ... going travelling.
4. Look to the left and to the right ... crossing the street.
5. Don't go to bed soon ... having supper.
6. Choose a present ... receiving the money.
7. You can't go to that country ... visiting the doctor.

14. Сол және оң бағандағы сөз тіркестерін байланыстыра отырып, герундий арқылы мүмкіндігінше көп сөйлем құраңыз.

Thank you for	listening to the music
Is she good at	reading
Do it after	sending me that nice present
Does he enjoy S	having supper
top	cooking meals
I am sorry for	coming so soon
We can't live without	going to the swimming pool
Are you fond of	relaxing in the gym
I don't like	using the Internet
Don't do it before	being critical to you
Begin	talking to him
He suggested	washing up
	working
	going in for sports
	coming late
	not bringing you flowers
	speaking English
	helping us

15. Ағылшын тіліне аударыңыз.

1. Біз ештеңе сатып алмай өмір сүре алмаймыз.
2. Көмектескеніңіз үшін рахмет.
3. Ол жүзуді ұнатады.
4. Ісіңізге араласқаным үшін кешірім сұраймын.
5. Ол өлең оқығанды ұнатады.
6. Ол тамақты жақсы дайындайды.
7. Кешіккенім үшін кешірім сұраймын.
8. Түстеніп алғаннан кейін баратын жеріңе бар.
9. Сөйлеуді тоқтат.
10. Оны кетпей тұрып орындаңыз.
11. Ол адамдарға көмектеспей өмір сүре алмайды.
12. Оқуды тоқтатып, аударманы бастаңыз.

16. Сатып алатын заттардың тізімін жасаңыз.

You are going: a) to have a birthday party; b) to buy food for the next week; c) to cook supper; d) to invite your friends to tea; e) picnicking.

Бұл сөздер көмектесуі мүмкін:

Dairy products: milk, cream, butter, cheese, cottage cheese (сүзбе). Vegetables: tomato, carrot, cucumber, potato, **cabbage** ['kæbidʒ] (қырыққабат).

Fruits: apple, orange, **pear** [peə] (алмұрт), plum, banana, lemon.

Fish, seafood: **herring** (майшабақ), **sardine** [sa:'di:n], **sprat** [spræt] (майбалықтар), crab.

Meat and sausages: beef, pork (шошқа еті), mutton (қой еті), chicken, **salami** [sə'lami] (сүрленген шұжық), bacon, ham (ветчина).

Drinks: mineral water, cola, **beer** [biə] (сыра), wine (шарап), **champaign** [ʃæm'rem] (шампан).

Bread: new bread (жаңа піскен нан), cake, **pancake** [ˈpæŋkeɪk] (құймақ), bun, roll, pie [paɪ] (бәліш), **biscuit** [ˈbɪskɪt] (піспенан).

17. Диалогтарды аударыңыз және ойнап көрсетіңіз.

1. — Джейн, тыңдашы, бізде минералды су бітті, әкем онсыз тамақтана алмайтынын білесің. Дүкенге барып келші, өтінемін.
— Жарайды, бізге тағы (what else) не керек?
— Егер қаласаң, тәтті нәрсе сатып ал.
— Торт сатып алуға бола ма?
— Әрине, және де ертеңгі таңғы асқа 300 г ірімшік сатып ал.
— Жарайды.
2. — Сатып алатын заттардың тізімі қайда?
— Сөмкеде.
— Көрейінші.
— Мінеки (here it is).
— Тізімде бірінші не бар (on the list)?
— 2 кг шошқа еті.
— Жарайды, міне жақсы кесегі. Екіншісі не?
— 1 кг қызанақ.
— Қызанақ мына жерде. Бір килограммы 30 рубль (a kilo).
— Тағы не?
— 400 г сүзбе және 200 г піспенан.
— Міне, сүзбе, шоколад піспенанын да сатып алайық.
— Сатып алайық. Анам оны жақсы көреді.

5-сабақ

Грамматикасы:

Белгісіз-жақты және жақсыз сөйлемдер.

Оралым *there is* және оның түрлері.

Мәтін:

How to Lay the Table.

Белгісіз-жақты сөйлемдер

Орыс тілінде белгісіз-жақты сөйлемдер іс-әрекетті белгісіз адам жасағанын білдіреді және бастауышы жоқ (*Олар жақында келеді дейді* — кім айтқаны көрсетілмеген).

Ағылшын тілінде сөйлемдерде әдетте, тіпті белгісіз-жақты сөйлемдерде де бастауыш болады. Соңғы жағдайда бастауыш **one** есімдікпен (шамамен әлдекім сөзіне сәйкес келеді) немесе **they** (*олар*) есімдікпен көрсетіледі. Бұл есімдіктер орыс тіліне аударылмайды:

From the window **one** Терезеден өзен көрінді.
saw the river.

They say he will come soon. Ол жақында келеді дейді.

one және **they** есімдіктері мұнда тек белгісіз бір адамның мағынасында ресми түрде ғана қолданылады. Бұл жағдайда **they** есімдігі айтушыны қоспайды, ал **one** есімдігі барлығына қатысты (**they say** мұнда *олар айтады*, яғни, *басқалар айтады* дегенді ғана білдіреді, ал **one saw** *әлдекім көрді*, яғни, *кім болса да, кім екендігі бәрібір дегенді* ғана білдіреді).

Жақсыз сөйлемдер

Орыс тілінде жақсыз сөйлемдер іс-қимыл жасайтын қандай да бір адамды немесе затты тіпті білдірмейді. Мысалы: Таң атып келеді. Жылы. Станцияға дейін алыс және т.с.с.

Ағылшын тілінде жақсыз сөйлемдерде бастауыш **it** (ол) есімдікпен жасалады:

It is warm.

Жылы.

It is getting dark.

Қараңғы түсіп барады.

It is far to the station.

Станцияға дейін алыс

It rains.

Жаңбыр жауып тұр.

It snows.

Қар жауып тұр.

It is summer.

(Қазір) жаз айы.

It is ten o'clock.

(Қазір) сағат он.

There is оралымы және оның түрлері

Етістіктің **to be** жақты түрі бар **there** оралым ағылшын тілінде өте жиі қолданылады және *бар, бар болу, орналасқан* деген мағынаны береді:

There is a table in the corner.

Бұрышта үстел орналасқан.

There is a book on the table.

Үстелде кітап жатыр.

3. Жақсыз сөйлемдер қалай жасалады?
4. to be етістікпен there оралымы нені білдіреді?
5. Осы оралымда to be етістік қалай өзгереді?
6. Сұраулы және болымсыз сөйлемдер there is оралымы арқылы қалай жасалады?

Text

How to Lay the Table

“Men make houses, women make homes”, an English **proverb** says. And what is home? It is a lot of things, of course, but one of the most important ones is how a **housewife** can **feed** her family and her **guests**. And that is not only food itself but how it is served.

My mother taught me how to lay the table when I was a child, and I have always done it with pleasure. This is what I do before a big family dinner or a party. First of all I choose a **tablecloth** to **cover** the table with. Then I put **plates, knives, forks and spoons** for each person. The knives and the spoons are to the right of the plates and the forks to the left of them. A small plate for bread is on the left of each guest and a glass for wine (if we are having wine) and a glass for water or juice are on the right. I also put a **napkin** on each plate. In the middle of the table, there is a **jug** of water (I usually put some pieces of ice into it), some other drinks and dishes of all kinds. It's good to put some flowers and **candles** on the table too. They make the table nice and cosy. I don't **put tea things** on the table. But everything is ready for tea or coffee: the cups, **saucers** and spoons, sugar, lemon, cream and some sweet dishes are on the **trays**. I will bring them in later together with a big **pot of tea** and a **coffee pot**.

Now I am ready for the guests to come.

Vocabulary

to lay the table [lei] — дастарқан жаю
 a proverb ['prɒvɜːb] — мақал
 a housewife — үй шаруасындағы әйел
 to feed (fed, fed) — тамақтандыру
 a guest [gest] — қонақ
 to serve — (түскі ас) беру
 a tablecloth — дастарқан
 to cover ['kʌvə] — (үстелге бір нәрсе) жабу
 a plate — тәрелке
 a knife (knives) [naɪf, naɪvz] — пышақ (пышақтар)
 a fork — шанышқы
 a spoon — қасық
 a napkin ['næpkin] — майлық
 a jug [dʒʌg] — құмыра
 a candle — шам
 cosy ['kəʊzi] — ыңғайлы
 tea things — шайға арналған ыдыс

a saucer ['sə:sə] — табақша

a tray [trei] — поднос

a tea pot — шәйнек

a coffee pot — кофе шәйнек

EXERCISES

1. Мәтіндегі баламаларды табыңыз.

Мақал айту; көп нәрсе; маңызды заттардың бірі; тамақтың өзі; отбасылық түскі ас; ең алдымен; тәрелкенің оң жағына; әрбір қонақтың сол жағына; үстелдің ортасына; бірнеше мұз кесегі; әртүрлі тағам түрлері; барлығы дайын; кейінірек әкелу; мен дайынмын.

2. А. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Do you know how to lay the table? What things do you need for it?
2. How many tablecloths have you got?
3. Do you put a tablecloth on the dinner table every day?
4. Where do you put knives and spoons when you lay the table?
5. Where do you put glasses?
6. Do you like to put candles on the table?
7. Are there often flowers on your dinner table?
8. What things do you need on the table at tea time?
9. Do you like to lay the table?
10. Who usually does it in your family?

Б. Сіз қонақтарды күтуге қалай дайындаласыз айтып беріңіз.

3. Лайықты көмекші сөзді таңдаңыз: *to the left of, to the right of, on the left, on the right, on, in, under, in the middle of.*

1. The tablecloth is ... the table.
2. The water jug is ... the table.
3. The bread plate is ... each person.
4. The flowers are ... the table.
5. The napkins are ... the plates.
6. The knives and spoons are ... each plate.
7. The forks are ... the plates.
8. The glasses for water are ... the wine glasses.
9. The saucers are ... the cups.

4. Оқып шығыңыз және белгісіз-жақты сөйлемдерді аударыңыз.

1. One never knows what can happen.
2. One must do his job well.
3. One can't understand everything.
4. They sell good food here.
5. One can train in the park, in the gym or at home.
6. One can mend anything there.

7. One can learn to be happy.
8. They serve very good dinner in this restaurant.
9. One must look left and right before crossing the street.

5. Белгіленген бөлігін жақшада берілген сөйлемдерге ауыстыра отырып, диалогтарды оқып шығыңыз.

— They say, *the weather will be warmer soon.*

(*you are very good at tennis; Mr Smith is the best professor of History here; the cafe was very cosy; she is fond of playing the piano; he prefers vegetable dishes; she is a wonderful housewife*)

— Oh, really?

6. Аударыңыз.

1. Бірнәрсе жасаудан бұрын ойлану керек.
2. Тамақтану алдында қолды жуу керек.
3. Таңертең және кешке жаттығу жасауға болады.
4. Сені кім жақсы түсінетінін ешқашан білмейсің.
5. Мұнда өте жақсы киім сатады деп айтады.
6. Мұнда өте ащы тамақ сатады деп айтады.
7. Жақсы маман болу үшін еңбекқор болу керек.
8. Сау болу үшін спортпен шұғылдану керек.

7. Оқып шығыңыз және жақсыз сөйлемдерді аударыңыз.

1. It is time to meet guests.
2. It's late to call them.
3. It is early to leave yet.
4. It was interesting to study.
5. It was cold in the office.
6. It will be good to talk to her.
7. It's fun to go to the country.
8. It was difficult to understand him.
9. It was summer.
10. It's dark to read.
11. It's hot today.
12. It's a pity.
13. It's nice to see you again.
14. It is raining now.
15. It sometimes snows in November

8. 7-жаттығудағы сөйлемдерді қайта сұраңыз және оларды аударыңыз.

Model: It is time to meet our guests. — Isn't it time to meet our guests?

9. Аударыңыз.

Жылы. Салқын. Ыстық. Өте жақсы. Қызық емес. Маңызды емес. Әлі кеш емес. Әлі ерте емес. Әлі қараңғы емес. Қыс. Көктем. Жаз. Күз. Жаңбыр жауып тұр.

10. Сол және оң бағандарды қоса отырып, барлық сөйлем нұсқаларын құрыңыз.

It's fun to	cook meals
I don't think it's fun to	eat out
	lay the table
	invite guests to dinner
	wash up
	clean up the flat
	learn to make cakes
	sing to the music
	go shopping
	buy presents to your friends

11. Үлгі бойынша қазіргі сәт туралы айтып беріңіз.

It's winter. It's January. It's Monday today. It isn't early. It's 11 o'clock. It's cold. It's snowing.

12. Әңгімені оқыңыз. Адамдар не істейтінін айтып беріңіз. Әңгімені қайталап айтып беріңіз.

It's evening. It isn't late yet. It's only 5 o'clock. There are 6 cups, 6 saucers and 6 teaspoons on the table. There is a big cake and a hot tea pot in the middle of it. There are some chocolates and nuts on the plate. There is some cream and sugar on the table too.

13. А. Оқып шығыңыз, аударыңыз, диалогтарды ойнап көрсетіңіз.

Б. Курсивпен белгіленген сөз тіркестерін жақшалардағы берілгендермен ауыстырыңыз (екі нұсқа берілген) және алынған диалогтарды ойнап көрсетіңіз.

- I am hungry. And what about you?
— Me too. Let's **have a bite** (жеңіл-желпі тамақтанып алайық).
— Right you are. Why not **drop into** (кіріп шығамыз) this cafe? They say it's nice and cosy.

— OK.

— What will you have?

— I'd like *pizza and a cup of tea*. And you?

— I'll have the same.

(• *a meat pie and a cup of black coffee*; • *crab salad and a glass of tomato juice*)

- At the Table

— Please pass me the salt, will you?

— Here you are.

— Thank you.

— Don't mention it.

(• *a piece of bread*; • *the marmalade*)

- They serve very good beef steak here in this cafe.

— Oh, really?

— Yes, it's very **delicious** [di'hjbs] (дәмді).

- What's **for the first course** [ko:s] (біріншіге)?

— Fish soup.

- I see.
(• *chicken soup*; • *cabbage soup*)
5. — What will you have **for the main course** (екіншіге)?
— And what is **on the menu** [menu] (мәзір)?
— *Pork and potatoes are.*
(• *fish and chips*; • *mutton chops and spaghetti*)
6. — Another **helping** (үлесі) of the *cucumber salad*?
— No, thanks, **I am full** (мен тойдым).
(• *Russian salad (винегрет)*; • *plum pudding*)
7. — Sit down to breakfast! Would you like cottage cheese first?
— No, thanks, just *a cup of tea*.
(• *bacon and eggs, a cup of coffee*; • *a boiled egg, a cup of coffee with milk and toast*)
8. — Have another *cup of tea*?
— Thank you, with pleasure.
(• *piece of pie*; • *sandwich* ['sænwidʒ])
14. А. Оқып шығыңыз, аударыңыз, мәтінді қайталап айтып беріңіз.

Б. Герундийі бар сөйлемдерді, белгісіз-жақты және жақсыз сөйлемдерді табыңыз.

Eating Out

Eating out at cafes and restaurants is very popular in many countries. A lot of people enjoy visiting their favourite restaurants almost every day.

On coming to a cafe or a restaurant you can take a **vacant** ['veikant] (бос) seat, or you can book (тапсырыс беру) a table by phone. A waiter or a **waitress** (даяшы қыз) brings you the menu and the **wine list** (шараптар картасы). You choose what you'd like to have and make your order. There is always a wide choice of **appetizers** ['æpitaizəz] (басытқылар), meat, fish and vegetable dishes at any good cafe or restaurant. You can start with a salad or fish; for a first course you can have some kind of soup, and for a main course they usually offer meat or fish and vegetables. You can also order some wine from the wine list, and then it is time for **dessert** [di'z3:t] (тәтті). After having dinner, you get the bill which you pay and leave a **tip** (шайпұл) of 15% of your bill to the waiter.

6-сабақ

Грамматикасы:	Ырықсыз етіс.
1-мәтін:	An Englishman's Home Is His Castle.
2-мәтін:	Our Flat.

Ырықсыз етіс

Ағылшын тілінде екі етіс бар: негізгі (Active Voice) және ырықсыз (Passive Voice).

Ырықсыз етіс бастауыш рөліндегі адам немесе зат әрекетті өздері орындамайды, біреудің әрекетін сезінетіндігін көрсетеді. Салыстырыңыз

Active Voice: Студенттер (бастауыш) жұмысты *орындады*.

Passive Voice: Жұмысты (бастауыш) студенттер *орындады*.

Ағылшын тіліндегі ырықсыз етіс **to be** (болу) көмекші етістігінің және мағыналық етістіктің *Participle II* түрінің көмегімен жасалады. *to be* етістік шақтар, жақтар және түрлер бойынша өзгереді, ал есімше өзгеріссіз қалады.

Ырықсыз етістегі етістіктің түрі

Simple	Present: The song <i>is sung</i> by the students.	Бұл <i>әнді</i> студенттер <i>айтты</i> . (<i>әріп</i> . Бұл <i>әнді айтатын</i> студенттер.)
	Past: The song <i>was sung</i> by the students.	Бұл <i>әнді</i> студенттер <i>айтты</i> . (<i>әріп</i> . Бұл <i>әнді айтқан</i> студенттер.)
	Future: The song <i>will be sung</i> by the students.	Бұл <i>әнді</i> студенттер <i>айтатын болады</i> . (<i>әріп</i> . Бұл <i>әнді айта- тын</i> студенттер еді.)
Continuous	Present: The song <i>is being sung</i> by the students.	Бұл <i>әнді</i> қазір студенттер <i>айтып жүр</i> . (<i>әріп</i> . Бұл <i>әнді қазір айтып жүрген</i> студенттер.)
	Past: The song <i>was being sung</i> by the students.	Бұл <i>әнді</i> студенттер <i>айтқан болатын</i> (<i>сол кезде</i>). (<i>әріп</i> . Бұл <i>әнді студенттер ай- тқан болатын</i> (<i>сол кезде</i>).
	Future: —	—
Perfect	Present: The song <i>has been sung</i> by the students.	Әнді студенттер <i>айтқан болатын</i> .
	Past: The song <i>had been sung</i> by the students.	Әнді студенттер <i>айтқан болатын</i> .
	Future: The song <i>will have been sung</i> by the students.	Әнді студенттер <i>айтатын болады</i> .

Ырықты етістен айырмашылығы ырықсыз етісте *Perfect Continuous* шақ тобы, сонымен қатар *Future Continuous* шағы қолданылады. *Future Continuous* және *Future Perfect Continuous* орнына *Future Simple* түрі қолданылады:

The books **will be sold**
from 11 till 14.

Кітаптар 11-бастап 14-ге дейін
сатылады.

Perfect Continuous тобының *Present* және *Past* шақтарының орнына сәйкесінше *Perfect* тобының шақтары қолданылады:

The books **have been sold**
for 2 hours.

Кітаптар сағат 2-де сатылады.

Ырықсыз етістегі болымсыздық ырықты етістегі сияқты **not** демеуліктің көмегімен жасалады, ол бірінші көмекші етістіктен кейін қойылады:

The work **has not been done**.

Жұмыс орындалмады.

Passive сұрау түрінде бірінші көмекші етістік бастауыштың алдына қойылады:

Will the work have been done?

Жұмыс (енді) орындалатын болады?

Сұраулы-болымсыз түрінде (есіңізде болсын, ол ағылшын тілінде орыс тіліндегідей нақты сұрауды емес, таңдануды білдіреді) **not** демеулігі бастауыштан кейін қойылады, ал ықшамдау түрінде көмекші етістікпен бірігеді (ықшамдаулар туралы 8-сабақты қараңыз):

Will the work not have been done?

Жұмыс орындалмай ма?

Won't the work have been done?

by көмекші сөзімен толықтауыш адамды немесе қозғалатын күшті, ал **with** көмекші сөзімен толықтауыш әрекет ету құралын білдіреді:

The plan was discussed
by the students.

Жоспарды студенттер талқылады.

We draw **with** a pencil.

Біз қарындашпен сурет саламыз.

Жалпы алғанда, ағылшын тілінде ырықсыз етісті қолдану орыс тілінде оған сәйкес келетін ырықсыз етіске қарағанда ауқымды. Ырықсыз етісте, мысалы, **to answer** (жауап беру), **to help** (көмектесу), **to speak** (сөйлесу), **to look at** (қарау), **to send for** (жіберу), **to influence** (ықпал ету) және басқа етістіктер қолданылуы мүмкін, олар орыс тілінде тек негізгі етіс болып қолданылады:

The question **was answered**.

Сұраққа жауап берілді.

He **will be helped** by his friends.

Оған достары көмектеседі.

The doctor **has been sent for**.

Дәрігерге (әлдеқашан) жіберді.

Ағылшын тіліндегі кейбір етістіктерде өзінен кейін тура және жанама толықтауыш болуы мүмкін. Мысалы: **бірнәрсе беру** (тура толықтауыш) **біреуге** (жанама толықтауыш):

He **gave** the students the book.

Біз студенттерге кітап бердік.

He **gave** the book to the students.

Біз кітапты студенттерге бердік.

Ырықсыз етістегі мұндай етістіктер екі құрылымды жасауы мүмкін: **тура ырықсыз** (тура толықтауыш бастауыш болады) және **жанама ырықсыз** (жанама толықтауыш бастауыш болады):

The book **was given** to him. (*тура ырықсыз*)

He **was given** the book. (*жанама ырықсыз*)

Оларға **to give, to ask, to invite, to offer, to order, to show, to tell, to teach, to refuse** және басқа етістіктер кіреді.

Жанама ырықсыз **to** көмекші сөзі бар жанама толықтауышты талап ететін етістіктермен қолданылмайды. Мысалы:

to explain something **to** somebody — *біреуге бір нәрсені түсіндіру*

Салыстырыңыз **to give somebody** something — *біреуге бір нәрсені беру*

Мұндай етістіктермен тек тура ырықсыз қолданылады. Оларға **to explain to somebody, to describe to somebody, to dictate to somebody, to suggest to somebody** және басқа етістіктер кіреді:

The rule **was explained**
to the students.

Студенттерге ережені *түсіндірді*.

A new plan **was suggested**
to them.

Оларға жаңа жоспар *ұсынылды*.

Көмекші толықтауышты талап ететін етістіктер, мысалы **laugh at** (*біреуге күлу*), **talk about** (*туралы айту*) және т.с.с., ырықсыз етісте көмекші сөз етістіктен кейін өз орнын сақтайды:

He **was being talked about**.

Ол жайында *айтылды*.

They **will be laughed at**.

Оған *күлетін* болады.

Ырықсыз етісте көмекші толықтауышы бар көп қолданылатын етістіктердің қатарына келесілер кіреді:

to look at

қарау

to speak to

сөйлесу

to talk about

туралы айту

to laugh at

күлу

to send for

үшін жіберу

to account for

түсіндіру (әріп.: үшін есеп беру)

to deal with

істес болу

**to arrive at a conclusion/
a decision**

*қорытынды жасау/
шешім қабылдау және басқалары*

Ағылшын тілінде **it** формалды бастауышы бар ырықсыз құрылымдар жиі кездеседі. Олар орыс тіліне белгісіз-жақты сөйлемдер ретінде аударылады:

it is said it is

айтады

thought it is

ойлайды

believed it is

болжайды

reported it is

хабарлайды

known it is

белгілі

considered

саналды және басқалары.

It is said that he was given a leave.

Оған демалыс берді деп *айтады*.

It has long been known that they
were laughed at.

Оны мазақ еткендері көптен бері
белгілі еді.

БАҚЫЛАУ СҰРАҚТАРЫ

1. Ырықсыз етіс қалай жасалады?
2. Ырықсыз етістің (Passive) сұраулы түрі қалай жасалады?
3. Ырықсыз етістің (Passive) болымсыз түрі қалай жасалады?
5. Ырықсыз етісте әрекет етуші адам (немесе қозғайтын күш) және әрекет ету жасалатын құрал қалай көрсетіледі?
6. Тура және жанама ырықсыз етіс деген не? Қандай етістіктер осы екі құрылымды жасауы мүмкін?
7. Көмекші толықтауышты талап ететін етістіктермен ырықсыз етіс қалай жасалады?
8. Орыс тіліне it формалды есімдікпен ырықсыз құрылымдар қалай аударылады?
9. Ырықсыз етісте қандай шақ түрлері қолданылмайды және оларды қандай түрлері ауыстырады?

Text 1

An Englishman's Home Is His Castle

Most British people live in houses. The most expensive are **detached houses** which are usually far from the town centre and near to the countryside. There is usually a garden or a **lawn** near it.

Semi-detached houses are two houses which have one **common** wall. They are usually nearer to the town centre.

Terraced houses are **blocks of flats** that are mostly in town centres. They can be small two-storey houses with one or two bedrooms or large houses with four or five ones.

About 70% of the British **own** their houses or flats. All **the rest rent accommodation**. It's often cheaper to buy than to rent, and people prefer to own houses or flats.

Vocabulary

a detached house [dɪ'tætʃt] — жеке үй

a lawn [b:n] — көк шалғын

a semi-detached house [,semɪdɪ'tætʃt] - көрші үймен ортақ қабырғасы бар үй

common ['kɒmən] — ортақ

a terraced house ['terast] — террасасы бар үй

a block of flats — көп қабатты үй

two-storey — екі қабатты

to own — болу, иелену

the rest — қалғандары

to rent accommodation [ə,komə'deɪfn] — үйді жалдау

EXERCISE

1. Мәтін сұрақтарына жауап беріңіз.

1. What kinds of houses in Great Britain do you know?

2. Which are the best and the most expensive houses?
3. Which kind of houses is the best if you want to live near the town centre?
4. Why do many people prefer to buy houses, not to rent them?

Text 2

Our Flat

Our family lives in a two-storey terraced house not far from the city centre. We **moved** in this house a month ago and have just had a housewarming party. Our father wanted a detached house but it cost too much, so we bought a four-bedroom house with a **garage**. It's a pity we have no garden, but all the rest is quite good. We've got all **modern conveniences: gas, electricity, cold and hot running water and central heating**.

If you open the front door, you get into a small hall and can see the doors to the kitchen, **sitting room**, bathroom and garage. (You can also get into the garage from the street.) There is a **built-in closet** in the hall where we leave our coats and hats.

Our kitchen is very big, and it's also our **dining room**. Our mum thinks this is the main room in the house. I think she is right. The time when all our family gathers at a big **round** table there is the best time of the day. There are eight chairs round the table for our family and our guests. We've got a gas **cooker** with an **oven** and also a microwave oven to cook and heat food. It's a pity we haven't got a **dishwasher** yet, but we're going to buy one soon. Our **fridge** is large and new. It is near the **cupboards** where we keep all the things for cooking and having meals.

The sitting room is very cosy. There is a sofa, two armchairs, two coffee tables, a TV set, a piano and three big **mirrors** in it. The **blinds**, the sofa and the armchairs are blue and yellow, the combination of colours I like best.

There are two bathrooms in our house: **downstairs and upstairs**. There is also a **lavatory** in each of them.

All the bedrooms are upstairs. Our parents' bedroom is simply but well **furnished**. There is a **double bed**, a **wardrobe** and two **standard lamps** in it.

My brother's and my bedrooms are furnished in the same manner. There is little **furniture** there. Each of us has got a sofa, a **shelf**, a **bookcase**, two chairs and a long desk. My brother's room is in green and white colours, I have chosen **dark** and **light** blue for my room.

Our house is **light**, comfortable and cosy, and if I go away for some time, I'm always glad to come back.

Vocabulary

to move — қозғалу, көшу

a housewarming party ['hauswoimiɪq] — қоныстой

a garage ['gæɪdʒ] — гараж

modern conveniences [kan'vmjənsɪz] — заманауи ыңғайлылықтар

electricity [ilek'trisəti] — электр

cold and hot running water — ыстық және суық су (су құбыры)

central heating — орталық жылыту

a sitting room — қонақ бөлме

a built-in closet ['ktozit] — кіріктірілген шкаф

a dining room — ас үй

round [raund] — дөңгелек

a cooker — плита

a dishwasher — ыдыс жуатын машина

a fridge [&кф] — тоңазытқыш

a cupboard ['kAbad] — ас үй шкафы

a mirror — зеркало blinds [blaindz] — перделер, жалюзи

downstairs and upstairs ['daunsteaz] — төменде және жоғарыда (үйде), баспалдақпен

жоғары және төмен

a lavatory ['tevatrɪ] — дәретхана

to be furnished — жиһазбен жабдықталған

a double bed ['dAbɪ] — екі адамдық кереует

a wardrobe [Vo:draʊb] — көйлек шкафы

a standard lamp — торшер

furniture [Тз:шфə] — жиһаз

a shelf — сөрке

a bookcase — кітап шкафы

dark — қараңғы

light [lait] — жарық

EXERCISES

2. Мәтіндегі баламаларды табыңыз.

Қалғанының бәрі жақсы; алдыңғы есік; кішкентай ауызғы бөлмеге кіресіз; үйдегі негізгі бөлме; үлкен дөңгелек үстелдің басына жиналу; ең жақсы күн; үстелдің айналасында; гүлдердің үйлесімі; жай ғана жабдықталған; осы әдетімен; біздің киім сақтаулы.

3. Мәтін сұрақтарына жауап беріңіз.

1. What rooms has Amy's family got downstairs?
2. Where are the bedrooms?
3. What furniture is there in the kitchen?
4. Where do Amy and her family keep their clothes?
5. Where are the built-in closets?
6. What is there on the windows in the sitting room?
7. Where are the lamps in the bedrooms?
8. Where can people sit in the sitting room?
9. How can one get into the garage?
10. Where can the family cook food?
11. What other things are there in the kitchen?
12. Do you think Amy's house is comfortable?

4. А. Оқып шығыңыз және мәтінді аударыңыз.

Б. Өз пәтеріңізді сипаттап беріңіз.

My Room

I like it when my friends gather in my room. It isn't very large, but it is light and comfortable. To the left of the door, there is a dark-blue sofa. There is a bookshelf above it. I keep some books, photos and little presents there. A long desk is opposite the door near the window. There is a computer, a stereo system and a lamp on it. There are two chairs the same colour as the sofa at the desk. One chair is to sit at the computer, and the other one is to work at the desk. To the right of the door, there is a big bookcase. **I am proud** [praud] (мақтаныш етемін) of the library which I keep in it. There is no other furniture in my room. All my clothes and some other things are kept in the built-in closet near the door. It's very comfortable. Light-blue blinds are on the window. I pull them down when evening comes. I like my room very much, and so do my friends.

5. Өз бөлмеңізді толықтай сипаттап беріңіз.

6. Негізгі етісті ырықсыз етіске айналдырыңыз.

1. They sell furniture in this shop.
2. He put the fridge to the right of the cooker.
3. They will build a new block of flats near the market in three months.
4. People buy detached houses a long way from the centre.
5. She'll keep her clothes in the wardrobe.
6. We painted the built-in closet light-grey.
7. Meg and Sam invited their friends to the housewarming party.
8. The hostess offered him a glass of juice.
9. People furnish their houses in different styles.
10. My uncle showed me his new stereo system.

7. it-мен ырықсыз құрылымдарды қолдана отырып, аударыңыз.

1. Бірінші қабаттағы пәтерлер дүкендерге сатылатындығын хабарлайды.
2. Гараждарды бояйды дейді.
3. Үйді жалға алғанға қарағанда оны сатып алған арзан болады деп есептеледі.
4. Көптеген британдықтар пәтерлерде емес, үйлерде тұратындығы белгілі.
5. Төменде (бірінші қабатта) жұмыстар басталады деп ойлайды.

8. Сөйлемдердің ағылшын тіліндегі бөлімін қазақ тіліне, ал қазақ тіліндегі бөлімін ағылшын тіліне аударыңыз, диалогтарды ойнап көрсетіңіз.

1. — When did you move in this flat?
— Екі апта бұрын.
— Do you үйді жалға аласыз ба немесе сатып алдыңыз ба?
— Жалға аламыз, бірақ сатып алуды жоспарлап отырмыз, себебі жалға алу is more expensive than to own.
2. — Пердені жабайық. I don't like it when it is dark outside and the blinds are up.
— Жақсы.
3. — Пышақ пен айыр қайда?
— Үстелде.
— Жоқ, олар ол жерде жоқ.

- They can be in the cupboard.
- I can't see them there.
- Ыдыс жуатын машинаны қара.
- 4. — Сен неге осы пәтерді жалға алғың келмейді?
- Ол қазіргі заманға сай жабдықталмаған.
- Which of them?
- Мұнда ыстық су және орталық жылыту жоқ.
- Менің ойымша, ең негізгісі — суық су, газ және электр.
- 5. — Кітапты қайда қойдың?
- Сөреде.
- It isn't there.
- Кітап шкафын қара. Ол сол жерде ме?
- Yes, here it is, thank you.
- 6. — Ванна бөлмесі қайда?
- Төменде.
- Дәретхана қайда?
- Вана бөлмесінің жанында.
- 7. — Сізде электр немесе газ плитасы ма?
- Газ плитасы. Бірақ мен тамақты қысқа толқынды пеште дайындап және жылытқанды ұнатамын.
- It's really convenient.
- 8. — We need a new cupboard. Ours is so old!
- We can't buy it right now. Don't you remember: біз ыдыс жуатын машинаны сатып алғымыз келді.
- I'd like to invite you to новоселье.
- Көп рақмет.
- Жексенбі күні сағат алтыда кел.
- And how can I get to your place?
- Take the 45 bus. We live at 7, Apple Street. Near the new super-market.
- Сен көп қабатты үйде тұрасың ба?
- Жоқ, жеке үйде.
- So, you've got a garden, haven't you?
- Жоқ, бізде көгал.

Грамматикасы:	Шартты сөйлемдер.
Мәтін:	Travelling.

Шартты сөйлемдер

Ағылшын тілінде шартты сөйлемнің үш түрі бар.

1. **Нақты мүмкіндікті** білдіретін сөйлемдер. Олардағы бағыныңқы сөйлемдегі етістік осы шақта, ал басыңқы сөйлемдегі етістік келер шақта тұрады:

If he ***comes***, we ***shall start*** the work. Егер ол *келсе*, біз жұмысты *бастаймыз*.

Present Future

2. Осы немесе келер шаққа жататын *мүмкін емес* немесе *нақты емес* шартты білдіретін сөйлемдер. Осындай сөйлемдердің бағыныңқы сөйлемінде етістік өткен шақ түрінде (*Past Simple*) қолданылады, ал басынқы сөйлемде келер шақтың *shall* және *will* көмекші етістіктері *should* және *would* түріне ие болады (өткен келер шақ — Future in the Past):

If he ***came***, we ***should start*** the work. Егер ол ***келген болса***, біз жұмысты
Past Simple ***Future in the Past*** бастайтын едік

Тұтастай алғанда, мұнда Subjunctive түрі қолданылады («Шартты рай» бөлімін қараңыз). Бағыныңқы сөйлемде *Past Subjunctive* жай түрі, ал басыңқы сөйлемде — ***should*** және ***would*** көмекші етістіктермен *Subjunctive Simple* құрамдас түрі қолданылады. Бірақ *Past Subjunctive* түрі тек ***to be*** (***were*** барлық жақтар үшін) үшін ғана, ал осы мағынадағы басқа етістіктер үшін *Past Simple* қолданылады. *Subjunctive Simple* түрінің басыңқы сөйлемі *Future in the Past* түрі сияқты жасалады («Шақтардың қиысуы» бөлімін қараңыз). Сондықтан осы шақтың келер шаққа, ал келер шақтың өткен келер шаққа ауысу логикасын пайдалана отырып, шартты сөйлемдердің бірінші түрінен екінші түріне ауысуын есте сақтау оңай. ***to be*** етістігіне көңіл бөліңіз:

If he **were** free, he **would be** here. Егер ол бос болса,
ол осы жерде болатын еді.

Past Subjunctive - to be етістігінен жасалады

3. **Накты емес** немесе **орындалмаған** шартты **өткен шақта** білдіретін сөйлемдер. Оларда бағыныңқы сөйлемде *Past Perfect* етістігі, ал басыңқы сөйлемде — *Future Perfect in the Past* қолданылады (яғни, ***shall*** және ***will*** етістіктері сәйкесінше ***should*** және ***would*** өзгереді).

If he ***had come*** yesterday, we ***should have started*** the work.

Past Perfect *Future Perfect in the Past*

Егер ол кеше *келсе*, біз жұмысты *бастайтын едік*.

Есіңізде болсын, кейде шарт және салдар әртүрлі шақтарға қатысты болатын жағдайлар орын алады (мысалы, бағыныңқы сөйлем өткен шаққа, ал басыңқы сөйлем — осы немесе келер шаққа, немесе керісінше). Сол кезде аралас түрдегі шартты сөйлемдер жасалады:

If they *knew* the language, they *would have gone* abroad last year.

2-ші түрі

3-ші түрі

Егер олар тіл *білсе*, олар былтыр шетелге *кететін* еді.

If he *had been* there, we *should go* there too.

3-ші түр

2-ші түрі

Егер ол сол жерде *болса*, біз де сол жерге *баратын* едік.

Шартты бағыныңқы сөйлемдер *if* жалғаулығынан басқа да келесі жалғаулықтар арқылы басыңқы сөйлеммен байланысады:

unless

егер болмаса

provided (that)

providing (that)

condition (that)

он егер шарты кезінде, жағдайда

in case (that)

supposing (that)

suppose (that)

жағдайда (егер) егер, егер болжаса

They will go there *provided that* the safety measures are strictly observed.

Қауіпсіздік шаралары қатаң сақталған *жағдайда*, олар сонда барады.

Unless жалғаулығымен бірге бағыныңқы сөйлемдегі баяндауыш болымдылық формасында қолданылады:

He will help us *unless he leaves*.

Егер ол кетіп қалмаса, ол бізге көмектеседі.

БАҚЫЛАУ СҰРАҚТАРЫ

1. Ағылшын тілінде шартты сөйлемдердің қандай түрлері бар?
2. Олар қалай жасалады?
3. Шартты сөйлемдер жасаған кезде *to be* етістігінің басқа етістіктерден айырмашылығы?
4. Аралас шартты сөйлемдер түрін қашан қолдану керек және олар қалай жасалады?
5. *if* жалғаулығынан басқа қандай жалғаулықтар шартты сөйлемдерді жасау үшін қолданылуы мүмкін?

Text

Travelling

If you are tired and have got some free time, there is nothing better than to go travelling. Bright **impressions** and new **emotions** are good for everyone. What kind of travelling to choose? That **depends on** your interests, time and money.

If you are tired of the noisy city and wait for some quiet days, it's wonderful to go to the seaside or just to the country some kilometres away from where you live.

If you are fond of sightseeing and history and would like to get some new information, you can choose a **package tour** to another town or city in our country or **abroad**.

There are lots of ways of travelling. If you haven't got much time, the best thing is to go by air. If the place you are going to isn't very far away, you can travel by train, bus or car. A **cruise** is a wonderful kind of travelling for those who are not **sea-sick** and have enough money. If you are not going to pay a lot, why not **go on a hike** or a two — three-day **bicycle** trip? You can always find some interesting and beautiful places not far from your town or village. A good company of friends will make such a trip merry and interesting.

If you are going by plane, ship or train and don't want to have any problems, it's best **to book tickets in advance**. You can do it in the booking office or through the Internet. You can also find any information you need about the **departure** and **arrival** time, the price of the tickets and so on.

A lot of people are fond of going abroad now. Such trips are very interesting as you can learn about **the way of life** of other countries, their culture and traditions. "**So many countries, so many customs**," people say, and it's wonderful to see everything with your own eyes. **Travel agencies** offer a wide choice of package tours. Their price can **include** everything: booking tickets, hotel reservations, meals and **excursions**.

So, you can have no problems at all with a good travel agency. The only thing you should do yourselves is to **go through the customs**.

So, there are different ways of travelling for everyone.

Vocabulary

an impression [im'prejh] — әсер

an emotion — эмоция

to depend on [di'pend] — ...байланысты болу

a package tour ['pækidʒ; 'tʊə] — әртүрлі қызмет көрсету түрлерін қамтитын ұйымдасқан туристік сапар соның ішінде қызметтердің әртүрлі түрлері

abroad [ə'bro:d] — шетел

a cruise [kru:z] — круиз

to be sea-sick — теңіз аурумен науқастану

to go on a hike — табиғат аясына шығу

a bicycle ['baɪsɪkl] — велосипед

to book tickets in advance [ad'vans] — билеттерді алдын-ала сатып алу departure [dɪpɑrtʃə]

— кету, жөнелту

arrival [ə'raɪvl] — келу

a way of life — өмір салты

So many countries, so many customs. — Қанша ел, сонша әдет-ғұрып.

a travel agency ['eidʒ(ə)nsi] — туристік агенттік
to include [in'klud] — қамту
an excursion [iks'kʒ:ʃn] — экскурсия
to go through the customs [Өру: бэ 'kxstamz] — кеденнен өту

EXERCISES

1. Мәтіндегі баламаларды табыңыз.

Бұдан жақсы ештеңе жоқ; саяхат түрі; тыныш күндерді күтіп отырсыз ба; теңізге бару; саяхаттау тәсілі; жеткілікті ақша болу; көп ақша төлегіңіз келмей ме; кассада; Интернет арқылы; өз көзіне сену; ешқандай мәселе болмау; жалғыз.

2. Мәтін сұрақтарына жауап беріңіз.

1. What is the fastest way of travelling?
2. What is the most expensive one?
3. What kind of transport do you prefer?
4. Have you ever travelled by bicycle?
5. Are you sea-sick?
6. Why do many travellers like to buy package tours?
7. What services do they offer?
8. Have you ever been abroad?
9. What should you do if you go abroad?
10. Why is going abroad interesting?
11. What makes going on a hike a popular kind of rest?

3. Айтып беріңіз: а) Сізге қандай саяхат түрлері ұнайды және неге; б) қалай саяхаттап қайтыңыз; в) қандай саяхатқа барғыңыз келеді.

4. Оқып шығыңыз диалогтарды аударыңыз және ойнап көрсетіңіз.

1. — I'd like a ticket for the first morning train to London for tomorrow, please.
— **Single** (бір бағытқа) or **return** (барып және қайтқанға)?
— Single, please, second class.
— To a **smoker** (темекі шегетіндерге арналған) or a non-smoker?
— A non-smoker, please.
— Here you are. The train leaves at 6 am, platform 3.
— When does the train arrive in London?
— At 8 am.
2. — Can you tell me the departure time of the latest plane to Liverpool, please?
— There is one at 22.00, but I'm afraid it's fully booked.
— And earlier?
— It leaves at 20.10.
3. — Can I see your passport?

— Here it is.
— That's all right. Have you filled in the customs declaration?
— Yes, I have.
— Is that your bag?
— Yes, it's mine.
— Will you please open it?
— OK.

4. — Can I help you?
— Yes, I need a room.
— A **single room** (бір орынды нөмір)?
— No, a **double room** (екі адамға арналған нөмір).
— For how many nights?
— Two.
— Just a moment... Here is the form. Will you fill it in, please?
— Certainly. Is it a quiet room?
— Yes, it is. Our hotel is in a very quiet place.

5. Диалогты ағылшын тіліне аударыңыз.

— Маған бүгінге Санкт-Петербургке дейін билет қажет.
— Бір жаққа ғана ма?
— Жоқ, барып қайтқанға.
— Кешіріңіз, барлық билеттерге тапсырыс беріліп қойылған.
— Ал ертеңге билет бар ма?
— Бір минут. Иә, кешкі пойызға билет бар.
— Ол қашан жүреді?
— Кешкі сағат 10-да.
— Ал Петербургке қаншада жетеді?
— Таңғы сағат 5-те.
— О, сонша ерте!

6. Досыңызға қандай кеңес берер едіңіз? Сөйлемдерді аяқтаңыз.

1. If you want to travel fast, go by ... 2. If you are not sea-sick, why not ... ? 3. If you don't have enough money, ... is the best thing for you.

4. If you want to spend some time watching the sea, ... 5. If you'd like to see the wildlife, ... 6. If you'd like to be in time, ... 7. If you prefer an active rest, ... 8. If you enjoy being in a good company day and night, ... 9. If you only have two or three days, ... 10. If what you want is a good exercise, ... 11. If you are fond of watching places of interest on your way, ... 12. If you are interested in meeting new people, ...

7. Жақшаларда берілген сөзді аударыңыз және мәтінді қайталап айтып беріңіз.

I can't imagine my life without (саяхат). I like (жаяу серуендеу) best. We are students, and we usually don't have enough money to (ұшақпен саяхаттау немесе круизге бару). But we can always go (жаяу). I enjoy this (серуендеу түрі) as it is a good (жаттығу) too. Some people find it hard, but I don't think it is as you can always stop walking and (демалу). It's nice to (танысу) new people and to be in the fresh air all the time. In the evening, it's wonderful to choose a beautiful

place for the camp and have a pleasant time near the fire. Even a short hike fills you with bright impressions, and you feel fresh and ready to go on studying.

8. Оқып шығыңыз және шартты сөйлемнің түріне көңіл бөле отырып аударыңыз.

1. If you go by ship, you will pay more.
2. If he is sea-sick, he won't enjoy the cruise.
3. If they see everything with their own eyes, they will understand it better.
4. If he had enough money, he would leave the town now.
5. If she made a reservation, she would certainly get a room.
6. If they went on foot, they wouldn't take little children with them.
7. If your friends phoned us tonight, we would tell them the news.
8. If she had been a student, she would have lived in the hostel.
9. If they had known it, they would not have come so early.
10. If your cousin hadn't spent a year in London, he wouldn't have learnt English so well.

9. Шартты сөйлемнің түріне байланысты жақшаларды аша отырып, әрбір сөйлемді үш рет қайта жазыңыз: 1 — нақты шарт; 2 — осы/келер шақтағы нақты емес шарт; 3 — өткен шақтағы нақты емес шарт.

Model:

If the weather *is* good, they *will go* to the wood.

If the weather *was* good, they *would go* to the wood.

If the weather *had been* good, they *would have gone* to the wood.

1. If we (to go) by plain, we (to be) in time.
2. If they (to invite) us to go on a cruise with them, we (to agree).
3. If their travelling (to last) too long, we (not to go).
4. If you (not to fill in) the customs declaration, you (not to go) through the customs.
5. If you (to turn) to a travel agency for advice, you (to get) all the information.

10. Шартты сөйлемнің түріне сәйкес жақшаларды ашыңыз және аударыңыз.

1. If he (to go) sightseeing, he would learn a lot of new things.
2. If she (to arrive) in time, she would have come by the late bus.
3. If the service had included everything, they (to use) it.
4. If you (to work) at this travel agency, they will pay you 50 dollars.
5. If we (to book) our tickets in advance, we would have had no problems.
6. If they know the departure time, they (not to be) late.
7. If the train (to leave) earlier, she would take it.
8. If they had made a camp near that village, we (to meet).

11. Егер сенің орнында болсам... (If I were you...) сөйлемінен бастап, шартты сөйлемдерді аударыңыз:

- 1) ... осы агенттікті таңдар едім.
- 2) ... теңізге бара едім.

- 3) ... жаңа велосипед сатып алар едім.
- 4) ... келу және кету уақыты туралы білер едім.
- 5) ... барлық мәселені шешер едім.
- 6) ... қаланың шуылынан кетер едім.
- 7) ... келесі аптада пойызбен кетер едім.

12. Сұрақтарға жауап беріңіз.

What would you do if:

- a) you had a holiday now?
- b) you were a teacher?
- c) you were free next week?
- d) you had two tickets for the London train for tomorrow?
- e) you had a million dollars?

13. Сөйлемдерді аударыңыз.

1. Егер сен Мәскеуге барсаң, мен сенімен бірге барамын.
2. Егер сен осы кітапты оқытын болсаң, ол саған ұнаушы еді.
3. Егер ол осы жерде жұмыс істесе, ол жазда демалысқа шығады.
4. Егер олар бізге суреттер жіберсе, біз қабырға газетін жасап қоятын едік (a wall newspaper).
5. Егер сіз сол кезде мәтінді аударсаңыз, мұғалім тағы біреуін бермейтін еді.
6. Егер фильм қызықты болса, біз сізге айтамыз.
7. Егер оның әңгімесін естіген болсаңыз, оған бұл сұрақты қояр ма едіңіз.
8. Егер мен сенің орнында болсам, мен шетелге баратын едім.

8-сабақ

Грамматикасы:

Бұйрық рай.

Шартты рай.

Мәтін:

About Health.

Бұйрық рай

Бұйрық райдағы етістік айтушының қалауын, әрекетке деген ниетін, өтінішін немесе бұйрығын білдіреді. Жеке және көпше түрдегі 2-ші жаққа қатысты бұйрық райдың түрі **to** демеулігінсіз етістіктің инфинитив формасынан жасалады:

Read!

Оқы(-ңыз)\

Look at the blackboard!

Тақтаға қара(-ңыз)!

Бұйрық райдың болымсыз түрі **to do** (жасау) көмекші етістіктің және **not** демеулігінің көмегімен жасалады. **not** демеулігі әдетте көмекші етістікпен бірігеді:

Don't read!

Оқыма(-ңыз)!

Don't look at the blackboard!

Тақтаға қарама(-ңыз)!

3-ші және 1-ші жаққа қатысты айтушының қалауын көрсету үшін **to let** (мүмкіндік беру, беру, рұқсат ету) етістігі қолданылады:

Let him read!

Ол оқи берсін!

(Ол оқып берсінші!)

Let them look at
the blackboard!

Олар тақтаға қарасын!

(Оларды тақтаға қарат(-ңыз)!)

Let us read!

Оқиық! (Кел, оқимыз!)

to let етістігі өзінің мүмкіндік беру, рұқсат беру негізгі мәнінде қолданылуы мүмкін. Олай болса, **Let us read** сөйлемі келесіні білдіреді: Бізге оқуға рұқсат беріңіз! Бұл жағдайда **us** есімдігіне екпін қойылады.

Let арқылы жасалатын сөйлемдердің болымсыз түрлері **to do** көмекші етістігі және **not** демеулігінің көмегімен жасалады:

Don't let us read.

Оқымайық!

Сыпайы өтініш білдіргенде етістіктің алдына **will you** оралымы қойылады:

Will you look at the black-board,
please?

Тақтаға қараңыз, өтінемін,

Will you let me **read**, please?

Маған, оқуға рұқсат етіңізші.

would етістігін қолдану өтінішке сыпайы сипат береді:

Would you open the door?

Есікті аша аласыз ба?/

Өтінемін есікті ашыңызшы.

Шартты рай

Шартты райдағы іс-қимыл нақты әрекет ретінде емес, қалау немесе болжалды рай ретінде қарастырылады. Салыстырыңыз

Ашық рай

Ол сонда барады (барды, барады).

Шартты рай

Ол сол жерге барғанын қалаймыз.

Оның сол жерге барғаны маңызды.

Егер оны күтіп алса, ол сол жерге баратын еді.

Шартты райдың жасалуы

Жасалу тәсілі бойынша шартты райды жай және құрама деп бөлуге болады. Жай шартты рай **to** демеулігінсіз етістіктің инфинитив формасынан жасалады. Құрама шартты рай **should** көмекші етістігінің және **to** демеулігінсіз етістіктің инфинитив формасынан жасалады. Құрама шартты райдың екі түрі болуы мүмкін: болымсыз және перфектті. Перфектті түрінде **should** көмекші етістіктен кейін перфектті инфинитивтен тұрады (яғни, негізгі етістіктің **have + Participle II** көмекші етістігі).

would көмекші етістігі арқылы жасалатын шартты райдың түрі бар. Ыңғайлы әрі қарапайым түсіндіру үшін олар «Шартты сөйлемдер» бөлімінде берілген.

Жай шартты рай		Құрама шартты рай			
		белгісіз		перфектік	
I	go	I	should go	I	should have gone
he, she, it		he, she, it		he, she, it	
we		we		we	
you		you		you	
they		they		they	

Жай шартты райдың ашық райдан айырмашылығы етістік **-s** жалғауын жекеше түрде 3-жақта қабылдамайды және әрекет ету тиісті уақытқа тәуелсіз өзгеріссіз қолданылады.

Жай шартты райдың тек **to be** етістік үшін өткен шақ түрі бар. Барлық жақтар үшін **were** түрі қолданылады.

Шартты райдың перфектті түрі сөздің өткен сәтіндегі әрекетті білдіру үшін қолданылады.

Шартты райды қолдану

1. Шартты рай **it is necessary** (қажет), **it is important** (маңызды), **it is desirable** (дұрыс), **it is impossible** (мүмкін емес) түріндегі және т.с.с. жақсыз оралымдардан кейін бағыныңқы сөйлемдерде қолданылады. **should** түрі көп таралған болып табылады:

It is *important (necessary etc)*
that he **should go** there.

Оның сол жерге *барғаны*
маңызды (қажет және т.с.с)

Шартты райдың жай түрі негізгі түрде ресми құжаттар тілінде, техникалық әдебиеттерде және поэзияда қолданылады:

It is *necessary* that the equipment
be delivered by air.

Жабдық ұшақпен
жеткізілуі тиіс.

2. Бағыныңқы сөйлемдердегі **so that, in order that** (үшін), **lest** (болмас үшін) жалғаулықтармен енгізілетін мақсаттар:

In order that he **should come** in
time, we must hurry him.

Ол уақытында *келу үшін*, біз оны
асықтыруымыз керек.

He spoke slowly **so that**
they should write down.

Олар жазып *алу үшін ол баяу*
сөйледі.

Write down all the new words **lest**
you **should forget** them.

Жаңа сөздерді *ұмытып қалмау*
үшін оларды жазып алыңыз.

3. Бұйрықты, талапты, ұсынысты білдіретін етістіктерден кейінгі бағыныңқы сөйлемдер. Оларға мына етістіктер жатады: to order, to command (бұйыру), to request (талап ету), to propose, to suggest (ұсыну) және басқалары. Мысалы:

He **ordered** that they **should go**
there at once.

Ол олардың сол жерге
дереу баруын бұйырды.

They **suggested** that
he **should go** with them.

Ол *оның олармен бірге*
баруын ұсынды.

4. **to be** етістігінен өткен шақтың шартты рай түрі (ауызша сөйлеуде барлық жақтар үшін **were** немесе **was**) келеді, қалау мәнінде **to wish** етістігі арқылы жасалған оралымнан кейінгі бағыныңқы сөйлемдерде қолданылады:

I **wish** I **were** you.

Мен сіздің орныңызда *болғым келеді.*

I **wish** it **was** summer now.

Қазір жаз *болғанын қалаймын.*

Басқа етістіктер ашық рай Past Simple түрінде қолданылады:

I **wish** I **knew** it.

Осыны білгім келіп еді.

5. Шартты райдың were түрі as if, as though (секілді, сияқты) жалғаулықтары арқылы жасалатын бағыныңқы сөйлемдерде қолданылады:

He talks **as though**
he **were** a student.

Ол студент *сияқты*
сөйлейді.

Мұнда қалған етістіктермен де ашық рай Past Simple қолданылады:

He talks **as if he knew**
the truth.

Ол шындықты *білген сияқты*
сөйлейді.

Егер бағыныңқы сөйлемнің әрекеті басынқы сөйлемнің әрекетінен басым болса, онда **to be** етістік, және басқа да барлық етістіктер шартты райдың мәнінде ашық райдың Past Perfect түрінде қолданылады:

He talks as *if* he
had been there.

Ол сол жерде болған *сияқты*
сөйлейді.

БАҚЫЛАУ СҰРАҚТАРЫ

1. Бұйрық рай жекеше және көпше түрде 2-ші жаққа қатысты қалай жасалады?
2. Бұйрық рай 1-ші және 3-ші жаққа қатысты қалай жасалады?
3. Сыпайы сұрауды қалай білдіру керек?
4. Шартты рай нені білдіреді?
5. Шартты райдың негізгі түрлері қалай жасалады?
6. Бағыныңқы сөйлемдердің қандай түрлерінде шартты рай қолданылады?
7. Қандай жағдайларда *to be* етістіктің шартты райдың өткен шақ түрі қолданылады?

Осы жағдайларда басқа етістіктер қандай түрді қабылдайды?

Text

About Health

My grandpa often says that people don't notice their health till they **fall** ill. And he is right. When **we are** well, we don't think about it, we just live. But when something is wrong, when we've got a **headache**, a **toothache** or a **stomachache**, everything changes and we want nothing but to be well again.

I don't know much about **illnesses**, but sometimes I can **catch a cold** or have **flu**. It means the end to my studies at college and trainings for some days, no walks, no friends, and that makes me unhappy. That's why I try to keep fit: to go in for sport, eat healthy food, have enough sleep and walks in the fresh air.

The most terrible thing happens in our family when my brother Chris falls ill. He just can't be ill, and if he is, he makes all the family feel bad. Last time he was ill two weeks ago. He came home from school early and said he was unwell.

"**What's the matter?**" mum asked.

"**I've got** a headache, a **sore throat** and a **runny nose** and I think a **cough**," he said and coughed a little.

Mum gave Chris a **thermometer** and told him to **take** his **temperature**. It was **37.8**. So my brother really fell ill.

Mum called the doctor. What I like about my brother's illness is that our doctor comes. He's a wonderful man and a very good doctor.

Even Chris does everything he tells him to do. So, soon the doctor came and he and my brother had a talk.

"Hello, Chris, I haven't seen you for ages."

"Hi, doctor."

"What's the matter with you?"

"I've got a headache, a runny nose, a sore throat, and I cough too."

"Well, sit down, **strip to the waist**. I'd like to **sound** your **lungs**... They are OK. Now will you

open your **mouth**, please? Yes, your throat is sore. And I see that your temperature is high. You've caught a cold, I think."

"Can I **stay away from school**, doctor?"

"Yes, you should. **Gargle** your throat every three hours and have hot tea with honey or **raspberry** jam."

Chris hates honey, but staying away from school makes it much tastier.

After three days, my brother was well again. We were happy it was **just a cold**.

I am happy that all the people in our family are healthy and don't often fall ill. The most important thing that helps us I think is that we are optimistic and cheerful. Illnesses don't like such people.

Vocabulary

to fall ill (fell, fallen) [fɔ:l] — науқастану

to be well — салауатты болу, өзін жақсы сезіну

a headache ['hedeik] — бас ауруы

a toothache — тіс ауруы

a stomachache ['stʌməkeik] — іштің ауыруы

an illness — ауру

to catch (caught, caught) [kɔ:t] **a cold** — салқын тию

flu [flu] — тұмау

What's the matter? — Не болды?

to have a sore throat ['so: 'θəʊt] — тамағының ауруы

to have a runny nose — тұмаурату

to cough; a cough [kɒf] — жөтелу; жөтел

a thermometer [θə'mɒmɪtə] — термометр, градусник

to take temperature ['tempɪfə] — температураны өлшеу

37.8 = thirty seven point eight — отыз жеті және сегіз

to strip to the waist [weɪst] — беліне дейін шешіну

to sound one's lungs ['saʊnd wʌnz 'Iʌŋz] — өкпесін тыңдау

a mouth [maʊθ] — ауыз

to stay away from school — мектепке бармау

to gargle [gɑ:gl] — шаю

raspberry ['rɑ:zbəri] — таңқурай

just a cold — жай тұмау

EXERCISES

1. Мәтіндегі баламаларды табыңыз.

Сол кезге дейін; жай өмір сүріп жатырмыз; бір нәрсе дұрыс емес; барлығы өзгереді; біз ештеңе қаламаймыз, басқа; бұл сабақтың аяқталғанын білдіреді; сондықтан да; денсаулыққа пайдалы тағам; жеткілікті ұйықтау; ең қорқыныштысы; өзін нашар сезіну; алдыңғы жолы; дәрігерді шақыру; сені көрмегенімен жүз жыл болды; не болды?; өте дәмді.

2. Өзіңіз туралы сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Are you healthy?
2. Are you well?
3. Do you often catch a cold?
4. Have you had flu this year?
5. What are the symptoms ['sɪmptəmz] of a cold (flu)?
6. What temperature is not normal? Is it above 36.6?
7. Do you often cough?
8. What should you do if you have got a cold (flu)?
9. Do you sometimes take medicine ['medsn] for (дәрі-дәрмек) your headache?
10. What should you do if you have a sore throat?
11. What does the doctor usually do when you cough?
12. Do you often turn to the doctor for advice?
13. How many times a year do you usually stay away from classes because of your illness?

3. Оқып шығыңыз, аударыңыз, диалогтарды ойнап көрсетіңіз.

1. — **What seems to be the problem?** (Сізді не мазалайды)?

— I've got a bad headache.

— How long have you had it?

— Since yesterday evening.

— Have you taken your temperature?

— Yes, it's 38.2.

— When did you feel bad?

— Yesterday. I was cold all day long.

— Let me sound your lungs. Will you strip to the waist, please?

— Is anything wrong with my lungs?

— No, **nothing serious** ['sɪəriəs] (маңызды ештеңе жоқ). But you have got flu. You should stay in bed for three days.

Here is a **prescription** ['prɪskrɪpʃn] (рецепт). Can anybody go **to the chemist's** ['kemɪsts] (дәріханаға)? You shouldn't go out.

— Yes, I can ask my brother.

— Fine, take this medicine for your headache and temperature. Gargle your throat five or six times a day. I'll visit you in three days.

— Thank you, doctor.

2. — What's the matter, Jack?

— It's my leg, it **hurts** [hɜ:ts] (ауырады) badly, mum.

— Does it hurt all the time?

— No, only when I walk.

— Don't walk then. Sit quiet for some time. If it isn't OK till tomorrow, we'll **consult** [kən'sʌlt] the doctor.

3. — How are you today?

— Much better, thank you.

— I'm glad to hear that.

4. — How is your father?

— He's not very well.

— I am sorry to hear that.

4. Сөйлемнің басындағы деректерді қолдана отырып, дәрігердің сұрақтарын аударыңыз.

1. Have you got... Тамағыңыз ауыра ма? Асқазаныңыз ауыра ма? Тісіңіз ауыра ма? Ба-сыңыз ауыра ма? Сізге тұмау тиген бе?
2. Do you. Сіз түшкіресіз бе? Сіз жөтелесіз бе?
3. Have you... сізге суық тиді ме? Температураны өлшедіңіз бе?
4. For how long have you. Жөтелгеніңізге қанша болды (тұмау; осындай температура; тіс ауырады; тамақ ауырады)?

5. Ағылшын тіліне аударыңыз.

Мен бір апта бұрын ауырып қалдым. Мен колледжде өзімді жайсыз сезіндім. Мен бұл туралы мұғалімдерге айтып, үйге бардым. Мен температураны өлшегенде 38,5 болды. Мен дәрігерді шақырып, төсекке жаттым. Дәрігер бір сағаттан кейін келді. Ол менің өкпемді тыңдап, тамағымды қарап және рецепт жазып берді. Маған тұмау тиіп қалды. Анам дәріханаға барып, температураны және тамақтың ауруын басатын дәрі-дәрмек алып келді. Мен тамағымды күніне төрт рет шайдым және сабаққа бармадым. Бес күннен кейін сауығып кеттім.

6. Сіздің ойыңызша, салауатты болу үшін не істеу немесе не істемеу керек. Сөз тіркестерін қолданыңыз.

To go for a walk; to go in for sport; to eat healthy food; to eat too much; to sleep enough; to air the rooms; to move enough; to be optimistic and cheerful; to consult the doctor; to drink good water; to smoke; to sit up late; to have enough exercise; to get good emotions; to think and talk badly about people.

7. Оң және сол жақтағы бағананы біріктіре отырып, бұйрық райда етістіктермен мүмкіндігінше көп сөйлем құраңыз және оларды аударыңыз.

Let me	give you the prescription.
Let him	call the doctor.
Let her	sound your heart and lungs.
Let us	consult a specialist.
Let them	go to the chemist's.
Let the doctor	stay away from classes.
	drink tea with raspberry jam.
	have tea with milk and honey.
	take this medicine.
	buy a thermometer.

8. Үлгілерді пайдалана отырып, бұйрық райда етістікпен сөйлемдерді аударыңыз.

Model 1: Open the window, will you?

1. Рецептті беріңіз.
2. Дәрігерден кеңес алыңыз.
3. Беліңізге дейін шешініңіз.
4. Тамағыңызды күніне үш рет шайыңыз.
5. Сатып алу үшін барып келші.

6. Оған ертең қоңырау шал.

Model 2: Don't open the window, please!

1. Таңқурай тосабын көп жеме.
2. Дәріханаға барма.
3. Аузыңызды жаппаңыз.
4. Салқын тигізіп алма!
5. Мына дәріні ішпе. Ол асзақан ауырғанда ішетін дәрі.
6. Мұны істеме.
7. Оған айтпа.

Model 3: Let's open the window.

1. Денсаулыққа пайдалы тамақ жейік.
2. Дәрігерді шақырайық.
3. Спортпен шұғылданаық.
4. Оның денсаулығы туралы сұрап көрейік.
5. Фильмді бірге көрейік.

Model 4: Don't let's open the window.

1. Жаттығуларды өткізіп өткізіп алмайық (miss).
2. Аурулар туралы сөз қозғамайық.
3. Оның мазасын алмайық.
4. Балды осы жерден сатып алмайық.
5. Бүгін қыдыруға бармайық.

Model 5: Would you open the window?

1. Бас аурудың дәрісін берші.
2. Жөтелге қарсы бір нәрсе алып келші.
3. Тамақты шаю үшін қандай да бір дәріні сатып алшы.
4. Менің өкпемді тыңдап берші.
5. Бал немесе таңқурай тосабы қосылған шай ішіңіз.
6. Температураны өлшеңіз.

9. Оқып шығыңыз және шартты райдағы етістіктермен сөйлемдерді аударыңыз.

1. It's necessary that	a) the letters should be sent today.
b) they should prepare all the documents.
c) we should give all the books back to the library.
2. It's important that	a) your friends should make a reservation.
b) they should fill in the forms.
c) we'd book tickets in advance.
3. It's impossible that	a) they should stay so long.
b) we should order the goods this week.
c) he should explain everything.
4. He suggested that	a) they should leave soon.
b) we should invite everybody.
c) he should copy the discs himself.

10. Үлгілерді пайдалана отырып сөйлемдерді аударыңыз.

Model: I wish it was summer now!

I wish he stayed longer.

1. Қазір жылы болса, жақсы болар еді!
2. Ол қоңырау шалса, жақсы болар еді.
3. Біз бірге болғанды қалаймын!
4. Олар бізді күтіп алғанын қалаймын.
5. Олар бүгін келгенде ғой!
6. Ертең сыйлықтарды сатып алсақ жақсы болар еді!
7. Онымен сөйлескім келеді!

9-сабақ

Грамматикасы:
Мәтін:

Шақтардың қиысуы. Төлеу сөз.
How to Speak on the Phone.

Шақтардың қиысуы

Егер басыңқы сөйлемнің етістігі осы (Present) немесе келер (Future) шақта тұрса, онда бағыныңқы сөйлемдегі баяндауыштың мағынасы бойынша талап етілетін кез келген шақта қолданылады. Егер басыңқы сөйлемнің етістігі өткен шақтың (Past) қандай да бір түрімен көрсетілсе, онда бағыныңқы сөйлемнің баяндауышы өткен шақтың түрлерінің бірімен көрсетілуі керек. Салыстырыңыз:

He <i>says</i> (that) he	<i>goes</i> there.	(Present)
	<i>went</i> there.	(Past)
	<i>will</i> go there.	(Future)
Ол <i>айтады</i>	сол жерге барып <i>жүргенін</i> .	
	сол жерге <i>барғанын</i> .	
	сол жерге <i>баратынын</i> .	
He <i>says</i> (that) he	<i>went</i> there.	(Past)
	<i>had gone</i> there.	(Past Perfect)
	<i>would go</i> there.	(Future in the Past)
Ол <i>айтады</i>	сол жерге <i>барып жүргенін</i> ,	
	сол жерге <i>барғанын</i> .	
	сол жерге баратынын .	

Сонымен, егер басыңқы сөйлемдегі баяндауыш **өткен шақтағы** етістікпен көрсетілсе, онда әрекеттердің бір уақыттылығын білдіру үшін бағыныңқы сөйлемде *Past* шағы (*Simple* немесе *Continuous* — әрекет ету түріне байланысты) қолданылады; өткен әрекетті білдіру үшін — *Past Perfect* (немесе *Past Perfect Continuous* — кет ету түріне байланысты), келешектегі әрекетті білдіру үшін — *Future in the Past* (өткен келер шақ). Ол барлық топтар үшін *Future Simple* сияқты қағида бойынша жасалады, тек оның айырмасы ***shall*** және ***will*** көмекші етістіктер ***should*** және ***would*** сәйкесінше өзгереді.

Ескертпе. Егер әрекет ету уақыты көрсетілсе, онда *Past Perfect* түрі қолданылмайды. Уақытты көрсетуі әрекет ерте орын алса, онда

Past Perfect қолдану қажеті жоқ екендігін көрсетеді, әрекет өткен шақта қандай да бір сәтке дейін орын алғанын білдіреді. Салыстырыңыз:

He *says* he *went* there in 1999. He *said* he *went* there in 1999.

Шақтардың қиысуы сақталмайды:

- егер бағыныңқы сөйлем қандай да бір әмбебап шындықты немесе заңды білдірсе:

Navigators ***realized*** that Теңіз саяхатшылары жердің

the Earth *is* round.

дөңгелек екенін анықтады.

• егер бағыныңқы сөйлем екіталай немесе шындыққа жатпайтын түріне қатысты шартты сөйлемді ұсынатын болса («Шартты сөйлемдер» бөлімін қараңыз).

Салыстырыңыз:

We *know* that if he had time, he *would go* there.

Егер оның уақыты болса, ол сол жерге *баратынын білеміз*.

We *knew* that if he had time, he *would go* there.

Егер оның уақыты болса, ол сол жерге *баратынын білдік*.

Төлеу сөз

Төлеу сөз аудармасын қарастырайық:

- хабар (*Ол айтты/хабарлады және т.с.с.,...*);
- сұрақ (*Ол сұрады/білгісі келді/қызығушылық танытты және т.с.с.*
- өтініш немесе бұйрық (*Он сұрады/тапсырды/бұйырды және т.с.с. ...*).

төл сөзден төлеу сөзге өту келесідей орын алады.

Хабар

Төл сөз:

He *said*, “I go there.”

Төлеу сөз:

He *said* (that) he *went* there.

Мысалдан көріп отырғанымыздай, төл сөздің (үтір немесе тырнақша) белгілері жоқ және шақтардың қиысу заңы әрекет етеді.

Сұрақ

Сұраулы сөзсіз қойылатын сұрақ. Мұнда *if* немесе *whether* жалғаулығы қолданылады, шамамен орыс тіліндегі ли демеулікке сәйкес келеді:

Төл сөз:

He *asked*, “*Do* you *go* there?”

Төлеу сөз:

He *asked if* they *went* there.

Мұнда сөздердің тікелей тәртібі (бастауыш баяндауыштың алдында тұр), сонымен қатар шақтардың қиысу заңы сақталады.

Сұраулы сөзбен қойылатын сұрақ. Бұл жағдайда байланыс элементінің рөлін сұраулы сөйлем орындайды. Мұнда да сөз тәртібі және шақтардың қиысу заңы сақталады:

Төл сөз:

He *asked*, “*When* do you *go* there?”

Төлеу сөз:

He *asked when* they *went* there.

Өтініш немесе бұйрық

Бұйрық райда инфинитив (етістіктің тұрлаусыз түрі) қолданылатын болғандықтан, мұнда шақтардың қиысуы болмайды:

Төл сөз: He *said* to them, “*Go* there.”
 Төлеу сөз : He *told* them *to go* there.

Болымсыз түрде:

Төл сөз: He *said* to them, “*Don’t go* there.”
 Төлеу сөз: He *told* them *not to go* there.

Егер төл сөзде көрсетілетін уақыт және орын төлеу сөзге айналдырғанда өзгерсе, онда мекен және мезгіл үстеуінің, сонымен қатар сілтеу есімдігінің ауысуы орын алады:

Төл сөз	Төлеу сөз
now	then
today	that day, at the time
tomorrow	the next day
the day after tomorrow	two days later, in two days’ time
yesterday	the day before, on the previous day
the day before yesterday	two days before
last night	(on) the previous night
ago	before
next year	the next year, the following year
last year	the previous year
here	there
this	that
these	those

Егер төлеу сөз үшін әрекет ету орны мен уақыты төл сөздегідей мағынада болса, онда ешқандай ауыстырудың қажеті жоқ. Мысалы, егер біреу: *I’ll be here tomorrow* деп айтса және сөйлеуге қатысушылар үшін мұнда және ертең сөздерінің мағынасы бір болса, онда оларды ол жерде және келесі күн сөздеріне өзгертудің қажеті жоқ:

He said he would be *here tomorrow*.

Егер мұнда және *ертең* ұғымдары басқа күнге және орынға жататын жағдайда ғана ауыстыру керек:

He said he would be *there the next day*.

БАҚЫЛАУ СҰРАҚТАРЫ

1. Шақтарды қиыстырудың ережесі қандай?
2. Бір мезгілде, алдыңғы және болашақтағы әрекеттерді білдіру үшін шақтардың қиысуы кезінде қандай шақ түрлері қолданылады?
3. Қандай жағдайларда Past Perfect түрі қолданылмайды?
4. Хабарды, сұрақты, өтінішті немесе бұйрықты берген кезде төлеу сөз қалай жасалады?
5. Төлеу сөз сөйлемдегі сөздердің тәртібіне қалай әсер етеді?
6. Төлеу сөздегі мезгіл және мекен үстеулері, сонымен қатар сілтеу есімдігі қалай өзгереді?

7. Қандай жағдайларда оларды ауыстыру болмайды?

Text

How to Speak on the Phone

Words and Phrases for a Telephone Talk

Speaking. — Тыңдап тұрмын.

This is ... calling. — Бұл қоңырау шалып тұрған

Who's calling, please? — Қоңырау шалып тұрған кім?

Can you hold on, please? — Тұтқаны қоймаңыз.

Sorry to have kept you waiting. — Сізді күттіріп қойғаныма кешіріңіз.

I'll see if ... is in. — Мен оны қарап көрейін... .

... is out at the moment. — Қазіргі уақытта... орнында жоқ.

Could you take/leave a message ['mesidʒ]? — Сіз хабар қалдыра/қабылдай аласыз ба?

Is there any message? — Айтатын нәрсеңіз бар ма?

I'll call back later. — Мен кейіндеп қоңырау шаламын.

Sorry to have bothered ['bɒəd] **you.** — Мазалағаныма кешіріңіз.

Could you speak up, please? — Қаттырақ сөйлеңізші.

Could you speak a bit more slowly? — Сіз ақырын сөйлей аласыз ба?

Are you there? — Тыңдап тұрсыз ба?

I didn't catch your name. — Мен сіздің атыңызды анық ести алмадым.

Could you spell your name? — Атыңызды әріптеп айта аласыз ба?

You've got the wrong number. — Сіз нөмірді қате тердіңіз.

EXERCISES

1. Оқып шығыңыз және телефон диалогтарын аударыңыз.

1. — Hello.
— Could I speak to Mr Barny, please?
— Speaking.
— Good morning, Mr Barny. This is Jessica Smith calling.
— Good morning, Jessica. What can I do for you?
— Sorry to have bothered you, Mr Barny, but I can't be at the class today.
— What's the matter?
— I've caught a bad cold.
— I'm sorry, Jess. Stay at home. I hope you will be well soon.
— Call me when you are OK, will you?
— Thank you, Mr Barny, I will. Goodbye.
— Bye.
2. — 577 599 22 05. Good morning.
— Hello, this is Jane Parson from the British delegation.
— Yes, Miss Parson. What can I do for you?
— I'd like to know the time we come back to the hotel today.

- It's 8 pm. Anything else, Miss Parson?
- No, thanks, goodbye.
- Bye.
3. — Hello, Dr Bell's office.
- Good afternoon. My name is Hallward. Edward Hallward.
- Sorry, I didn't catch your name. Could you spell it, please?
- H — a — double l — w — a — r — d. Hallward.
- Yes, Mr Hallward.
- Could I see Dr Bell today?
- I'm afraid Dr Bell is busy today. Shall I put you down for Fri-day?
- I think, yes.
- What time?
- Between 5 and 7 pm.
- Good, 5.30 then.
- Thank you.
4. — Hello.
- Hello, could I speak to Mrs Stock, please?
- I'm afraid not, Mrs Stock isn't in at the moment. And who is calling, please?
- David Gray speaking.
- Well, Mr Gray. Shall I take a message?
- No, thanks, I'll call back later.
5. — Hello! Could I speak to Mr Green, please?
- Hold on, please. Just a moment. I'll see if he is in...
- Are you there?
- Yes.
- Sorry to have kept you waiting. Mr Green is out at the moment. Could you call back later or leave a message?
- I'll call back later. Thank you.
6. — Hi, is that you, Mark?
- I'm afraid you've got the wrong number.
- Sorry to have bothered you.
- That's all right.
7. — Hello, is that Mary?
- Yes, speaking.
- Mary, this is Pete Flinn.
- Sorry, will you speak up, please? I didn't catch your name.
- Pete Flinn. Do you remember me?
- Oh, Pete, of course, I do. I'm glad to hear you.
- Me too. I say, Mary, are you free tonight?
- Yes, why?
- What about going to the disco?
- With pleasure.
- See you at seven near your house then.
- Fine, see you, Pete.
- Bye.

2. Диалогтардан баламаларды табыңыз.

1. Мен қалай көмектесе аламын?
2. Не болды?
3. Мен қатты салқын тигізіп алдым.
4. Үйде қал.
5. Тағы бір нәрсе қажет пе?
6. Атыңызды әріптеп айтыңызшы.
7. Сізді жазып қояйын ба?
8. Мені есіңе түсiрдiң бе?
9. Сенің даусыңды естігеніме қуаныштымын.
10. Би кешіне баруға қалай қарайсың?

3. Сөйлемдерді аударыңыз, телефон диалогтары толықтырыңыз және оларды ойнап көрсетіңіз.

1. — Could I speak to Mr Rush, please?
— ...
— Could I leave a message then?
— ...
2. — Is that 303-222?
— ...
— Sorry to have bothered you.
— ...
3. — Hello!
— Could I speak to ... ?
— Please hold on, will you? ...
— Are you there?
— No, thank you. I'll call back later.
4. — Smith and Greggs, hello. Can I help you?
— ...
— Who's calling, please?
— ...
— Sorry, I didn't catch your name
— B — l — a — n — t.
— I'm sorry, Mr Blant, but Is there any message?
— Could you ask him to call me at home, please?
— ...
5. — Hello, is that Dustin and Dustin?
— Sorry, I can't hear you. ... ?
— Is that Dustin and Dustin?
— No, I am afraid ...
— ...
6. — Hello, John, Nellie is speaking.
— Hello, Nellie. Nice to hear you. What is it?
— I say, John, could you give me Sandy's telephone number, please?

- ...
- ...
- You are welcome

4. Диалогтарды ағылшын тіліне аударыңыз.

1. — Сәлеметсізбе, бұл Найк мырзаның кеңсесі ме?
 — Иә, бұл кім?
 — Бұл «Дженерал Электрик» компаниясындағы Доббс.
 — Сізге қалай көмектесе аламын, Доббс мырза?
 — Найк мырзамен сөйлесе аламын ба?
 — Бір минут күте тұрыңыз, ол орнында ма екен білейін.
 — Тыңдап тұрсыз ба?
 — Иә.
 — Өкінішке орай, Найк мырза жоқ екен. Кейінірек хабарласыңыз немесе хабарлама қалдырыңыз.
 — Найк мырза маған қоңырау шалсын деп айта салыңызшы.
 — Жарайды, Доббс мырза.
2. — Алло, бұл сату бөлімі ме (sales department)?
 — Жоқ, сізді нөмірді дұрыс термедіңіз.
 — Мазалағанымға кешіріңіз.
 — Оқасы жоқ.
3. — Сәлем, Джуди. Бұл Долли.
 — Сәлем, Долли, сенің даусыңды естігеніме қуаныштымын.
 — Мен де. Қалайсың?
 — Қалыпты. Өзің ше?
 — Мен де. Бүгін киноға барайық, менде екі билет бар.
 — Нешеде?
 — Сегізде.
 — Керемет, мен сол уақытта бос боламын (by that time).
 — Жақсы, кинотеатрда кездескенше.
 — Жақсы.

5. Шақтардың қиысуына көңіл бөле отырып, сөйлемдерді аударыңыз.

1. He said he would go on a package tour.
2. They thought they could go abroad.
3. She told me the cruise had been wonderful.
4. They hoped meals would be included.
5. He wanted to know what travel agencies could offer.
6. We were glad we had made the reservation.
7. My aunt wrote that she had booked the ticket in advance.
8. His cousin asked what the departure time was.
9. They were sure the excursion would be interesting.
10. I didn't know you were sea-sick.

6. Шақтардың қиысу ережесіне сәйкес оларды өзгерте отырып, *I knew that...*

бастап келесі сөйлемдерді бастаңыз.

1. He is fond of music.
2. She devotes her life to children.
3. Their favourite occupations are reading and tennis.
4. Nick doesn't stay up late.
5. Tom prefers skating.
6. Sam enjoyed staying at the seaside.
7. Mr Jackson was born in 1961.
8. The Dobbs collected books for the library in summer.
9. Ice is water.
10. He works as a trainer.
11. She always buys frozen and uncooked food.
12. They got a microwave oven.
13. We will work on the self-service system.
14. They usually make a shopping list.
15. The wide variety of goods will surprise them.
16. She went to church every Sunday.
17. Bill turned to his brother for advice.

7. Шақтардың қиысу ережесін ескере отырып, сөйлемдерді аударыңыз.

1. а) Менің ойымша саған салқын тиген.
б) Саған салқын тиген деп ойладым.
2. а) Ол өзін нашар сезініп тұрғанын айтты.
б) Ол өзін нашар сезініп тұрмын деді.
3. а) Ол ауырып қалғанына сенімді.
б) Ол ауырып қалғанына сенімді еді.
4. а) Оның градусник сатып алғанын білеміз.
б) Оның градусник сатып алғанын білген едік.
5. а) Олар біздің дәрігер шақыратынымызға үміттенеді.
б) Олар бізді дәрігер шақырады деп үміттенді.
6. а) Сен маған дәрігердің әрдайым өкпенді тыңдайтынын айттың.
б) Сен дәрігердің әрдайым өкпенді тыңдайтынын айтқан болатынсың.
7. а) Ол бізге таңқурай тосабы мен бал жібергенін жазады.
б) Ол бізге таңқурай тосабы мен бал жібергенін жазды.

8. Сөйлемдерді төлеу сөзбен қайта жазыңыз, үлгілерді қараңыз. Өтініштер мен бұйрықтарды *ask, tell (somebody)* етістіктерді; хабарларды — *say, tell (somebody)*; сұрақтарды айтқан кезде — *ask* етістіктерді қолданыңыз.

Model 1: She said, «Nick, stay in bed, please.» — ***She asked Nick to stay in bed.***

He said to me, «Don't catch a cold!» — ***He told me not to catch a cold.***

1. The doctor said to the child, “Strip to the waist, please!”
2. My mum said, “Don't forget to gargle your throat!”
3. The teacher said to Andrew, “Go home and stay away from school for some days.”
4. My dad said to me, “Take your temperature!”
5. Her granny said, “Ann, don't forget to take the prescription!”

6. His cousin said, “ Jim, have some hot tea with raspberry jam.”

Model 2: He said, «I am a doctor.» — He said that he was a doctor.

He said,

1. “I’ve got flu.”
2. “The illness isn’t serious.”
3. “I have got a runny nose and a bad cough, doctor.”
4. “I will take the temperature.”
5. “You are unwell.”
6. “She has got a sore throat.”
7. “The doctor sounded my lungs.”
8. “Greg doesn’t want to stay in bed.”
9. “I took this medicine three times a day.”
10. “Lilly will be well soon, Tom.”

Model 3: She said, «Why do you leave?» — She asked why I left.

She said, «Is Mr Toss here, Mary?» — *She asked Mary if Mr Toss was there.*

She said,

1. “Who is calling?”
2. “Who is it?”
3. “What number do you want?”
4. “Which office do you need, Alice?”
5. “When can I speak to Mr Dodge?”
6. “Where shall we meet, Ben?”
7. “Why did you change the telephone number, Al?”
8. “Is the supermarket far away?”
9. “Do you need any dairy products?”

9. Диалогтарды төлеу сөзбен қайта жазыңыз.

Office Clerk: Can I help you?

Mrs Stone: Yes, I need your help. My name is Jane Stone. Is Dr Thorn in?

Office Clerk: Yes, he is, but he is busy at the moment, Mrs Stone. *Mrs Stone:* Can I leave a message?

Office Clerk: Yes, what do you want to tell Dr Thorn?

Mrs Stone: Please, call the Stones at 561-728.

Office Clerk: I will give the message to Dr Thorn, madam.

10. Өзіңіздің телефон диалогтарыңызды жазыңыз.

10-сабақ

Грамматикасы:

Күрделі толықтауыш.

Мәтін:

Тәуелсіз есімшелі оралым.

21st Century: Communication.

Күрделі толықтауыш

Инфинитив зат есіммен немесе жіктеу есімдігімен бірге бір сөйлем мүшесі ретінде қолданылуы күрделі толықтауыш (*Complex Object*) деп аталады.

Инфинитив арқылы жасалған күрделі толықтауыш

Бұл құрылым келесі негізгі жағдайларда қолданылады:

- калауды білдіретін етістіктерден кейін: ***to want, to wish, to desire, оралым should (would) like*** және басқалар:

We want him to come.

Біз оның келгенін қалаймыз.

- Табиғи түйсікті білдіретін етістіктерден кейін: ***to see, to hear, to feel, to watch*** және басқалары. Осы етістіктерден кейін ***to*** демеулігі инфинитивпен бірге қолданылмайды:

We saw him cross the street.

Біз оны көшені кесіп өткенін көрдік.

- ***to make, to have*** (мәжбүрлеу мағынасында), ***to let*** етістіктерден кейін. Бұл жағдайда инфинитив ***to*** демеулігінсіз қолданылады:

What made him come?

Оның келуіне не түрткі болды?

We shall have them do it.

Біз оларға осыны жасауға мәжбүрлейміз.

Let him go.

Ол кете берсін.

Күрделі толықтауыштағы инфинитив ырықсыз түрде қолданылады:

We do not want him to be laughed at.

Біз оны мазақ етуін қаламаймыз.

Күрделі толықтауыштағы зат есім немесе есімдік бастауыш болғанда (*Complex Subject*), баяндауыш ырықсыз етісте қолданылады, ал инфинитивке әрдайым ***to*** демеулігі жалғанады, тіпті түйсік етістіктер инфинитив күрделі толықтауышта ***to*** демеулігі талап етілмейді.

Салыстырыңыз:

We saw him cross the street.

He was seen to cross the street.

Инфинитив ырықсыз құрылымдар ***to say, to report, to announce, to state, to suppose, to know*** етістіктерден кейін жазба тілде жиі қолданылады:

He was said/supposed nothing about it.

Ол to know бұл жайында ешнәрсе білмейтінін айтты/болжады.

Инфинитивтен кейінгі осындай түрдегі белсенді құрылымдар *to seem, to prove, to happen, to be sure, to be likely/unlikely* етістіктерімен жиі қолданылады:

He seems to think so.

Менің ойымша, ол солай ойлайды.

They happened to be there at that time.

Сол кезде олар сол жерге кездейсоқ тап болды.

He is sure to come.

Ол міндетті түрде келеді.

He is likely to be sent there.

Оны осы жерге жіберуі мүмкін

Есімшесі бар күрделі толықтауыш

Есімше, инфинитив сияқты күрделі толықтауышты жасауы мүмкін:

We saw him crossing the street.

Біз оның көшені қалай кесіп өткенін көрдік. (әріп. кесіп өтіп бара жатқанын көрдік)

Есімше оралымының инфинитив оралымынан ерекшелігі күрделі толықтауыштағы есімше әрекеттің үдерісін, ал инфинитив — әрекет ету дерегін білдіреді. Салыстырыңыз:

We saw him cross the street.

Біз оның көшені қалай кесіп өткенін көрдік (есімшедегі мысалдағыдай өту барысы емес дерек)

Тәуелсіз есімшелі оралым

Күрделі толықтауыштан басқа есімше тәуелсіз есімшелі оралымды жасауы мүмкін. Сөйлемде ол, негізінен, пысықтауыштың қызметін атқарады (көбінесе себептер, уақыт немесе жағдай). Әдетте, орыс тіліне осындай оралым бағыныңқы сөйлеммен аударылады.

Тәуелсіз есімшелі оралым, әдеттегідей, есімшесі бар зат есімнен тұрады. Есімше ырықсыз, перфектті және т.б. болуы мүмкін («Есімше» бөлімін қараңыз):

The weather being fine, they went for a walk.

Ауа-райы жақсы болғандықтан, олар серуенге барды.

The rain having stopped, they did not take their umbrellas.

Жаңбыр тоқтағандықтан, олар қолшатыр алмады.

All doors having been locked, they had to wait.

Барлық есіктер жабық болғандықтан, олар күтуге мәжбүр болды.

The experiment having been finished, they could go home

Тәжірибе аяқталған кезде олар үйлеріне қайта-тын болды.

БАҚЫЛАУ СҰРАҚТАРЫ

1. Инфинитив күрделі толықтауыш пен қалай жасалады?
2. Қандай жағдайларда ол қолданылады?
3. Инфинитив күрделі толықтауышта *to* демеулігі қай кезде қолданылмайды?
4. Инфинитив ырықсыз құрылымдар қалай жасалады?

5. Есімшелі күрделі толықтауыштың инфинитив күрделі толықтауыштан ерекшелігі неде?
6. Есімшелі оралым әдетте орыс тіліне қалай аударылады?
7. Онда есімше қандай түрде болуы мүмкін?

Texts

21st Century: Communication

The 21st century is the time of busy people who are always in a hurry. We often feel how fast the time flies, and we have no time for a quiet talk. But people still want and need **communication**. The Internet and email have become its new form in the modern world. They have connected the whole planet. They are used much more often now than the traditional mail, though it is still important in the life of every country. Millions of people communicate by the Internet sending letters and messages. This world system of communication has changed the way people think and work. They send and get information and documents, sell and buy different goods and services almost at once. The Net is convenient to those who study and even to those who want to make friends.

Very often you need to send your personal details, for example when you **apply for a job**, a **grant** or a place to study. If it is so, you usually write and send your **curriculum vitae (CV)**, or **resume**. Using the Internet you can send it to lots of places. There are some useful rules of writing a resume.

1. Give your **personal details**.
2. Write about your personal **qualities** which you think are most important for the place or post you want to get.
3. Write about the **skills** you have that can be important for your future place or post.
4. Write about where you worked before. Start with the **recent job** and finish with the earliest one.
5. Write about your **qualifications**. Begin with the most recent ones and finish with your secondary education.
6. Give **references** — the people that can give information about you.

Here is the CV Ada Morrison from Great Britain sent to one of London agencies.

Curriculum Vitae	
<i>Personal details</i>	
<i>Name</i>	Ada Morrison Address 12 Elm Grove Lane, Anytown, OT2 3IR Tel: 0669 207 568 Email: adam@ssu.co.uk Nationality British
<i>Date of birth</i>	8/11/79
<i>Marital status</i>	single
<i>Personal profile</i>	
I am reliable and well organized. I am sociable and can work well as a part of a team.	

Key skills

Computing skills (Microsoft Word and Excel).

Driving licence.

Good knowledge of German.

Work experience

2008 — Present: Assistant Manager, Training company, Manchester.

2000 — Guide, Leeds.

Education

1992 — 1995 London University, BA in the German Language and Tourism Business.

1985 — 1992 Jacobs College Secondary School, Wells.

Interests

Volleyball, Latina dancing

References

Available on request

You can try and write your own CV.

So, if you live in the 21st century and want to feel a part of the modern world, you should know how to use the Internet and email. It is very fast and convenient, and you can communicate with the whole planet without leaving your place.

Vocabulary

communication — тілдесу

personal details ['pɜːsnəl 'diːteɪlz] — жеке деректер

to apply for a job [ə'plai] — жұмысқа үміттену

a grant [graːnt] — грант

curriculum vitae (a CV), or a resume [ka'nkjutəm 'vaitɪ], ['rezjʊmeɪ] — түйіндеме

a quality ['kwɒləti] — сапа

a skill — шеберлік

a recent job ['riːsnt] — соңғы жұмыс орны

qualification [kwɒlɪfɪkeɪʃn] — біліктілік

reference ['refərəns] — ұсыныстар

marital status ['mæritl 'steɪtəs] — отбасы жағдайы

personal profile ['prəʊfaɪl] — жеке қасиеттері

sociable — көпшіл

as a part of a team — топ құрамында

key skills [ki] — негізгі дағдылары

a driving licence ['draɪvɪŋ 'laɪsns] — жүргізуші куәлігі

work experience [ɪks'prærəns] — жұмыс тәжірибесі

available on request [ə'veɪləbəl ɒn rɪ'kwest] — сұрату бойынша ұсынылады

EXERCISES

1. Мәтіннен баламаларды табыңыз.

Сыбырлап сөйлесу; қазіргі әлемде; бүкіл планета; дәстүрлі пошта; Интернет арқылы тілдесу; бүкіләлемдік байланыс жүйесі; дереу дерлік; пайдалы ережелер; қазіргі әлемнің бір бөлігі ретінде сезіну; үйден шықпай.

2. Өзіңіздің түйіндемеңізді жазыңыз.

3. Оқып шығыңыз және мәтінді аударыңыз.

Sending Emails

People write emails using its special style and rules. There are some **abbreviations** which are used there. For example “Pls” stands for “please”, “B4” is “before”, “asap” is “**as soon as possible**”. These letters are ended with “Best” (short for “Best wishes”), “**Regards**” or “Yours” (if you are writing to a man you don’t know well). People usually **sign** emails with their first names.

You write: your name after the word “from”,
the date after “*date*”,
the name of the person you write to after “to”,
the name of the people you also send your letter to after “Cc”,
the subject of your letter after “*subject*”,
what documents, photos or other **additional**
materials are sent together with the letter after “*attach*”.

Here is one of the letters sent by email:

From:	Mary B. Jordan
Date:	Tuesday, June 9, 2009
To:	Oliver Daniels
Cc:	Sue Cleves
Subject:	Preparatory courses
Attach:	Preparatory courses doc.

Hi, Oliver

Sorry for the **delay in replying** — no time.

To confirm — all the teachers are **appointed**. Pls come some days B4 we start — need your help.

Attached all the info you need.

Best,

Mary

Vocabulary

an abbreviation [ə,brɪvɪˈeɪʃn] — қысқарту

as soon as possible — мүмкіндігінше жылдам

regards — құрметпен

to sign [sɑm] — қол қою

additional — қосымша

preparatory courses [prɪˈpærətəri ˈkɑ:səz] — дайындық курстары

delay in replying [di'lei m ri'plaʊŋ] — жауап беруді кешіктіру
to confirm [kən'fɜ:m] — растау
to appoint [ə'pɔɪnt] — тағайындау

4. Өзіңіздің электрон поштаңызды жазыңыз.

5. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Why is the Internet so often used for communication nowadays?
2. What do people usually send email for?
3. Do you often use the Internet for communication?
4. Would you like to make friends with somebody by the Internet?
5. What is better for you: to communicate by the Internet or in real life? Why?
6. How can the Internet help in getting a job?
7. What are the main parts of a resume?
8. What makes email so popular?
9. What abbreviations are used in email?
10. What are the things that you always write in email letters?

6. Оқып шығыңыз және сөйлемдерді аударыңыз. Күрделі толықтауыштарды атаңыз.

1. I knew him to cook well.
2. We expected her to call us.
3. Mary made her son book the tickets in advance.
4. Jessica would like Dave to meet her friend.
5. Jim's father saw him go to the gym.
6. Ken heard his daughter playing the guitar.
7. I didn't watch them training.
8. The teacher let them leave the classroom.

7. Үш бағанды біріктіре отырып, күрделі толықтауыштармен мүмкіндігінше көп сөйлем құрыңыз және оларды орыс тіліне аударыңыз.

I	want	him to be at our party.
He	wants	my sister to go to the seaside.
She	think	her to be a clever person.
We	thinks	us to live in the hostel.
Sam	like	them to dance at the concert.
Cora	likes	you to speak at the meeting.

8. Үлгіні пайдалана отырып, бұл адамдардың не істегісі келгенін айтыңыздар.

Model: She said to him, «Come soon!» — She wanted him to come soon.

1. The doctor said to Pete, “Stay away from school for a week.”
2. The lecturer said to the students, “Work hard before the exams.”
3. Bill said to Jack, “Let's have dinner at the cafe!”
4. Jane said to her children, “I hope you will get good marks.”
5. The director said to his secretary, “Send email to our partners.”
6. Granny said to Rose, “Could you give me a hot cup of tea, please?”

9. Инфинитивтің дұрыс түрін таңдаңыз.

1. a) They wanted the children ... the library.
b) They wanted their library ... more often.
(*to visit, to be visited*)
2. a) I'd like the work
b) I'd like you ... the work.
(*to do, to be done*)
3. a) She doesn't want him ... about.
b) She doesn't want people ... about him.
(*to talk, to be talked*)
4. a) Mike'd like ... the letter from America.
b) We'd like the letter . now.
(*to read, to be read*)

10. Күрделі толықтауышты қолдана отырып, сөйлемдерді өзгертіңіз. Үлгіні қараңыз.

Model: I expect that they will win the game. — I expect **them to win** the game.

1. She knows that Sally is a very good student.
2. He likes it when they spend time together.
3. I didn't expect that we would come so soon.
4. Everybody knows that he is a friendly man.
5. I didn't like it when they stayed up late.
6. He doesn't know that she is away.
11. Ағылшын тіліне аударыңыз.
 1. Мен сенің ертең келгеніңді қалаймын.
 2. Ол оның азық-түлік сатып алғанын қалады.
 3. Мери ұлының ыдыс жуғанын қалады.
 4. Питер ұшақпен ұшқанды тіледі.
 5. Достарымыздың бізге қоныс тойға келгенін қаладық.
 6. Том дәрігердің дәрі жазып бергенін қалады.

12. Инфинитив және есімше аудармасындағы айырмашылыққа көңіл бөле отырып, сөйлемдерді аударыңыз.

1. We could see the plane fly in the sky.
2. Did you watch them running at the stadium?
3. They heard the actor singing.
4. Do you notice the time fly so fast?
5. Did you feel the weather getting colder?
6. He can see his child playing in the yard.
7. We heard the door close.

13. Инфинитив немесе есімшені таңдай отырып, сөйлемдерді аударыңыз. *to make* (мәжбүрлеу мағынасында) және *to let* етістіктерінен кейін *to* демеулігінің жоқ екенін ескеріңіз.

1. a) Біз оның ән айтқанын естідік.

- б) Олар оның қалай ән айтқанын естіді.
2. а) Олар балалардың қалай футбол ойнағанын бақылады.
б) Біз олардың жақсы ойнайтынын көрдік.
3. а) Олар ауа-райының салқын болғанын сезді.
б) Ол ауа-райының салқын болғанын сезді.

14. Үлгіге сәйкес ырықсыз баяндауышпен сөйлемдерді аударыңыз.

Model: He is (was) said... — ол... айтады (айтты)

He is (was) heard. — ол... естіген (естідік).

He is (was) known. — ол... белгілі (белгілі болды).

1. He is said to be married.
2. She was heard to have a new job.
3. Nora was said to become our new guide.
4. Pam is known to get a grant.
5. Steve was thought to apply for a new post.
6. Mark is said to speak good English.
7. They were known to study tourism.
8. The twins were seen to go to college.

11-сабақ

Грамматикасы:
Мәтін:

Құрамалас сөйлем.
Sports.

Ағылшын тілінде орыс тіліндегідей сөйлемдер салалас құрамалас (*Compound Sentences*) және сабақтас құрамалас (*Complex Sentences*) сөйлемдерге бөлінеді.

Салалас құрамалас сөйлемдер

Салалас құрамалас сөйлемдер бір-біріне тәуелсіз екі немесе одан көп жай сөйлемдерден тұрады. Жай сөйлемдер **and** (*және, ал*), **but** (*бірақ*), **as well as** (*сонымен қатар*), **neither ... nor** (*... да, ... де*), **not only ... but also** (*... ғана емес, сонымен бірге*) және басқа да байланыстырушы жалғаулықтардың көмегімен немесе оларсыз салалас құрамалас сөйлемдерге бірігеді.

Байланыстырушы жалғаулықтармен жалғанған сөйлемдер арасында әдетте үтір қойылады, бірақ **and**, **but** және **or** жалғаулықтар алдындағы үтір осы жалғаулықтар қысқа сөйлемдер кірген кезде үтір қойылмауы мүмкін:

After dinner he left **and** she
began washing the dishes.
He was not there **but**
his friend was.

Түстен кейін ол кетіп қалды, *ал*
ыдысты жуа бастады.
ол ол жерде болмады, *бірақ* оның
досы болды.

Жалғаулықсыз салалас құрамалас сөйлемде жай сөйлемдер бір-бірінен үтір немесе нүктелі үтір арқылы бөлінеді.

Сабақтас құрамалас сөйлемдер

Сабақтас құрамалас сөйлемдер басыңқы сөйлемнен (*Principal Clause*) және бір немесе бірнеше бағыныңқы сөйлемдерден (*Subordinate Clauses*) тұрады.

Бағыныңқы сөйлем **that** (*бұл*), **if** (*егер*), **because** (*себебі*) бағыныңқы жалғаулықтардың басқа немесе **who** (*кім*), **whose** (*кімдікі*), **when** (*қашан*), **where** (*қайда, қай жерде*) және басқа жалғаулық сөздердің көмегімен негізгі сөйлемге жалғанады. Сонымен қатар сөйлемдер жалғаулықсыз жалғануы мүмкін.

Бағыныңқы сөйлемдердің негізгі түрлері

Шартты сөйлемдер («Шартты сөйлемдер» бөлімін қараңыз).

Түсіндірме сөйлемдер **what?** (*не?*) сұрауына жауап береді. Көмекші сөздермен сұрау нұсқаулары болуы мүмкін, мысалы **what about?** (*не туралы?*) және т.с.с.

It has long been known
that he goes there.
Who went there remains
unknown.

Оның *сол жерге* барып жүргені
бұрыннан белгілі болды (не?).
Ол жерге кімнің барғаны, белгісіз
болып қалады.

He said (**that**) **he had**
been there.
You don't know **what**
you are talking about.

(Не белгісіз болды?) Ол ол жерде
болғанын айтты.
Сіз нені айтып тұрғаныңызды (нені?)
білмейсіз.

Анықтауыш сөйлемдер **which?**
береді.
He is the man we were
talking about.
The book **he is reading now**
is very interesting.

what? (қандай?) сұрақтарына жауап
Ол біз айтқан адам.
Оның оқып жатқан кітабы өте
қызықты.

Амал пысықтауыш сөйлемдер мезгіл, себеп, мақсат, қимыл-сын, салдар, қарсылықты
білдіруі мүмкін және сәйкесінше **when?** (қашан?), **where?** (қайда? қай жерге?), **why?** (неге?),
what for? (не үшін), **how?** (қалай?) және басқа да сұрақтарға жауап береді.

Мекен бағыныңқы сөйлемдер **where?** (қайда? қай жерге?), **where from?** (қайдан?)
сұрақтарға жауап береді:

They waited for him **where**
he usually walked.

Олар оны әдетте жүрген
жерінде күтті.

Мезгіл бағыныңқы сөйлемдер **when?** (қашан?), **how long?** (қаншалықты ұзақ?), **till**
when? (қашанға дейін?) және басқа сұрақтарға сұрақтарға жауап береді:

We shall speak about
it when he comes.
As soon as he came, they
started the work.
He left **before they reached**
the house.
They did not stop **till/until it**
grew dark.

Біз бұл жайында ол келген
кезде сөйлесейік.
Ол келе салысымен олар
жұмысын бастап кетті.
Ол олар үйіне жеткенге дейін
кетіп қалды.
Қараңғы түскенге дейін олар
тоқтамады

When, whenever, till, until, as soon as, after, before, by the time, as long as, while жалғау-
лықтары бар мезгіл бағыныңқы сөйлемдер **келер шақта қолданылмайды.** Оның орнына
Present түрі қолданылады.

Қимыл-сын бағыныңқы сөйлемдер **how?** (қалай? қалайша?) сұрағына жауап береді және
басыңқы сөйлеммен **as** (қалай), **as if** (сияқты, егер) жалғаулықтары арқылы жалғанады:

They **did it as he had told**
them.

Олар ол айтқандай
жасады.

Салыстырмалы бағыныңқы сөйлемдер басыңқы сөйлеммен **as, than, as ... as, not so ...**
as, the ... the жалғаулықтарының көмегімен жалғанады:

They did less than they could.

*The more we learn,
the better we know
the subject.*

Олар қолынан келгенге
қарағанда аз жасады.
Біз көп оқыған сайын
пәнді жақсы білеміз.

Себеп бағыныңқы сөйлемдер ***why?*** (*неге?*) сұрағына жауап береді және басыңқы сөйлемге ***because*** (*себебі*), ***since*** (*дегенмен*), ***as*** (*өйткені*) жалғаулықтары арқылы жалғанады:

He did not come ***because he was busy.***
As it was warm,
he went for a walk.

Ол қолы бос
болмағандықтан келмеді.
Күн жылы болғандықтан
ол қыдыруға кетті.

Салдар бағыныңқы сөйлемдер әдетте басыңқы сөйлемге ***so that*** (*сондай-ақ*) жалғаулығымен жалғанады және салдар немесе басыңқы сөйлеммен көрсетілген қимыл-сын нәтижесін береді:

They came in time,
so that there was no more reason to worry.

Олар уақытында келді,
сондықтан мазасызданудың
ебебі жоқ.

Мақсат бағыныңқы сөйлемдер ***what for?*** (*неге?*), ***for what purpose?*** (*қандай мақсатпен?*) сұрақтарына жауап береді және басыңқы сөйлемге ***that, in order that, so that*** (*үшін*), ***lest*** (*... үшін*) жалғаулықтарымен жалғанады.

Әдетте мұндай бағыныңқы сөйлемдерде *may* + инфинитив немесе *might* + инфинитив құрылымы қолданылады, егер баяндауыш өткен шақта тұрса:

He speaks/spoke slowly
in order that we may/might understand everything.

Біз барлығымыз түсіну үшін ол
жай сөйлейді/сөйледі.

Мақсат бағыныңқы сөйлемдер ***Sub-junctive*** («Шартты рай» бөлімін қараңыз), әдетте ***lest*** жалғаулығымен қолданылуы мүмкін:

Write down all the new words
that you may not forget them/lest you should forget them.

Жаңа сөздерді ұмытып қалмау
үшін олардың барлығын жазып
алыңыз.

Lest жалғаулығынан кейін етістік болымдылық түрде қолданылады, себебі ағылшын сөйлемдерінде тек бір болымсыз болады, ал ***lest*** жалғаулығы болымсыз болып табылады.

Қарсылықты бағыныңқы сөйлемдер ***in spite of what?*** (*соған қарамай?*) сұрақтарға жауап береді және басыңқы сөйлеммен ***though, although*** (*дегенмен де*), ***however*** (*дегенмен*), ***whatever*** (*не болмасын*) және басқа да жалғаулық мен шылау сөздердің жалғануы арқылы жасалады:

Though it was raining,
they went for a walk.

Жаңбыр жауып тұрса да,
олар қыдыруға кетті.

Whatever weather it is,
they will go for a walk.

Ауа райы қандай болса да, олар
қыдыруға шығады.

БАҚЫЛАУ СҰРАҚТАРЫ

1. Бағыныңқы сөйлемдің қандай түрлері бар?
2. Салалас құрмалас сөйлемдер қалай жасалады?
3. Сабақтас құрмалас сөйлемдер қалай жасалады?
4. Бағыныңқы сөйлемдердің негізгі түрлері қандай?
5. Олар қандай сұрақтарға жауап береді?

Text

Sports

Sport is very popular nowadays. More and more people go in for sport. In every village, town or city, there are **athletes**, sports fans or people who just enjoy watching sports **competitions** on TV. Sport is health and a wonderful rest after which you feel fresh and ready to do all kinds of **mental** work.

If a man wants to become a good athlete, **take part in** great competitions, be a champion, he should train many hours a day, follow a special diet, always have a good sleep. It is not easy, but “**Practice makes perfect,**” people say.

There are a lot of places where one can train: sports grounds and gyms, stadiums and sports palaces, swimming pools and just yards, parks, woods. Some people who like **jogging** train in the street. It's no good as the air is dirty there.

There are so many kinds of sport and games that one can easily choose something which is interesting for him: swimming, gymnastics, **track and field and heavy athletics**, skiing, skating, football, tennis... The list of them is endless. There are sports that **are aimed at** making a man stronger, others can make you more **deft** and plastic. Lots of girls and women nowadays choose **aerobics** which is a combination of sport, dancing and music. Healthy and active way of life has become popular and **fashionable**, and many young people choose sport and games to be strong and beautiful.

As for me, I just love table tennis. I learnt to play it when I was a child. My aunt was my first trainer. I am fond of this game because it is very active and merry. We like to go to the gym together with my friends. We play **in turn** and watch each other play. And we always laugh and joke during the game. We can play for hours and never get tired. It isn't very important to us who wins, the main thing is that we are always in a good mood after playing.

Many of my friends like table tennis as it is **available** and its **rules** are simple. You don't need any special expensive **equipment** to play it, just a table, a **net**, two **bats** and a ball. Some people have tables for ping-pong in the yards and even at home. This game makes you deft and cheerful.

Vocabulary

an athlete [ˈæθli:t] — спортшы
a competition [kəmpiˈtiʃən] — жарыс
mental [ˈmentl] — ақыл-ой
to take part in — қатысу
a diet [ˈdaɪət] — диета
Practice makes perfect. — Өрбір істің өз қожасы бар.
to jog [dʒɒg] — баяу жүгіру
track and field and heavy athletics [ˌtræk ən ˈfi:ld] — жеңіл және ауыр ат-летика
to be aimed at — мақсат қою
deft — епті
aerobics [eəˈrəʊbiks] — аэробика
fashionable [ˈfæʃnəbl] — сәнқой
in turn — кезекпен
a rule [ru:l] — ереже
available [əˈveɪləbl] — қол жетімді
equipment [rˈkwɪpmənt] — жабдық
a net — тор
a bat — ракетка

EXERCISES

1. Мәтіндегі баламаларды табыңыз.

Осы сияқты; спорттың қандай да бір жаңа түрлерін көру; жақсы демалыс; өзін жақсы сезіну; барлық ақыл-ой түрлері; күніне көп сағат; жеңіл таңдауға болады; спорт пен биді үйлестіру; белсенді өмір салты; жақсы ұйықтау; маған келетін болсақ; өте жақсы көремін; бірнеше сағат бойы шаршамай ойнау; жақсы көңіл күйде.

2. А. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Why do more and more people go in for sports nowadays?
2. What should a man do to become a good athlete?
3. Where do people train?
4. What sports and games do you know?
5. Why are many people fond of ping-pong?
6. Do you go in for sport?
7. Are you a sports fan?
8. Do you enjoy watching sports competitions on TV?
9. What kinds of sport would you like to try?

Б. Сіз немесе сіздің достарыңыз қандай спорт түрімен айналысатыны туралы толығырақ айтып беріңіз.

3. Оқып шығыңыз, аударыңыз, жаттап алыңыз және диалогтарды ойнап көрсетіңіз.

1. — Do you like sports?
— Yes, I do. I go in for swimming. I just can't live without it.

- Can't you? As for me, I think it's boring.
- And what do you enjoy?
- Football, volleyball, basketball — different team games. It's exciting to play!
- I am fond of watching these games on TV.
- 2. — Would you like to join our college sports club?
- I don't know. I haven't thought about it yet. And what sports do they offer?
- There is heavy athletics and body-building for boys there, aerobics for girls and swimming and games for everybody.
- What games?
- Basketball and volleyball. We've got good teams here. They take part in different competitions and win.
- Do they? I'd like to play volleyball. I played in the school team.
- Great!
- 3. — I say, Ann, there's a good football match on TV tonight.
- Why not watch it together?
- Well, Bob, I can't say I am a football fan, you know. If it were gymnastics, I could watch it.
- Well, that's a pity. I'll call Nick then. I don't like to watch football alone.

4. Диалогтарды аударыңыз және оларды жаттап алыңыз.

- 1. — Қандай командалық ойындар саған ұнайды?
- Мен волейболды жақсы көремін.
- How long have you been playing it?
- Балалық шақтан бастап. Маған ағам үйретті. Ол жақсы спортшы.
- Does he take part in any competitions?
- Әрине. Ол Ұлыбританияның барлық үлкен қалаларында болды.
- Really? Ал сен жарыстарға қатысасың ба?
- Иә, бірақ өзімнің қаламда ғана. Мен басқа қалаларға ешқашан командамен бармадым.
- 2. — Сен футбол матчын көргің келмей ме?
- Қайда? Стадионда?
- Жоқ, теледидар бойынша. Бүгін кешке сегізде.
- Who is playing?
- Шотландия және Англия.
- Керемет, қызықты болатынына сенімдімін.
- Маған кел, жарай ма?
- Жақсы, сегізде келемін.

5. Оқып шығыңыз, аударыңыз және мәтінді қайталап айтып беріңіз.

The British and Sport

Britain is not very famous for its athletes, but a lot of sports come from this country.

Golf was first played in Scotland in the 15th century, and the most famous golf club, **Saint Andrews** ['seint' @ndrn:z] in Scotland, is still the most respected one in the world.

Cricket ['krikit] was first played in England in the 16th century, and its rules were written in the 18th century.

Nineteenth-century team sports, such as football, **rugby** ['rxgbi] and hockey, started in British schools in the 19th century. The rules for those games were written in the same century.

6. Оқып шығыңыз және *when, as soon as, till/un- til, before, after* жалғаулықтарынан кейін *Present Simple* қолданылуына назар аудара отырып, сөйлемдерді аударыңыз.

1. They will train in the sports palace as soon as it is opened.
2. We'll be watching the competitions on TV when you come.
3. He will go on following the diet till he feels better.
4. We'll take part in the games until our best athletes come.
5. You can find him in the gym before the match starts.

7. Мегіл бағыныңқы сөйлемі бар сөйлемдерді аударыңыз.

Біз футбол ойнаймыз

- а) қараңғы болғанға дейін.
- б) ата-аналарымыз қайтып келгенге дейін.
- в) барлық жұмыстарды орындағаннан кейін.
- г) Пит келген кезде.
- д) жаңбыр тоқтағаннан кейін.
- е) жаңа доп сатып алған кезде.

8. Оқып шығыңыз және сөйлемдерді аударыңыз.

1. They did as much as their friends had done.
2. He could study as well as his brother.
3. She is not so young as her cousin Ann is.
4. Though it was cold, they did not catch a cold.
5. Though he is old, he goes to the stadium every week.
6. As we are all busy on Friday, she'll have her birthday party on Saturday.
7. As all the exercises were easy, they did the work very quickly.
8. The more you practise, the better you will write the test.
9. The less you talk, the more you'll read.
10. The better you study, the better job you can get.

9. Сөйлемдерді аударыңыз.

1. Көбірек оқыған сайын көп білесіз.
2. Олар бір-бірін аз көрген сайын, соғұрлым бір-бірін көп сағынады (miss).
3. Сіз неғұрлым жақсы жұмыс істесеңіз, соғұрлым көп ақша аласыз.
4. Біз мұны істегіміз келмесе де, біз бәрін уақытында жасаймыз.
5. Өте ерте болса да, біз кетуіміз керек.
6. Концертке сирек барса да музыканы жақсы көреді.
7. Мен сен сияқты көп тамақ жей алмаймын.
8. Ол інісі сияқты жиі ауырмайды.
9. Спорт сарайы алыс болғандықтан (a long way from), біз колледждің жанында жатығамыз.
10. Өте кеш болғандықтан оларға қоңырау шалмайық.

12-сабақ

Грамматикасы:

**Модальді етістіктер. Модальді
мағынада жұмсала алатын етістіктер.
At College.**

Мәтін:

Модальді етістіктер

Модальді етістіктер — бұл өздігінен әрекет пен жағдайды білдірмейтін, басқа етістіктің инфинитивімен көрсетілген бастауыш және әрекет немесе жағдай арасында қатынасты белгілейтін етістіктер.

Модальді етістіктер әрекет жасау мүмкіндігін, істей білуін, қажеттігін білдіреді.

Орыс тілімен салыстырыңыз:

Ол *ән айтады (айтты, ән айтатын болады* әрекет
және т.с.с..). *ән айтты* модальдылық + әрекет

Ол *ән айта алады (қолынан келеді, тиіс,
оған қажет, керек).*

Модальді етістіктерге **can, may, must, ought to, need** етістіктері жатады.

Модальді етістіктер үйлесетін инфинитив **to** демеуліксіз қолданылады (ought етістіктен басқа).

Модальді етістіктердің ерекшелігі келесіде.

Модальді етістіктерде осы шақтың жекеше түрінде 3-ші жактағы -s жалғауы жоқ. Салыстырыңыз:

She sings. *She can (may, must, ought to) sing.*

Оларда басқа етістіктердегі сияқты бірқатар формалар жоқ, атап айтқанда инфинитив, есімше және герундий түрінде кездестіре алмайсыз. can және may етістіктерінің осы және келер шағы бар:

Present Simple

can

may

Past Simple

could [kud]

might [mait]

Қалған модальді етістіктерде тек осы шақ түрі бар.

Модальді етістіктердің сұрау және болымсыз түрлері **to do** көмекші етістіксіз жасалады:

Can	She	} sing?
May	She	
Must	She	
Need	She	
Ought	she to	

Етістіктің болымсыз түрінде **not** демеулігі бірден модальді етістіктен кейін қойылады. **Can** етістігі **not** демеулігімен бірге жазылады:

He **cannot** do it.

Ауызша сөйлеу тілінде болымсыз түрі қысқартылған түрде қолданылуы мүмкін:

can't [ka:nt]

mayn't [meint]

mustn't ['mAsnt]

couldn't ['kudnt]

mightn't ['maitnt]

needn't ['ni:dnt]

Модальді етістіктердің мағыналары мен қолданылуы

Can

Can етістігі дене және ақыл-ой қабілетін, әрекет жасау қабілеттігін білдіреді. Орыс тіліне әдетте *мүмкін, болады және* т.с.с сөздермен аударылады. (болымсыз түрде — *мүмкін емес*, болмайды және т.с.с сөздермен):

He can do it.

Ол оны істей алады.

It cannot be done.

Мұны жасауға болмайды.

How can it be explained?

Мұны қалай түсіндіруге болады?

Сезім мен қабылдауды білдіретін етістіктермен тіркесінде (to see, to hear, to smell және басқалары), **can** етістігі орыс тіліне аударылмайды:

Can you see him?

Сіз оны көріп тұрсыз ба?

May

may етістігі келесіні білдіреді:

• рұқсат:

May I ask you a question?

*Сізге сұрақ қоюға бола ма/
рұқсат етесіз бе?*

You may go.

Сіз бара аласыз/сізге рұқсат етіледі.

May I... ? сұрағына жауаптарда болады, мүмкін мағынасында **may** қолданылады, болмайды — **mustn't** мағынасында.

May I go?

Маған баруға бола ма?

Yes, you may.

Иә, болады.

No, you mustn't.

Жоқ, болмайды.

• мүмкіндік немесе болжам:

He may do it.

Ол мұны істей алады /мүмкін, мұны істейді.

Салыстырыңыз:

He can do it.

*Ол мұны істей алады /
мұны істеуге қабілетті*

May етістігі нақты, бір реттік, көп күтпеген мүмкіндікті білдіреді, ал **can** жалпы мүмкіндікті, бір нәрсені жасаудың теориялық қабілеттігін білдіреді.

May етістігі инфинитивтің перфекті түрлерімен тіркескенде өткен шаққа қатысты бол

жамды (күмән, сенімсіздік белгілерімен) білдіреді:

He **may have done** it.

Ол, мүмкін, оны істеп қойды.

Болжам мағынасында **might** түрі қолданылуы мүмкін. Сонымен қатар ол **may** қарағанда сенімділіктің ең төменгі деңгейін білдіреді:

He **might do** it, but I don't think he will.

Ол мұны *істей алар еді*, бірақ ол мұны істей алмайды деп ойламаймын.

He might have done it, but I am not sure.

Ол мұны қазірдің өзінде *істей алар еді*, бірақ мен сенімсізбін.

might түрінің жазғыру, кінәлау мағынасы бар:

You **might do** it.

Сіз мұны істей аласыз ба.

You **might have done** it.

Сіз мұны істей алатын едіңіз (бірақ істемедіңіз).

Must

Must етістігі қажеттілікті, міндетті, қатаң кеңесті білдіреді және *тиіс, қажет, керек* сөздеріне сәйкес келеді:

They **must do** it.

Олар мұны істеуі тиіс.

Must I go there?

Маған ол жерге барудың қажеті бар ма?

Must етістігімен арқылы жасалған сұрақтарға жауап беруде болымды нұсқасында **must**, ал болымсыз нұсқада **needn't** етістігі қолданылады:

Must I go and see him?

Мен оған баруым керек пе?

Yes, you **must**.

Иә, керек.

No, you **needn't**.

Жоқ, керек емес.

Сонымен қатар, **must** етістігі ықтималдықты білдіруі мүмкін және орыс тіліне *тиіс*, *мүмкін* деп аударылады:

He **must have done** it.

Ол мұны *жасауы тиіс/ықтимал*.

Мұнда **may** етістігімен салыстырғанда әлдеқайда сенімділік көрсетіледі.

Ought (to)

Ought етістігі **must** етістігіне жақын, бірақ моральдық борыш, қажеттілік сияқты белгілі бір істі жасауға соншалықты міндеттілікті немесе бұйрықты білдірмейді:

You **ought to do** it at once.

Сіз осыны қазір жасауыңыз қажет/тиіссіз.

He **ought to help** his friend.

Ол өзінің досына көмектесуі тиіс (*қажет/керек*).

Перфекті инфинитивпен тіркесінде **ought (to)** өткен шаққа қатысты қолданылады және

әрекеттің орындалмағанын көрсетеді:

You *ought to have done* it
at once.

Сіз мұны *бірден жасауыңыз керек*
еді (бірақ сіз оны жасамадыңыз)

Need

Need етістігі әрекетті жасау қажеттігін білдіреді. **Need** модальді етістігі сұраулы және болымсыз сөйлемдерде қолданылады.

Need етістігі тек модальді емес, сонымен қатар негізгі етістік ретінде де қолданылады. Бұл жағдайда оның қарапайым жіктеу түрі болады (яғни, жекеше түрде 3-ші жақта **-s** жалғауы болады, дұрыс етістіктер сияқты өткен шақ түрін жасайды, онымен сұрақтарда және болымсыздарда көмекші етістіктер қолданылады):

Does he need to go there?
He did not need to go

Ол солжерге баруы керек?
Оған ол жерге бармауы тиіс/бару
қажеттігі жоқ еді.

(бұл сапардың орын алғаны анық
емес)

Салыстырыңыз
He needn't have gone there.
He needed the book.
You need a rest.

(Қажесіз сапар орын алды.)
Оған кітап қажет болды.
Сізге демалу керек.

Need негізгі етістігі модальді етістікке қарағанда, мағыналы етістік ретінде қолданылады.

Ең көп тараған модальді түрі **needn't** түрі болып табылады:

Need you go there?
He needn't go there.

Онда бару керек пе?
Оған ол жерге барудың қажеті жоқ.

Перфекті инфинитив тіркесінде **need** етістігі өткен шаққа қатысты қолданылады және әрекетті жасаудың қажеттігі жоқ екендігін білдіреді:

He needn't have gone there.

Оған ол жерге бармау керек еді.
(яғни, ол жерге босқа барды)

Модальді мағынада жұмсала алатын етістіктер

Жоғарыда аталған модальді етістіктерден басқа модальді мағына жұмсала ататын өзге де етістіктер : **shall, will, should, would, to be, to have.**

Shall

Shall етістігі бұйруды, міндеттенуді білдіру үшін модальді етістік ретінде қолданылуы мүмкін:

Packing shall secure full safety of the goods. Қаптама тауардың толық
сақталуын қамтамасыз етуі тиіс.

Shall өкім немесе нұсқау алу мақсатында сұрақтарда қолданылады:

Shall we translate?	Біздің аударуымыз керек пе?
Shall we read?	Біз оқимыз ба?
Осыған ұқсас сұраққа көңіл бөліңіз:	
Shall I start?	Мен бастайын ба?
Yes, please.	Иә.
No, you needn't.	Жок.

Will

Will етістігі ерік, тілек, табандылық пен тұрақтылықты білдіру үшін модальді етістік ретінде қолданылады:

All right, I will go there.	Жаксы, мен ол жерге барамын. (баруға ниетті)
The door will not open.	Есік мүлде ашылмайды.

Сонымен қатар, will өтінішті білдіру үшін қолданылады:

Will you give me the book, please?	Маған кітапты бересіз бе?!
------------------------------------	----------------------------

Should

Should етістігі қажеттілікті, моральдық борышты білдіру үшін модальді етістік ретінде қолданылады. Орыс тіліне керек, тиіс деп аударылуы мүмкін:

He should go there.	Ол сол жерге баруы керек/тиіс.
One shouldn't be in a hurry.	Асықпау керек.

Перфекті инфинитивпен тіркескенде should етістігі өткен шаққа қатысты қолданылады және әрекеттің орындалмағанын білдіреді:

He should have gone there.	Ол сол жерге баруы керек еді. (бірақ ол олай етпеді)
----------------------------	---

Would

Модальді етістік ретінде would етістігі ықтималдықты білдіру үшін қолданылады:

That would be a difficult task. Бұл, шамасы, қиын мәселе.

Сонымен қатар өткен шақтағы қайталанатын немесе әдеттегі әрекетті білдіруі мүмкін:

He would go there every day.	Ол сол жерге күнде баратын (барған болатын (әдетте)).
------------------------------	---

Болымсыз сөйлемде өткен шаққа қатысты would әрекетті орындауды қаламау, бас тартуды білдіреді:

He wanted to come in but the door would not open.	Ол кіргісі келді, бірақ есік ашылмады.
---	--

would етістік will етістігіне қарағанда өте сыпайы болып табылатын өтінішті білдіру үшін қолданылады:

Would you give me
the book, please?

Сіз маған кітапты бере аласыз ба?

Would you excuse me?

Мені кешіріңіз.

To be

To демеулігі бар басқа етістіктің инфинитив тіркесінде to be етістігінің модальді мағынасы бар. Ол әрекеттің жоспарға немесе келісуге сәйкес орын алуы тиіс екендігін көрсетеді:

He is to go there on Monday.
баруы тиіс.

Ол ол жерге дүйсенбі күні

He was to work there for two days.
жұмыс істеуі тиіс еді.

Ол сол жерде екі күн

Перфекті инфинитив тіркесінде өткен шақта to be етістігі жоспарланған әрекеттің жасалмағанын көрсетеді:

He was to have gone
there last week.

Ол өткен аптада ол жерге
баруы тиіс еді.
(бірақ оған бір нәрсе кедергі болды)

To have

to be етістігі сияқты to have етістігі де басқа етістіктің инфинитив тіркесінде to демеулігі арқылы модальділік мағынаға ие болады. Ол әрекеттің мәжбүрлігін көрсетеді:

He has to do it.

Ол оны жасауға мәжбүр.

We had to go there.

Бізге ол жерге бару керек болды.

You will have to help them.

Сіз оларға көмектесуге мәжбүрсіз

Осы мағынадағы to have етістіктің сұрау және болымсыз түрі to do көмекші етістіктің көмегімен жасалатындығына көңіл бөліңіз:

Do you have to help him?

Сіз оған көмектесуіңіз тиіс?

He does not have to stay.

Ол қалуға міндетті емес.

(яғни, қажеттілік жоқ, міндетті емес, ешнәрсе мәжбүрлемейді)

Кейбір модальді етістіктердің жеткіліксіз түрлерін ауыстыру

Жоғарыда айтылғандай, can, may, must, ought to, need модальді етістіктердің басқа етістіктерден салыстырғанда бірқатар формалары жоқ. Сонымен, мысалы, can және may етістіктері келер шақта қолданылмайды, ал must етістік өткен және келер шақта қолданылмайды. Көрсетілген шақтарда осы етістіктердің мағынасын білдіру үшін сәйкесінше баламалар қолданылады:

can үшін — to be able to (мүмкіншілігі болу, мүмкін);
may үшін — to be allowed to (рұқсат алу):

He will be able
to help us soon.

Ол жақында бізге көмектесе
алады.

We won't be allowed
to use a dictionary.

Бізге сөздікті пайдалануға
рұқсат етпейді.

Өткен және келер шақтарда must етістіктің баламасы ретінде to have to оралымы қызмет етеді (жоғарыны қараңыз):

He had to warn them.
They will have to stay here

Ол оларды ескертуі тиіс еді.
Оларға осы жерде қалуға тура келеді.

БАҚЫЛАУ СҰРАҚТАРЫ

1. Қандай етістіктер модальді деп аталады?
2. Ағылшын тілінде қандай модальді етістіктер бар?
3. Етістік түрлерін жасаған кезде модальді етістіктердің негізгі етістіктен айырмашылығы неде?
4. Модальді мағынада тағы да қандай етістіктер жұмсалуды мүмкін?
5. Бұл жағдайда сұраулы және болымсыз түрлері қалай жасалады?
6. Перфектті инфинитив модальді құрылымдар дегеніміз не?
7. Can, may және must модальді етістіктердің жеке түрлері болмайтын шақтарда олардың мағыналарын білдіру үшін қандай құралдар қолданылады?

Text

At College (A Letter from a Russian Student)

Some time ago, I got a letter from my Russian friend Olga. She is in her first year at college, and she studies tourism business like me. It's always interesting to read her letters. This time, she writes about her college and studies. Here is her letter.

Kaluga,
18 March, 2012

Dear Amy,

Thank you for your letter. It was very interesting to me to read about your life. Now I'd like to answer your questions about my college and studies.

Our educational system is different from yours. As you know, I study at college like you but I won't get a higher education when I leave it. I'm only going to get a vocational education, and after that I can go to uni-versity.

But let me start from the beginning. In June, I got my school-leaving certificate. I passed my exams quite well, and my parents wanted me to go to university. But I was very tired of my last year at school and decided to get a profession sooner. I chose tourism.

To tell the truth, I thought it would be easier. We've got a long list of subjects that are quite new. They are Philosophy, Economics, Management, Marketing, Finance, Insurance and a lot of other subjects closely connected with tourism.

At first, I was surprised, but now I understand why we study all those things. Tourism is really a complicated system. My best subject is Economics. My teacher says I am making progress, and I'm going to take an extra curriculum course in that subject.

We have lectures, seminars and practical classes. I like it better than the school system of lessons and tests. Lectures are sometimes really interesting, and I try to put down everything. Seminars are not an easy thing, and it takes me long to get ready for them. Practical classes are the best. They give us the practical skills that we'll need when we start working.

Our academic year consists of two terms. At the end of each term, there are tests and exams. Then we have holidays.

Our college is an old two-storey building, but it is convenient and clean. Besides classrooms and labs, we've got an assembly hall, a library, a canteen and a gym. Near the college, there is a small park and a sports ground where we play sports games if the weather is good.

I'm getting more and more interested in tourism business, and I think I'll go on studying after college. And what about you? Could you tell me about your college, please?

Write soon.

Love,

Olga

Vocabulary

an educational system [ˌedʒukeɪʃnl] — білім беру жүйесі

a higher education [haɪə] — жоғары білім

a vocational education [vəʊ'keɪʃnl] — кәсіптік білім

a school-leaving certificate [sə'tɪfɪkət] — мектеп бітіру жөніндегі аттестат

to pass exams — емтихан тапсыру

a subject — пән

Philosophy [fɪ'lɒsəfi] — философия

Economics [i:kə'nɒmiks] — экономика

Finance [faɪ'næns] — қаржы

Insurance [ɪnʃʊərəns] — сақтандыру

closely connected ['kleʊsli kə'nektɪd] — тығыз байланысты

complicated ['kɒmli,keɪtɪd] — күрделі

to make progress — табыстарға қол жеткізу

an extra curriculum course [kə'ɪrɪkjʊləm kə:s] — қосымша/факультативті курс

an academic year [ækə'demɪk] — оқу жылы

to consist of [kən'sɪst] — ... тұрады

a term [tɜ:m] — тоқсан, семестр

an assembly hall [ə'sembli] — акт залы

EXERCISES

1. Мәтіндегі баламаларды табыңыз.

Бұл жолы; сіздердікінен ерекшеленеді; басынан бастау; университетке түсу; мүмкіндігінше жылдам мамандық алу; шынын айтқанда; пәндердің ұзақ тізімі; мүлдем жаңа; менің көп уақытымды алады; практикалық дағдылар; әр семестрдің соңында; жайлы және таза; сынып бөлмелерін және зертханалардан басқа; көп қызығамын.

2. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. What does Olga write about?
2. Where does she study?
3. What year is she in?
4. How did Olga pass her final exams at school?
5. Why did she not go to university after school?
6. Does Olga study many subjects? Why? What are they?
7. Is the college system of classes different from the school one? How?
8. Why does Olga like practical classes best?
9. What does she say about seminars?
10. What does the college academic year consist of?
11. Why is Olga going to take an extra curriculum course in Economics?
12. What does Olga tell Amy about the building of the college?
13. What are Olga's plans for the future?
14. What do you like and dislike about your college studies?
15. What are the subjects you like best?
16. Are you going to get a higher education?
17. Do you like your college building? Why?

3. Оқып шығыңыз, аударыңыз, диалогтарды ойнап көрсетіңіз.

1. — Сен студентсің бе?
— Иә, колледжде бірінші курс оқимын.
— Не оқып жатырсың?
— Қаржы және сақтандыру қызметі. Сен ше?
— Мен of the College of Culture екінші курстамын.
— Are you? And what are you going to be?
— Би мұғалімі. Бірақ мен тағы жоғары білім алғым келеді.
— Me too.
2. — Қайда барасың?
— Колледжде.
— Бүгін сабақ жоқ қой.
— Маркетинг бойынша қосымша курсым бар.
— I see. You are making progress, aren't you?
— I hope so. Мен бұған қызығамын. Ал саған не ұнайды?
— Well, lots of things. Computing for example.
3. — How many exams are you going to take?
— Three. And you?
— Two.
— You are lucky. We also have five tests.
— Түсінікті. Ал бізде жеті сынақ. I am afraid of Finance. Бұл ең қиын сынақ.

- Мен саған көмектесе аламын.
- Үлкен рақмет.

4. Олығаның хат мәтінін қолдана отырып, өзіңіздің оқу орныңыз бен сабағыңыз жайында айтып беріңіз.

5. must, can/could, may/might модальді етістіктерді таңдаңыз және сөйлемдерді аударыңыз.

1. He ... ski well, but he ... skate.
2. She ... think about her children.
3. We ... go to the village last summer, but we ... do it now.
4. What ... we do in this situation?
5. He ... have lunch in that cafe yesterday, but he didn't.
6. We ... get to the classes in time.

6. Модальді етістіктердің баламаларын қолдана отырып, Past және Future Simple сөйлемдерді қайта жазып шығыңыз.

1. They can speak English well.
2. She can play the guitar nicely.
3. Bret must pass the exams.
4. Jill must get ready for the test.
5. Steve can get a certificate.

7. Сөйлемдерді аударыңыз; жақшаларда берілген сөздерден бастап, оларға сұрақтар қойыңыз.

1. They can cook meals themselves. (What)
2. We ought to visit them next week. (When)
3. You may use my computer. (Whose computer)
4. John needn't get ready for extra curriculum classes. (Why)
5. They should pass all the exams in time. (When)
6. Every person must have a certificate. (What)

8. Сөйлемдерді болымсыз етіп жасаңыздар.

1. You have to get up early.
2. They had to come back late.
3. We'll have to spend all the money on books.
4. Tom had to copy the lecture.
5. She has to stay away from classes.
6. I have to tell you everything.

9. Мүмкіндігінше көп сөйлем жасаңыз және оларды орыс тіліне аударыңыз.

Model: «Must I do it now?» — «No, you needn't. You can do it tomorrow.»

	I	write the text	
	we	cook dinner	today
Must	they	buy the medicine	now
	he	call the doctor	next week
	she	visit granny	
	Tom	learn the poem	
	No, ...	later	
	needn't,	tomorrow	
	...can do it		

10. Үлгіні пайдалана отырып сөйлемдерді аударыңыз.

Model: Shall I give you my notes? — Shall we send a message?

1. Терезені ашайын ба?
2. Жемістерді сатып алайын ба?
3. Кітапханаға барайық па?
4. Аттестатты көрсетейін бе?
5. Акт залына барайық па?
6. Оқу жоспарын алайын ба?

11. should модальді етістікті қолдана отырып, сөйлемдерді аударыңыз.

1. Сіз дәрігерге баруыңыз керек.
2. Ол бұл туралы білуі керек.
3. Сіз оларды шақыруға тиіссіз.
4. Олар бәрі туралы айту керек.
5. Сен ережелерді үйренуің керек.
6. Ол бүгін мұны істеуге тырысуы керек.

12. Сөйлемнің орыс тіліндегі бөлігін ағылшын тіліне, ағылшын тіліндегіні орыс тіліне аударыңыз.

1. Мен send email аламын.
2. Олар on holidays these days болуы мүмкін.
3. Оған wait till the end of the academic year қажеті жоқ.
4. Маған make a plan of our practical course бола ма?
5. Ол in her second year at university болуы мүмкін, I am not sure.
6. Олар prepare their reports now тиіс пе? — Жоқ, мұның қажеті жоқ. Олар give them in before the final exams мүмкін.
7. Оған study all the material on management and marketing керек.
8. Сендер know everything closely connected with that problem білулерің керек.
9. Сендерде put down this lecture кейінге қалдыру қажет пе?
10. Сендер get good skills during your practice міндеттісіңдер.
11. Олар meet in the assembly hall керек.
12. Сендер at the seminar болуларың тиіс.

13-сәбақ

<i>Text 1:</i>	<i>What Is Tourism?</i>
<i>Text 2:</i>	<i>Types of Tourism.</i>

Text 1

What Is Tourism?

Tourism industry like any other kind of industry is a complicated developing system. To understand how it works, one should understand what are its parts and what people working in this industry do.

Tourism is the business providing services for people who are travel-ling on their holidays for leisure or business purposes. Tourism has be-come a popular global leisure industry. It's the world's fastest growing industry. Its activities are running hotels, resorts, bars, tour operators, cruise ships and other structures.

Tourism nowadays is the main industry for many countries, such as Egypt ['i:ðʒɪpt], Greece [gri:s], Thailand ['taɪlənd] and many others. Most people there work in tourism providing different services, such as transpor-tation (airliners, cruise ships, taxies etc), hospitality services (hotels, re-sorts etc), entertainment (casinos [ka'si:nəuz], concert halls, theatres etc).

Tourism has a long history. Wealthy people have always travelled to other parts of their countries or to other countries to see great buildings, works of art, learn languages, understand new cultures and taste different cuisines. People began to use the word "tourism" at the beginning of the 19th century.

The World Tourism Organization (UNWTO) was founded on the rec-ommendation of the UN. It is based in Madrid [məd'rid], Spain [speɪn]. This organization promotes tourism all over the world and works with sta-tistical information on international tourism. Most countries of the world are its members. English is one of the official languages of the UNWTO.

Since 1980, 27 September is World Tourism Day. On that day in 1970, the UNWTO was established. The purpose of this day is to show the role of tourism in the world and to demonstrate how important it is in politi-cal, economic, social and cultural life of our planet.

The UNWTO names 10 most visited countries of the world. They are France [fra:ns], the USA, Spain, China ['tʃaɪnə], Italy, Great Britain, Ukraine [ju(:)'kreɪn], Turkey, Germany and Mexico ['meksɪkəu]. Paris is the most visited city on the planet. About 15.6 million tourists visit it every year.

Vocabulary

to provide[prə'vaɪd] — камту, ұсыну

leisure ['li:ʒə] — демалыс

a purpose — мақсат

fastest growing — ең жылдам өсетін

to run — басқару

a resort [rɪ'zɔ:t] — шипажай

a tour operator ['tʊə 'bɒrəreɪtə] — туристік оператор
 a structure ['strʌktʃə] — құрылым
 hospitality [hɒspɪ 'tæləti] — қонақжайлылық
 entertainment [ˌentə 'teɪnmənt] — көңіл көтеру
 a work of art — өнер туындысы
 cuisine [kwi 'zi:n] — тағам (тамақтар)
 to be founded ['faʊndɪd] — негізі қаланған
 the UN — БҰҰ
 to promote [prə 'məʊt] — ілгерілету
 to establish [ɪ 'stæblɪʃ] — құру, негізін қалау

EXERCISES

1. Мәтіндегі баламаларды табыңыз.

Күрделі дамитын жүйе; жаһандық демалу индустриясы; тасымалдау қызметтері; БҰҰ ұсынысы бойынша; бүкіл әлем бойынша; халықаралық туризм бойынша статистика; әлемнің көптеген елдері; ресми тіл; бұл күннің мақсаты; әлемдегі туризмнің рөлі; ең көп баратын елдер.

2. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. What is tourism?
2. Is tourism the fastest growing industry?
3. Can we say that tourism is an important part of the world economy? Why?
4. Lots of countries live thanks to tourism, don't they? Can you name any of them?
5. What are the main groups of services in tourism?
6. For what purposes have wealthy people always travelled?
7. When did people begin to use the word "tourism"?
8. Where is the World Tourism Organization based?
9. What are the purposes of this organization?
10. When is World Tourism Day?
11. What is its purpose?
12. What are the most visited countries of the world?

Text 2

Types of Tourism

People travel for many purposes and in different ways. That is why there are a lot of types of tourism you can choose from. If you like sightseeing, it can be cultural tourism, if you are fond of music, you will take up music tourism, if you enjoy nature, wildlife tourism will be best. Other examples of tourism are whale watching, archaeological, Christian, wine and many others.

Educational tourism has become very popular in the modern world. Visiting another country to learn about its culture or to practise the skills one has got in class are the main focus of educational tourism. Students all over the world take part in Student Exchange Programs and Study Tours

which help them to find a place to live and study for some time. It usually takes some months. The International Practicum Training Program provides students with practice abroad.

For some people, tourism and sport are closely connected. Sports tourism including hiking, mountaineering, canoeing, bicycle tours and other kinds are for those who are fond of sport and want to keep fit.

Extreme or shock tourism based on extreme sports attract those who like to travel to dangerous places (jungles, deserts, caves and so on) or take part in dangerous actions. There is always an element of risk in such tourism which is attractive to those who need adrenalin [ə'drenəlɪn]. Under-ice diving in the White Sea, travelling across the Chernobyl zone, rafting ['ræftɪŋ], flights on balloons are only some examples of extreme tourism.

Space tourism has become reality in the 21st century. The start of space tourism was made at the end of 1990s by the private company from the USA, "Space Adventures [əd'ventʃəz], Ltd." In 2000, it made a contract with a commercial [kə'mɜ:ʃl] Russian space company "Mir Corp" for space tourism, and in 2001, the first space tourist, an American businessman Dennis Tito, made his first flight to the International Space Station "Mir". The Russian Space Agency is now the only organization providing transport for space tourists. They fly on board a Soyuz spacecraft for US \$20 — 35 million. All space tourists are trained at the Yuri Gagarin Cosmonaut ['kɒzmənɔ:t] Training Centre in Russia. Commercial space travel may be the norm as soon as 2012 as new technologies [tek'nɒlədʒiz] in spacecraft building will make space transportation more available. The first orbiting hotel, "The Galactic Space Suite [swi:t] Hotel" is going to be open. Space ports all around the planet will be built in near future, the first ones in Singapore [ˌsɪŋgə'pɔ:], United Arab Emirates and in the USA. They will include training centres for space tourists.

When organized correctly, tourism should take care of natural resources and develop economic and cultural life of the region ['ri:dʒ(ə)n]. But sometimes fast developing tourism industry can become dangerous to the environment. That is why a lot is said about sustainable tourism now. It's a tourism industry which makes a low impact on social, economic, natural and cultural environment of the region and also takes into account needs of tourists. In other words, sustainable tourism is organized in such a way when tourists enjoy their rest and respect the environment and culture of local people. The World Tourism Organization made a special programme which is aimed at development of sustainable tourism.

Vocabulary

sightseeing — көрікті жерлерді тамашалу
wildlife ['waɪld,laɪf] — жабайы табиғат
a whale [weɪl] — кит
archaeological [ˌɑ:kiə'lədʒɪkl] — археологиялық
Christian ['krɪstʃən] — христиандық
the main focus ['fəʊkəs] — басты мақсат
to be closely connected ['kləʊslɪ] — тығыз байланыста болу
hiking ['haɪkɪŋ] — жаяу сапарға шығу
mountaineering [ˌmaʊntɪ'niəriŋ] — тауға шығу, альпинизм
canoeing [kə'nu:ɪŋ] — су туризмі
extreme [ɪk'stri:m] — экстремалдық
to attract — баурау, тарту

dangerous ['deɪndʒərəs] — қауіпті
 a jungle [dʒʌŋɡl] — джунгли
 a desert [dezət] — шөл
 a cave — үңгір
 attractive — тартымды, көз тартатын
 a balloon [bə'lu:n] — әуе шары
 private ['praɪvɪt] — жеке, дербес
 on board — бортта
 a spacecraft ['speɪs.krɑ:ft] — ғарыш кемесі
 a resource [rɪ'sɔ:s] — ресурс, қайнар көз
 environment [ɪn'vaɪrənmənt] — қоршаған орта
 sustainable [sə'steɪnəbl] — қоршаған ортаға зиян келтірмейтін
 low impact ['ləʊ ɪm'pækt] — әлсіз әсер
 to take into account [ə'kaʊnt] — назарға алу

EXERCISES

3. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Why are there so many types of tourism?
2. What does “educational tourism” mean?
3. How long do exchange programmes usually take?
4. What attracts young people in exchange programmes?
5. What kinds of sport are closely connected with tourism?
6. Can you give any examples of the newest kinds of tourism?
7. When and how did space tourism start?
8. What will make space tourism more available and popular in near future?
9. In what countries will the first space ports be built?
10. Will training of space tourists be available there?
11. Why do people speak more and more about sustainable tourism nowadays?
12. What are the two main ideas of sustainable tourism?
13. What types of tourism would you like to take up?

4. Мағынасы бойынша сай келетін сөздерді таңдаңыз (sightseeing, abroad, attract, attractive, dangerous, private, commercial, available, environment, respect) және қалдырып кеткен жерлерді толтырыңыз.

1. Red Square is very ... to tourists from our country and from
2. ... companies try to ... more partners.
3. Growing industry can become ... for the
4. Parents and children should ... each other.
5. They invested their money into new ... projects.
6. Leading theatres in big cities are expensive and are not ... to everyone.
7. Many people think that ... is pleasant and useful.
5. Мағынасы бойынша сай келетін сөз тіркестерін таңдаңыз (to take into account, to take part, to take up) және бос жерлерді толтырыңыз.

1. Don't forget to ... cold weather.
2. When did you . photography?
3. If you ... tennis now, you'll be able to ... in the competitions next summer.
4. I have . in all the concerts at our college.
5. He . gardening five years ago, and his roses are the best now.
6. You should ... the age and health of the people who will ... in the game.
6. Сөз тіркестерін аударыңыз және олармен сөйлем құраңыз.

To go on a sightseeing tour, to take up running, to attract young people, a dangerous illness, desert animals, rafting down mountain rivers, a private talk, to take into account other people's ideas, to respect old people, to live and work abroad, the latest actions, to look for available kinds of rest.

14-сабақ

Text 1:

People in Tourism.

Text 2:

Tourism (Tourist) Companies.

Text 1

People in Tourism

Tour Operator

A journey in which you visit some places for pleasure is a tour (package tour). Tours are organized by tour operators. They deal with transportation, accommodation, catering, cultural programmes and so on. That means that they work with transportation companies, hotels, restaurants, museums, theatres and many other organizations.

The tour operator advertises and sells tours to travel agents or direct to the public. Tour operators work for tourism companies.

Travel Agent

Tour operators sell tours to travel agents who sell them directly to the public. Tour operators pay 5 to 10% of the tour cost to travel agencies. Travel agents can also sell services such as transportation, insurance, booking hotel rooms and theatre tickets, organizing sightseeing tours and so on.

Tourism Manager

Tourism companies are run by tourism managers. They plan and control their work, hire the staff, think of new tours and advertisement and do other kinds of work. Large companies can have several tourism managers who run the work of the departments. Then the head of the company is the general manager.

Tour Guide

Tour groups have tour guides who accompany them during their travelling. They are the people to whom tourists turn for help if they have a problem. Tour guides take care of all the tourists and organize their days.

Tour guides speak the language of their groups very well and can tell the tourists a lot about the place they are visiting.

Animator

Animators are people who amuse tourists. They organize different games, contests or the whole parties for tourists at hotels, resorts, leisure centres or on cruise ships. A lot of animators are freelancers. They are people who have a part-time job or only work in high season.

Vocabulary

for pleasure ['pleʒə] — рахаттану үшін

to deal with — істес болу, айналысу

accommodation [ə, kəmə' deiʃn] — тұрғын үй

catering ['keɪtərɪŋ] — қоғамдық тамақтану, жеткізу

to advertise ['ædvətaɪz] — жарнамалау

an agent ['eɪdʒ(ə)nt] — агент
 direct [dɪ'rekt] — тікелей, тіке, түзу
 5 to 10% — 5 to 10 per cent ['pɜ: 'sent] — 5-тен 10 %-ға дейін
 to hire the staff ['haɪə ðə 'stɑ:f] — штатқа қабылдау
 advertisement [əd've:tɪsmənt] — хабарландыру
 a department — бөлім
 to accompany [ə'kʌmpəni] — сүйемелдеу, қостау, ілесе жүру
 an animator ['ænɪmeɪtə] — аниматор
 to amuse [ə'mju:z] — көңіл көтеру
 a contest ['kɒn'test] — жарыс, байқау
 a freelancer ['fri:lɑ:nsə] — штаттан тыс жұмыс істейтін адам
 a high season — ыстық мезгіл

EXERCISE

1. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Who organizes tours?
2. What do tour operators deal with?
3. What organizations do tour operators work with?
4. What do tour operators advertise and sell?
5. Who do tour operators sell package tours to?
6. What part of a tour cost do travel agents get?
7. What can travel agents sell?
8. Who runs tourism companies?
9. What does the manager of a tourist company do?
10. Sometimes a tourism company has the general manager. When?
11. What are the duties of the tour guide?
12. Why is it important for the tour guide to know the language of the group well?
13. Where do animators usually work?
14. What is a freelancer?

Text 2

Tourism (Tourist) Companies

The two main groups of tourism companies are tour operators and travel agencies. Tour operators make up tour packages. They study tourism market, make advertisement and sell their tours to travel agencies or directly to the public.

Travel agencies work with the public, selling tours and services. Large travel agencies can act as tour operators. They can form groups of travellers or work with individual customers. A lot of travel companies have a lot of their outlets in different parts of a city, region, country and even of the world. You can find travel agency outlets at hotels, airports, railway stations and other places. The prices and the services are the same there.

There are also tourist information offices or centres at many large airports, railway stations,

hotels and resorts. They give tourists information about transportation, accommodation, sightseeing and other things interesting to travellers.

Vocabulary

an individual customer [ˌɪndɪˈvɪdʒʊəl ˈkʌstəmə] — жеке сатып алушы
an outlet [ˈaʊtlet] — бөлім, бөлімше

EXERCISE

2. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. What do tour operators do?
2. What do travel agencies do?
3. Why do many companies open their outlets?
4. What are tourist information offices for?

15-сабақ

<i>Text 1:</i>	Hotel Staff.
<i>Text 2:</i>	Types of Hotels.
<i>Text 3:</i>	Thomas Cook

Text 1

Hotel Staff

Any hotel begins from the receptionist who greets guests at the reception, or front desk, in the lobby. The duties of the receptionist are to check in and out guests, check their booking if there is any, give them keys to their rooms and any information about the hotel services if they need it. Some hotels have registration forms. Receptionists help guests to fill them correctly. They also answer phone calls, take phone messages for the guests of the hotel when they are not in and give them their mail.

In large hotels, there are concierges. They give hotel guests information about the city, its shops, sights, transport, restaurants and other things that interest them. Concierges also help guests to book flights, restaurant tables and excursions, to find a guide, to use mail and so on. Concierges must speak foreign languages. In large hotels, they usually know English, German, French and Spanish.

The head of any hotel is the hotel manager (general manager). He runs the hotel: hires the staff, controls the work of all the services, solves different problems guests can have. When the general manager is not in, other managers (assistant manager, night manager...) do his duties.

Other people on the staff of hotels are securities who protect guests, bellboys, who show guests to their rooms and can help them with their luggage, chambermaids (maids) who clean the rooms, cooks and many others.

Vocabulary

- a receptionist [rɪˈsepʃənɪst] — әкімші
- to greet — қошаметтеу, амандасу
- a lobby — фойе
- to check in/out — келуді/кетуді тіркеу
- a key [ki:] — кілт
- a registration form [ˌredʒɪˈstreɪʃn] — тіркеу формасы
- to fill — толтыру
- a concierge [ˌkɒnsɪˈeɪʒ] — консьерж
- to protect [prəˈtekt] — қорғау, күзету
- a bellboy — дәлізді қараушы, шабарман
- a chambermaid [ˈtʃeɪmbəmeɪd] — қызметші әйел

EXERCISES

1. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Who does any traveller turn to when he arrives at the hotel?
2. Where is the front desk?
3. What do receptionists do?
4. What job does the concierge do?
5. What languages does the concierge at a large hotel usually speak?
6. Who runs the hotel?
7. What are the general manager's duties?
8. Who does the general manager's duties when he is away?
9. What do securities (bellboys, chambermaids) do?

2. Сөйлемдерді аударыңыз.

1. Бұл фирма тұрғын үйді жарнамалайды.
2. Біздің компания сақтандырумен айналысады.
3. Бөлім қызметкерлері тасымалдауды қамтамасыз етеді.
4. Біз тікелей үйге бара аламыз.
5. Қызметкерлердің 80 %-ы біздің ұсынысымызбен келіседі.
6. Біз бір айға көлік жалдай аламыз.
7. Мен байқауларға қатысқанды ұнатпаймын.
8. Ол жарнамамен байланысты бизнесті басқарады.
9. Сенің көңіліңді не көтерді?

3. Келесі сөздер мен сөз тіркестерін қолданып, досыңызға қонай үйге келген кезде оның қалай әрекет ету қажеттігін түсіндіріңіз.

To go, reception, in the lobby; to book a room; a receptionist, to check in; to get the key from the room; to ask about breakfast time; to tell the bellboy, to show ... to the room, to help with the luggage.

Text 2

Types of Hotels

Hotels are as different as travellers who stay at them. According to the most common classification based on the principle of the level of comfort and service, there are 1-, 2-, 3-, 4- and 5-star hotels.

The 1-star hotels are the cheapest. Their rooms are small and simply furnished. Bathrooms are not provided in every room. Meals are not always offered to their guests. These hotels are usually a long way from the city centre.

The 2-star hotels are a little more comfortable and have a better location.

The 3-star hotels offer large comfortable rooms with private bathrooms. They usually provide a telephone, a TV set and climate control. All the 3-star hotels have got restaurants and bars. Their location is usually very good. They are rather expensive.

The location of the 4-star hotels is also fine, and they provide very good services. All the rooms have private bathrooms, they are large, comfortable and well-furnished. Besides common telephones and TV sets, there can be mini-bars, fridges and other equipment there. Besides

restaurants and bars, the 4-star hotels usually have saunas, solariums, swimming pools and fitness clubs.

In the 5-star hotels, guests can find everything they need for their work and leisure: conference rooms, restaurants, health clubs, casinos, night clubs, parking lots and so on. Their rooms have the best up-to-date equipment including cable TV and high-speed Internet access. The staff of these hotels are very well trained. They provide services to wealthy people and the VIP. The 5-star hotels are located in very beautiful places in the centre.

There are other hotel classifications according to their location, size, materials they are made of and so on.

According to their location, there are, for example, city centre hotels. You'll choose them if you want to be near business centres and the main sights. Motels are located mostly in main roads, a long way from the centre. They are for those who travel by car. There are also suburban hotels which are usually cheap. Airport hotels can give accommodation to those who wait for their flight. Resort hotels are usually located at the seaside or in the country. They are for those who want to relax. Floating hotels are situated on liners or ships. Boatels are hotels on boats.

Tree-house hotels are built with living trees. There are such hotels, for example, in Costa Rica ['kɒstə 'ri:kə], Kenya ['ki:njə] and Brazil [brə'zɪl].

Ice and Snow hotels can be visited in some northern countries, such as Sweden [swi:dn] or Finland. They are built of snow and ice for the cold season.

Underground rooms are available in Cave hotels in Australia [ə'streɪliə], Spain or Turkey ['tʃ:ki].

There are even Underwater hotels in Sweden and Florida ['flɒrɪdə], USA.

And one can look for other kinds of accommodation, common and unusual.

Vocabulary

according to — қандай да бір нәрсеге сәйкес

a level — деңгей

to be furnished — жиһаздар қойылған

up-to-date — заманауи

high-speed Internet access ['ækses] — Ғаламторға жоғары жылдамдықпен қол жеткізу

VIP — very important person — ВИП-дәрежесі жоғары адам

suburban [sə'bʊ:bə] — қала маңы

floating ['fləʊtɪŋ] — жүзіп жүретін

EXERCISES

1. Сұрақтарға жауап беріңіз.
1. What is the most common classification of the hotels?
2. What hotels are the cheapest?
3. What is available at the 3-star hotels?
4. Why are the 5-star hotels the most expensive?
5. Can you name some types of the hotels according to their location?
6. Can you give some examples of the most unusual hotels?
7. At which of them would you like to stay?

2. Диалогтарды оқыңыз, аударыңыз және сөйлесіңіз.

At the Hotel

- Hello, can I help you?
- Yes, please. I've got a reservation for the weekend.
- What is your name?
- Frank. Jane Frank.
- Just a moment, let me check, miss Frank... Yes, here it is. A single room for one night. Here is your key. The bell man will show you to your room. It's 205.
- Thank you very much. And at what time can I have breakfast?
- Any time between 7 and 10 in the dining room, or you can have it in your room, miss Frank.
- I'd better have it in the dining room.
- Good, have a nice stay at our hotel.
- Thanks.

On the Phone

- Good morning, Legend Hotel.
- Morning, this is Peter Hanks from Express Ltd. I need accommodation for our partners from abroad. I'd like to know a little about your hotel.
- Legend is a 3-star hotel. We are located 10 minutes from the town centre.
- Are you in a busy street?
- Yes, but there are quiet rooms here too.
- What about the restaurant?
- Our restaurant is famous for its cuisine. Our guests find it very good. There is also a bar here.
- Fine, have you got a swimming pool and a sauna?
- I'm afraid, we haven't. But there's a swimming pool quite near the hotel.
- Thank you for the information.
- Goodbye, Mr Hanks.

On the Phone

- Hotel 'Old Park'. Can I help you?
- Good afternoon, I'd like to reserve a room.
- What room would you like?
- A double room with a private bath.
- Your name, please.
- Jerald Hurrell.
- Sorry, could you spell it?
- H — u — double r — e — double l.
- Hurrell, I see, Mr Hurrell. When do you want to move in?
- Next Monday.
- OK, how long will you be staying?
- For three days.
- Very good, sir. A double room with a private bath from next Monday for three days.
- Thank you.

At the Front Desk

- I am checking out tomorrow morning. Can I have my bill ready by 7 am?

- Very good, madam.
- Can I pay by credit card?
- Of course, you can. Your bill will be here.
- Thanks a lot.

3. А. Досыңыздан оның орналасқан қонақ үйі туралы сұрастырыңыз.

1. Was the (орналасқан жері) convenient?
2. Was the (көлік тұрағы) available?
3. Was that a (үш немесе бес жұлдызды) hotel?
4. Did you (брондап қою) the room (алдын-ала)?
5. Was there a (меншікті ванна) in the room?
6. Was the room (жиһазбен жаксы жабдықталған)?
7. What other (жайлылық) did they (ұсынылды)?
8. Did you have the (Ғаламторға кіру)?
9. What about the (ас үй)? Were there (жергілікті) dishes on the menu?

Б. Өзіңіз диалог құрастырыңыз.

4. А. Қонақ үйлер жарнамаларын оқыңыз және аударыңыз.

1. The Horizon [hə'raɪzn] Hotel is a comfortably furnished 3-star hotel located within easy reach of interesting places to visit, the coast and the beautiful countryside. Extra Bed Policy is convenient for families with children. All children under 2 years old stay free of charge. Free Internet is available in public areas. Full English breakfast is included. Free parking. The hotel restaurant is designed to create a warm informal atmosphere. Local and European cuisine. The cocktail bar serves various cocktails. The hotel is an ideal place for business and leisure. We are thinking about your comfort. Welcome to our hotel!

2. Make the best choice: the Golden Lion ['laɪən] Hotel! A 5-star hotel with a focus on service, situated on the bank of the river with easy access to both main sights of the city and business centre. Only a short distance from the airport. High in-room technology: high-speed Internet access, TV Web browsers, two-line cordless phones with voice mail, cable TV. Coffee maker and mini-bar in every room. The 3 restaurants and bars offering local and international cuisine. Free parking. Private cars to hire. Fitness centres. Private swimming pool.

Б. Қонақ үй туралы өзіңіз жарнама жасаңыз.

5. Сіз орналасқыңыз келетін қонақ үйді сипаттаңыз. Сөйлемді бастау үшін келесідей сөз тіркестерін пайдаланыңыз.

1. I would like...
2. It would be fine to.
3. I'd prefer.
4. I like it when.
5. I'd be pleased to have.

Text 3

Thomas Cook

Thomas Cook (1808 — 1892) founded the first travel agency.

“Thomas Cook Group” is famous all over the world now. Thomas Cook began his tourism activity in 1841 with a very simple service. He arranged [ə'reɪndʒd] (урегулировал вопрос с) railway tickets and food for a train journey of a group of people who went from one place of England to another. Later Cook began organizing excursions and accommodation. So, Thomas Cook was the man who made the first package holiday ['pækɪdʒ 'hɒlədeɪ] (путевка, включающая несколько услуг).

Together with his son Cook formed a partnership, “Thomas Cook and Son Travel Agency”. The company grew and began tours abroad. In 1872, it organized a round the world tour. It lasted 222 days. In 1888, the company already had offices in many countries of the world. During its long history, the owners of the company have changed many times. Now “Thomas Cook Group plc” formed in 2007 is one of the world’s leading leisure travel groups. It operates in 21 countries. The slogan of the company is “Don’t just book it. Thomas Cook it.”

EXERCISES

1. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.

1. What is Thomas Cook famous for?
2. How did Thomas Cook start his business?
3. Who did Thomas Cook make a partnership with?
4. What were the results of that partnership?
5. How can you prove that “Thomas Cook Group plc” is one of the leading tourism travel groups in the world?
6. How do you understand the slogan of the company?

2. Томас Кук және оның отбасылық кәсібі туралы берілген етістіктерді пайдаланып, тоғыз сөйлеммен баяндаңыз.

Founded, began, arranged, began organizing, made, formed, grew, began, organized, had.

IV бөлім. ІСКЕРЛІК

АҒЫЛШЫН ТІЛІ: ШЕТЕЛДЕ ЖҰМЫС ІСТЕУ ЖӘНЕ ОҚУ

16-сабақ

Topic 1: Continuing Studies Abroad.

Topic 2: Correspondence with the Chosen University.

Continuing Studies Abroad

Егер сіз Америкадағы немесе Канададағы шетелдік университетке түсуді көздесеңіз, онда қабылдау комиссиялары сізден шағын эссе (машинамен басылған екі бет мәтін) жазуды талап етеді. Оны кейде Personal Statement, Statement of Purpose немесе Statement of Reasons деп атайды. Бұл эсседе қабылдау комиссиясы үшін қызықты болатын дүниелерді баяндаған жөн. Бұл тек сіздің биографияңызды құрғақ баяндау ғана емес, осы университетке түсудегі сіздің мақсатыңыз, таңдаған салада сәттілікке жететіңізге қандай негіздеме жасай алатыныңыз туралы; осы салада қандай тәжірибеніз бар екенін қысқаша баяндау болып табылады. Мұндай эссе оқытушыларға болашақ студенттің жеке тұлғасы туралы түсінік қалыптастыруға жәрдемдесуі тиіс. Сондықтан сіз оларды сізді университетке қабылдауға тұратындығыңызға сендіруіңіз қажет.

Personal Statement құрастырудың кейбір жалпы қағидалары:

1. Сіздің мінезіңізді және сіздің өмірлік жоспарларыңызды барынша жақсы түсінуге көмектесетін жайттар туралы жазыңыз.
2. Өзіңіз туралы жіберетін барлық ақпарат эссенің жалпы мақсатымен байланысы болуы тиіс.
3. Эсседе тек жағымды ақпарат болуы тиіс.
4. Өзіңіздің атыңызды, сіз таңдаған мамандықты көрсеткен жөн және өзіңіздің қолыңызды қойыңыз.

Америкалық және канадалық университеттерде кезекпен үш дәреже беріледі: бакалавр — Bachelor (ресейлік университеттің үш-төрт курстарына сәйкес келеді), магистр — Master (университетте тағы екі жыл оқу), доктор — Doctor (университетте тағы үш-бес жыл оқу).

Ресейлік кәмілеттік аттестат шамамен он екі жылдық мектепті бітіру туралы куәлікпен тең.

Жоғары білім туралы дипломдар әдетте арнайы бағдарламасы бойынша американдық жоғары оқу орнының төрт жылдық біліміне теңестіріледі.

Америкалық және канадалық университеттерде шетелдік студенттер үшін бөлінетін барлық дерлік шәкіртақылар оқудың екінші және үшінші дәрежелеріне (graduate studies) беріледі. Алайда, егер сіз бірінші сатыға (undergraduate studies) түсуге шешім қабылдасаңыз, қажетті құжаттарды жинауға болады — олар туралы бұдан әрі айтылатын болады — және оқу шарттары мен мүмкін болатын қаржылық қолдау туралы барлық ақпаратты білу үшін сіз таңдаған университетпен байланысу қажет.

EXERCISES

1. Translate the text.

Undergraduate Admission

Applicants to the School are required to submit an Application for Admission to the University and are required to follow the regular University admission procedures described in the FIU Undergraduate Admissions website. Applicants must be eligible for admission to the University before receiving admission to the School. A minimum TOEFL score of 500 written is required for international applicants.

Any student who has completed two years of college (60 transferable semester hours) may apply for admission to the upper division program. Full credit will be granted for both Associate in Arts and Associate in Science degrees from regionally accredited institutions. Domestic students may enroll on either a full-time or a part-time basis; International students must enroll full-time (at least 12 credits per semester). Students with less than 60 transfer credits are subject to freshman admission criteria.

All students are required to meet the University's Curriculum requirements prior to graduation. It is not necessary to have been previously enrolled in a hotel, restaurant, or tourism program. The curriculum will provide the specialized professional education to equip the student for a career in hospitality and tourism management. Students with training in liberal arts, business, education, or technology, for example, are qualified to enroll in the program.

A maximum of 60 lower division undergraduate semester credits may be transferred from a junior or community college program. More credits may be transferred from a related upper-division program at a four-year institution.

2. Read and fill in the application form.

Application Form

Applications should be returned to the University.

This form must be completed in black ink or using a typewriter or word processor.

Please use A4 size paper for all attachments.

Please indicate which course you are applying to:

MBA Tourism Management

MBA Public Governance & Management

MBA New Media Technology and Management

1. Personal Details

Family name: _____ Title: Mr, Mrs, Miss, other title _____

Firstnames: _____

Nationality: _____ Male/Female: _____

Country of permanent residence: _____

Date of birth: _____ Age: _____ Place of birth: _____

2. Education

University or College attended: _____

Subjects studied: _____

Grade Dates: _____

3. Any other Qualifications or Training

Give details, where obtained, and dates.

4. Relevant Experience

Please give details of any past employment (paid and voluntary), or any other experience you think relevant.

5. Reasons for Study

Please state in not more than 150 words:

- a) why you wish to undertake this course;
- b) why you feel it is relevant to your particular educational/professional needs;
- c) how you envisage contributing to the future development of your country upon completing your course of study.

6. Finance

Please state why you require a scholarship to undertake your proposed course of study. Further enquiries may be made prior to the offer of a scholarship.

7. Essay

Please attach to this form an essay (in English) of no more than 1,000 words analysing what you consider to be the most significant issue relating to the society, politics, economics or culture today.

8. Supporting Documents

Please attach any other information you think relevant to your application. Do not include testimonials.

9. Address for correspondence where you can be contacted.

Email: _____

Telephone number (mobile and home): _____

Fax (if applicable): _____

I certify that the statements made by me on this form are correct. I confirm that if my application is successful, I will conform to the requirements.

10. Signature Date

Notes to candidates:

- References and transcripts will not be returned to applicants.
- Successful applicants are required to sign a declaration that they will return to their country for a minimum of 3 years on completion of their studies.
- The University regrets it cannot provide feedback on unsuccessful applications.

Correspondence with the Chosen University

Егер сіз америкалық және канадалық университетке түсуге шешім қабылдасаңыз, онда сізге бірнеше хат жазу қажет болады.

Хаттарды рәсімдеудің қысқаша ережелері:

1. Хат компьютерде басылған болуы тиіс.
2. Ол бір беттен көп болмауы тиіс.
3. Жиектері тым тар болмауы тиіс.
4. Хат мағынасы бойынша аяқталған абзацтарға бөлінген болуы тиіс.

Оң жақ бұрышында сіздің мекенжайыңыз болуы тиіс. Ол келесідей тәртіппен жазылады: аты, көше, үй, қала, пошталық индексі, ел.

1—2 жолдан кейін, мекенжай астында күні жазылуы тиіс.

Сіз байланысқа шығатын университет мекен-жайы алдында екі бос жол қалуы тиіс. Барлығы сол жақ шеті бойынша тураланады.

Бір жолдан кейін үндеу жазылады: Dear Sir ер адамға қатысты немесе бейтаныс тұлғаға қатысты, Dear Ms әйел адамға қатысты жазылады.

Сіздің хатыңыздағы абзацтар үндеуден және бір-бірінен бос жолмен бөлінген болуы тиіс.

Соңғы абзацтан кейін екі жол қалдырылады және әдетте, Sincerely yours деп жазылады. Қол қою үшін орын (4—6 жол) қалдырыңыз және өзіңіздің атыңызды жазыңыз.

Request for Application Materials (Сауал-хат)

Natalia Valeva
46, Bolshaya
Pereyaslavskaya St., ap. 1
Moscow
Russia
Email: Nata@mail.ru
February 15, 2012

Prof. D.
Director of Undergraduate Studies
Department of Tourism Management
University of Toronto
130 St. George Street, Room 6077
Toronto, Ontario, Canada
M5S 3H1

Dear Sir,

I am Natalya Valeva, 19, a final-year student at Moscow Tourism Management College.

I am majoring in Hospitality Management. A list of my courses with hours and grades (unofficial transcript) is enclosed. I am to graduate next spring, and I wish to apply for admission as a student in your Department. I would like to begin studying in the fall

semester of 2012.

Would you please send me an application form and other papers necessary for application. I will be very grateful for any additional information (entrance requirements, financial aid, undergraduate programs).

Sincerely yours,

Natalia Valeva

EXERCISES

1. Translate into English.

Соңғы курс студенті; академиялық сағаттар саны көрсетілген пәндер тізімі; студент ретінде қабылдау; күзгі семестр (амер.); сауалнамалық бланк; қосымша ақпарат; қаржылық көмек; оқуға түсушілерге қойылатын талаптар.

2. Write a request of your own.

Covering Letter

(ілеспе хат)

(Жіберушінің мекен-жайы)

(Кімге жолданған)

Dear Sir,

As my application for the fall of 2012, I am sending you the following materials (enclosed):

1. Completed Application Form.
2. Completed International Student Financial Statement.
3. Certified copy of my official transcript (academic certificate) with attached official translation into English made by the Moscow State Notary Office 1.
4. Two-page Personal Statement.
5. Three letters of recommendation (in separate envelopes).
6. Copies of TOEFL, TWE.

Please acknowledge the receipt of this packet.

Please also let me know if you need any additional documents.

I would be very grateful to you if you would duplicate your admission decision via email.

Thank you for consideration of my application.

Sincerely yours,

Natalia Valev

3. Translate into English.

Толтырылған сауалнама; ұсыныс; дипломның ресми көшірмесі; құжат; қабылдау туралы шешім.

4. Spell the abbreviations of the tests and translate into Russian their full names.

TOEFL	Test of English as a Foreign Language
TWE	Test of Written English
TSE	Test of Spoken English

5. Translate into English your academic certificate.

Acceptance and Refusal

(Ұсыныстарды қабылдау және қайтару)

Natalia Valeva
46, Bolshaya
Pereyaslavskaya St., ap. 1
Moscow
Russia
Email: Nata@mail.ru

March 13, 2012

Associate Chair
Faculty of Education
The University of Western Ontario
1138 Western Road
London, ON, Canada
N6G 1G7

Dear Sirs,

Thank you very much for your offer of admission and teaching assistantship. I regret that I cannot accept your offer because I have already accepted an offer from University of Toronto, where the program is closer to my field of interest.

I am very grateful for your consideration and favorable attitude towards my application.

With many thanks for your help,

Sincerely yours,
Natalia Valeva

Ұсынысты қабылдау туралы хат мысалы:

(Мекенжай)

Dear Sirs,

I was very pleased to learn that I was admitted as a student in the Faculty of Hospitality and Tourism Management and that the teaching assistantship is being offered to me. Your department has excellent reputation, and it is an honour to me to be accepted there.

I would like to inform you that I accept your offer of admission and teaching assistantship in the fall of 2012. I am also sending you this acceptance via email.

Please acknowledge the receipt of this message by return email.

Please send me information about on-campus housing.

With many thanks for your generous help.

Sincerely yours,
Natalia Valeva

6. Learn the expressions used in the letters and render in English the contents of the letters.

17-сабақ

Topic 1:	Searching for a Job Abroad.
Topic 2:	Drawing up and Filling in Documents.

Searching for a Job Abroad

Жұмысқа тұру кезінде (соның ішінде АҚШ-та) талап етілетін рәсімдермен және құжаттармен қысқаша танысыңыз:

Text 1

1. To begin your job search, you must identify the kind of job you want, where the jobs are, and what employers expect.
2. If you are a student or a graduate of a vocational, technical, or professional (university) training programme and you have the same interests, you already know the kind of job you want.
3. Begin by thinking about the work you can do. Include the work you have been trained to do, the work you have actually done, and the work you enjoy doing.
4. Next, talk to as many people as possible about your job interests and concerns.
5. Thinking and talking help you build a network of people interested in helping you.
6. This network will lead to specific job contacts.
7. However, job counselling is also useful.
8. Job counselling is a professional service that may include vocational interest and aptitude testing; informing and advising about particular jobs; and providing training and guidance in the various steps at a job search.

EXERCISES

1. Find in the text the English equivalents of the following words and word combinations.

Жұмыс іздеу; кәсіби оқу орны; кәсіби байланыстар; еңбекке тарту қызметі; кәсіби жарамдылық пен мүдделерді тексеру; оқыту және басқару.

2. Answer the following questions.

1. What must you do to begin your job search?
2. What must you include when thinking about the work you can do?
3. How can you build a network of people interested in helping you?
4. What is job counselling?
5. Does it provide training and guidance?

Text 2

1. Employers want to select employees who have or who can learn the skills necessary to do the job.

2. Most employers will not hire people who are not dependable or who cannot get along with others.

3. Thus, they want to learn as much as possible about the skills, dependability and personal characteristics of prospective employees.

4. Depending on the job you are applying for, you might have to complete an application form, participate in one or more employment interviews, submit a resume, take a test, have a physical examination or submit references, samples of your work and copies of your school records.

5. Each of these steps in the employment process provides the employer with important information about you.

EXERCISES

3. Find in the text above the English equivalents of the following words

and word combinations.

Кәсіпкерлер; жұмысшылар; дағдылар; жұмысшыларды таңдау (жұмысшының сенімділігі); жеке қасиеттері; (жұмысқа) талпыну; емтихан тапсыру; медициналық тексеруден өту; түйіндеме және ұсыныстар ұсыну.

4. Say whether the following statements are true or false.

1. Employers want to select only such employees who already have the necessary skills.
2. Most employers will hire only dependable people.
3. The employers want to learn all except your personal characteristics.
4. You might have to take a test when applying for a job.
5. You are never requested to submit references or school records.

Text 3

1. Many people believe that answering newspaper want ads is the best method to use.
2. Job advertisements are found in the classified advertising section of newspapers.
3. Want ads are also found in professional journals.
4. There are two main types of want ads: "Help wanted" and "Jobs wanted". You should read the want ads for two reasons: first, to learn more general information about jobs that are available; second, to learn specific information about a particular job that is of interest to you.

5. The ad may tell the education and work experience that are required for the job, the location of the job, the working hours and the pay.

6. It also tells you how to apply for the particular job.

7. Avoid ads that make unrealistic offers.

8. If an ad suggests that you will make a lot of money quickly and easily, do not apply for that job.

EXERCISES

5. Find in the text above the English equivalents of the following words and word combinations.

Хабарландыру; қажетті жұмыс; кәсіби журналдар; жұмысқа қабылдау туралы хабарландырулар; «Жұмысқа қабылданады»; «Жұмыс іздеймін»; кәсіби тәжірибе; фирманың орналасқан жері; жұмыс күні; төлем; мүмкін емес ұсыныстар; көп ақша табу.

6. Make up questions on text 3.

7. Say in a few words what documents you must prepare before applying for a job.

8. Retell texts 1, 2 and 3.

Drawing up and Filling in Documents

Text 1

1. Here are the information and official records that you should gather before you apply for any job.

2. You will need a Social Security number for almost any job.

3. All US residents, foreigners with special visas and even foreign students can get a Social Security number and a card.

4. If you are not a US citizen, you will have to explain what kind of visa you have and give visa number.

5. If you are a foreign student at a US university, you usually can be employed only by your university.

6. Some foreign university students earn small amounts of money by working as babysitters, dishwashers, translators and foreign language tutors.

7. In addition, after graduation, foreign students are sometimes permitted to work in this country for one year to gain more experience and knowledge.

EXERCISES

9. Find in the text above the English equivalents of the following words and word combinations.

Өлеуметтік қамтамасыз ету карточкасы; азаматтық, туу туралы куәлік; виза түрлері; балаларға қарау; шет тілінің жеке мұғалімі; тәжірибе мен білімді молайту.

Text 2

1. If you are younger than 18, you must have a work permit.

2. You can get a work permit from the principal's office of a high school or from the county school board office.

3. Some jobs require you to drive during working hours.

4. Most states require a written test and a driving test.

5. Being limited-English-proficient or a foreigner should not, normally, stop you from

getting a driver's license.

6. If you went to high school in another country, you should do every-thing possible to get a copy of your foreign high-school diploma.

7. If you attended a college or university, you should get an official transcript of your record.

8. If you completed a vocational technical training program, you should have a certificate to verify that you had such training.

9. Some professions require you to have a state license in order to work. These professions include cosmetology, nursing, medicine, law, accountancy, pharmacy, engineering, teaching, and others.

10. To get the license, you must take an exam. To find out about getting a state license, contact the state licensing board in the capital of your state.

11. Employers may be interested in knowing the kind of training and experience you received in the military, even if you served in the military of another country.

EXERCISES

10. Find in the text above the English equivalents of the following words and word combinations.

Жұмысқа рұқсат беру; жұмыс уақыты; автокөлікті жүргізу бойынша емтихан; ағылшын тілін нашар меңгерген; көлік жүргізу куәлігі; орта білім туралы куәлік көшірмесі; димломнан ресми жазба; лицензия; лицензиялар жөніндегі комитет; әскерге дайындау және оқыту; әскерде қызмет ету.

Text 3

1. A personal data sheet is a form that has information about you that an employer might want to see.

2. Practice printing your answers on a blank paper before you write on the form.

3. Use a dictionary to make sure that you spell correctly.

4. A completed job application provides the employer the answers to questions about your education and work experience.

5. The answers to unstated but important questions tell him about your ability to work neatly, spell correctly and provide accurate and complete data.

6. A resume is an individualized, written summary of your personal, educational and experience qualifications.

7. If you are looking for a professional, technical, administrative, or managerial job, you will need a resume.

8. A resume is like a written sales presentation.

9. An effective resume creates a favorable impression of you while presenting your abilities and experience.

10. Make a complete and accurate record of every job you have had.

11. For each job, include the dates and places you worked, your duties, and the name of your supervisor.

12. You should list your most recent job first and your first job last.

13. Try to give US equivalent for foreign terms, including job titles, university degrees, and (translations of) publications and companies.

14. Also, give specific information about foreign work experience, including cities and countries and a description of your exact duties.

EXERCISES

11. Find in the text above the English equivalents of the following words and word combinations.

Жеке іс қағазы; баспа әріптермен толтыру; өтінім – жұмысқа қабылдау туралы сауалнама; білім және еңбек өтілі; ұқыпты жұмыс істеу; сауатты жазу; нақты және толық мәліметтер ұсыну; түйіндеме; деректерді жалпылау; жарнама; жұмыс тәжірибесі; қызметтік міндеттер.

18-сабақ

Topic 1:	Business Trip Abroad. Business Contacts.
Topic 2:	At the Airport.
Topic 3:	At the Railway Station.
Topic 4:	At the Hotel.
Topic 5:	Currency Exchange.

Business Trip Abroad. Business Contacts

EXERCISES

1. Make up a story about Mr X' business trip using the following words and expressions.

тілді білу	language knowledge/proficiency
шетелге жіберу	to send abroad
мамандарды шетелге іс-сапарға жіберуге сауал	request for sending specialists abroad
іс-сапар	mission, business trip, assignment
ұзақ іс-сапар	long-term business trip
шетелге іс-сапар	mission abroad
қысқа мерзімді іс-сапар	short-term business trip
іс-сапар бойынша шығындар	travel(ling) expenses
іс-сапарда болу	to be on a mission
іс-сапарға бару	to make a business/a mission
рұқсат	permit, authorization, permission
кіруге рұқсат (виза)	entry visa
шығуға рұқсат (виза)	exit visa
рұқсат беру	to give/grant permission
рұқсат алу	to obtain/get permission
визаның жарамдылық мерзімінің бітуі	expiration of a visa
виза беру	validity of a visa
виза сұрату	to grant a visa
виза алу	to apply for a visa
визаны создыру	to obtain/get a visa
сауалнама	to extend a visa
	questionnaire, (personnel department)
	form, personal history official
кұжаттарды рәсімдеу	registration of documents/ papers,
	putting sb's papers in order
шетелге шығу төлқұжаты	passport (for travelling abroad)
төлқұжат ұсыну	to show/produce one's passport
тағылымдама	training, study course
студенттердің тағылымдамасы	(professional) training of students

жол жүру	journey, trip
қызметтік жол жүру	official trip, mission
жол жүру ұзақтығы	duration of a journey/trip
жол жүру мақсаты	purpose/aim of a journey/trip
шақыру	call, summons
іс-сапар мерзімі	period/term of a mission
болу мерзімі	term of stay(ing)
кеден	customs office, the Customs
кеден қызметкері	customs officer/official
консулдық	consulate
медициналық бақылау	medical control/examination
төлқұжаттық бақылау	passport control
кедендік бақылау бекеті	customs inspection place
елге келу	arrival in the country
делегацияның ұшып келу	arrival of a delegation
ұшып келу туралы хабардар ету	to inform/notify of the arrival stay(ing)
шетелге келу	abroad
дипломатиялық қабылдау	diplomatic reception
жолға шығу	departure, leaving

At the Airport

2. Tell the story about what Mr X was looking for and asking at the airport and in the plane. Use Indirect Speech.

Where is the Aeroflot office?

How do I call Aeroflot?

When should I be at the airport?

I would like to confirm my (return) reservation.

Where is the information office?

Where is the ticket office?

I want a ticket on a plane to ..., please, flight number

Is this a direct flight?

How long is the flight?

When does the plane get to ... ?

How much does the ticket cost?

Where is the waiting room?

Where is the cloak room?

I would like to check this.

Where do I claim my bags?

I would like to claim my bags, please.

Porter, here are my bags/ baggage/hand luggage.

«Аэрофлоттың» өкілдігі қай жерде?
«Аэрофлотқа» қалай хабарласуға болады?

Мен әуежайда қашан болуым қажет?

Мен өзімнің (қайту) сапарымды нақтылағым келген.

Анықтама бөлімі қай жерде?

Касса қай жерде?

Маған № рейске ... дейінгі ұшаққа билет беріңізші, өтінемін.

Бұл рейс тікелей ме?

Ұшу ұзақтығы қанша?

Ұшақ қашан ...-ге келіп қонады ?

Билет қанша тұрады?

Күту залы қай жерде?

Мұнда сақтау камерасы қай жерде?

Мен мынаны сақтауға бергім келеді.

Жүкті қай жерден алады?

Менің жүгімді беріңізші, өтінемін.

Жүк тасушы, міне менің жүгім/ қол жүгім.

When/where is the check-in?
When does boarding begin?
Show me my place, please.

Please bring me some water/ an
airsickness pill.
When are we to land?

Тіркелу қашан/қай жерде?
Отырғызу қашан басталады?
Өтінемін, маған менің орнымды
көрсетіңізші.
Өтінемін, маған су/тербелуден дәрі
беріңізші.
Біз қашан жерге қонуымыз керек?

At the Railway Station

3. Tell the story about what Mr X was looking for and asking at the railway station and in the train. Use Indirect Speech.

Where is the terminal?
How do I get to the station?
Where is the schedule of trains?
Is there a (through) train to ... ?

How much does a ticket in the
international/first-class/ second-class
car to ... cost?
When does train No. ... leave/arrive?
When does the train for ... leave ?
Please give me a (return/ round-trip)
ticket in the sleeping car to ...
From which platform ... ?
When does the train get in to ... ?
How do I get to platform No. ... / to the
snack bar/ to the newspaper stand?

Is this carriage No. ... ?
Here is my ticket.
Please wake me an hour before we
arrive (at/in ...).
dining car
toilet
Please bring me a cup of tea/ one more
pillow/a blanket.
What is the next station?

Вокзал қай жерде?
Вокзалға қалай жетуге болады?
Пойыздардың жүру кестесі қай жерде?
... дейін пойыз бар ма (тікелей
қатынайтын)?
Халықаралық/жұмсақ/бөлмелі вагонға
билет қанша тұратын?

№ ...пойыз қаншада кетеді/келеді?
...пойыз қаншада жүреді?
Жұмсақ вагонға ...билет (қайтауға
және баруға) беріңізші.
Қай платформадан ... ?
Пойыз ... қашан келеді?
№ ... платформаға / дәмханаға/ газет
сататын дүңгіршекке қалай баруға
болады?
Бұл № ... вагон ба?
Міне, менің билетім.
... келгенге дейін бір сағат бұрын
оятыңызшы, өтінемін.
вагон-мейрамхана
дәретхана
бір кесе шәй/тағы бір жастық/көрпе
алып келіңізші, өтінемін.
Келесі қандай бекет болады?

4. Tell a story about travelling abroad you know from life, literature or films. Use the vocabulary of the lesson.

At the Hotel

5. Translate Mr X' words into English using the suggested expressions.

қонақ үйге аялдайын
 қонақ үйге тұруға құжат рәсімдейін
 бөлмені бронға қояйын/тапсырыс
 берейін
 қонақ үйдегі нөмірімді алдын-ала
 алайын/босатайын
 тапсырыстан бас тартайын деп едім
 өтінемін, ... қонақ үйге, отельге
 нөмір/екі нөмір бронға қойыңызшы.

пансион
 кемпинг
 Менің тегім Х.
 Қаладағы қонақ үйлер туралы не
 айтасыз?
 Мен алдын-ала төлейін бе немесе
 кететін кезде төлейін бе?
 Нөмір тәулігіне қанша тұрады?
 Қонақ үйде жайлылықтар бар ма
 жеке заттарды жууға қабылдау
 ауаны кондиционерлеу
 электрлік алау ошақ
 ... тағы қандай жайлылықтар/қызмет
 көрсету құралдар бар?
 Сізде ... бар ма?
 Би залы
 мейрамхана
 жүзу бассейні
 теннис корты
 гольф ойнауға арналған алаң
 бильярд?
 Мен бір тәулікке/екі аптаға нөмір
 алайын деп едім.
 Мен оны электрондық пошта/теле-
 фон арқылы брондап қойдым.
 Міне, дәлелі.
 Мен терезесі теңізге/алаңға/баққа/та-
 уға қарайтын бөлме алайын деп едім.
 Бұл нөмір маған ұнайды/ұнамайды.
 Арзанырақ/жақсырақ/тынышырақ
 нөмір бар ма?
 Нөмір бағасына
 таңғы ас
 қызмет көрсету кіреді ме?

to put up/stop at a hotel
 to register at a hotel
 to reserve/book/engage a room in

advance
 to check in/check out
 to cancel the reservation
 to reserve a room/two rooms in ...
 hotel [hau'tel]
 the Astoria
 the Metropol
 the Ritz (Hotel)
 boarding house
 camping site
 last name
 to say of

to pay in advance or on departure

the price per night
 conveniences [kan'vrnjansiz]
 laundry service
 air-conditioning
 electric fire
 facilities [fa'silitiz]

ballroom
 restaurant ['restaro:g]
 swimming pool
 tennis court
 golf course
 billiards
 to book a room for
 a night/a fortnight
 to reserve by .
 the confirmation
 overlooking the ./facing ./with
 the view of...
 to suit [sju:t]

to include

personal services

Сізде таңғы ас қай жерде және қашан болады?

Менің нөмірім қай қабатта?

Қызмет көрсету бюросы

Ақша айырбастау бекеті

әуе-/темір жол кассасы

лифт

қай жерде ...?

...нөмірдің кілтін беріңізші, өтінемін

Нөмірде кондиционер

теледидар/телефон/компьютер бар-
ма?

Маған бланкты толтыруға көмек-
тесіңізші, өтінемін.

to be served

service bureau

currency exchange

the air/rail ticket office

the key to ...

an air-conditioner

to fill in the form

6.And now translate into English the reception clerk's replies

Өкінішке орай, қазір бізде тек ...

double rooms

single rooms

expensive rooms

a cheap back room

a room with no bath

to stay with sb

Сіз қанша уақыт боласыз?

Сіздің нөміріңіз ... қабатта.

Кешіріңіз, мырза, бірақ сіз келу

карточкасын толтырған кезде, сіз

қонақтың аты

тегі

туған күні

туған жері

тұрғылықты жері

қолы жазылатын бағанды/жолды

толтырмай кетіпсіз

Міне, сіздің кілтіңіз, мырза.

Егер сізге бір нәрсе қажет болса,

қоңырау батырмасын басыңыз.

Сізге ...

костюміңізді үтіктеуге

бәтеңкеңізді тазалауға

жейдеңізді жууға

түскі асты нөмірге әкелуге көмекте-
семіз.

Сіздің қызметіңізде ...

портъе

қызметші әйел

the arrival card

the column (the line)

the guest

to press the button

You can have your ...

... pressed

... is at your service.

porter

chambermaid

Қонақ үйде ... сұлулық салоны
кеңсе тауарлары дүңгіршегі
анықтама бөлімшесі
шаштараз
шетел валютасын айырбастау бекеті
бар
Сіз қонақ үйден шығатын кезде
кілтті бізде қалдыруды ұмытпаңыз,
өтінеміз.

On the premises of this hotel
a beauty parlour
a stationery stall
an information bureau
a hairdresser's
a foreign exchange desk
to leave the key with ...

Currency Exchange

7. Translate these expressions into Russian.

1. Where is the nearest exchange office?
2. Where can I change foreign currency?
3. What are the operating hours of the bank (currency exchange office)?
4. Which window (counter) should I go to?
5. What is the rate of exchange for US dollars (pounds sterling)?
6. How much is the commission?
7. Where should I sign?
8. Please give me a receipt for the currency exchange.
9. Please note that I exchanged this amount of currency.

8. Describe one of the hotels of your home town/city.

9. Tell your own story (or a story you heard) about registration at a hotel and currency exchange.

19-сабақ

<i>Topic 1:</i>	Invitations. Congratulations. Wishes.
<i>Topic 2:</i>	Business Talks.

Invitations. Congratulations. Wishes

Letters of Invitation and Replies

Formal Letter of Invitation

*R.S.V.P. (фр. Repondez, s'il vous plait) — Жауап беріңіз, өтінемін.

Acceptance

Mr Vladimir N. Vladimirov accepts with pleasure Mr and Mrs John Alan Scott's kind invitation for dinner on Wednesday, December the tenth at seven o'clock.

Refusal

Mr Vladimir N. Vladimirov much regrets that a previous engagement prevents his accepting Mr and Mrs John Alan Scott's kind invitation for dinner on Wednesday, December the tenth.

Informal Invitations for Dinners

Dear Mrs ...

Will you and Mr ... have dinner with us on Friday, the first of April, at eight o'clock?

It is a long time since we have had the pleasure of seeing you, and we do hope that you will be able to come.

Sincerely yours,

.....

Acceptance

Dear Mrs .
Mr . and I will be delighted to dine with you on Friday, the first of April, at eight o'clock.
How very nice of you to invite us!
We are both looking forward with great pleasure to seeing you and Mr . again.
Sincerely yours,
.....

Refusal

Dear Mrs .
I cannot tell you how sorry I am that we cannot dine with you on Friday, the first of April.
Unfortunately, my husband is on a business mission now, and he will be back only on Sunday, too late for your dinner party. That is why we are unable to accept your kind invitation. It was very kind of you to ask us; and I know Mr ... will be as sorry as I am to miss an evening with you and Mr
Sincerely yours,
.....

Congratulations

My dear N.
I am so glad to find out that you really have got the rank of Principal and a new appointment.
You thoroughly deserved to get both. I suppose that you will soon be leaving us. Well, you must come over here all the more frequently until you do go. With hearty good wishes.
Yours very sincerely,
K.

Reply to the Letter

My dear K.
It was most kind of you to write me such a cordial letter. Of course, I feel as pleased as I can at the result of the whole affair. I won't be leaving England for another six weeks, so we'll often meet again. I must thank you most deeply for the great encouragement you have given me. I don't know what I should do without it.
Yours ever, sincerely,
N.

Address

«Университетпен хат алмасу» сабағында сіз хаттың ішінде мекенжайды рәсімдеумен таныстыңыз. Енді конверттегі мекенжай туралы айтамыз. Қайтарма мекенжай конверттің сол

жақ жоғарғы бұрышында немесе қақпақшасында көрсетілуі тиіс. Хат алушы аты конверттің ортасынан сәл төмен жазылады. Оң жақ жоғарғы бұрышына марка жапсырылады.

John A. Scott
1, Newton Street Town of Mount
Royal Quebec, Canada, H3P 2T1

STAMP

Vladimir N. Vladimirov 675,
Moskovskaya Street 248000
Kaluga Russia

EXERCISES

1. Learn the expressions of some traditional congratulations.

Merry Christmas!
Happy New Year!
Happy New Year and my very best wishes!
(The) Same to you!
May Day greetings to you!
Victory Day greetings to you!

2. Here are congratulations on other occasions. Invent and describe a scene of congratulating using some of these expressions.

Congratulations on your lucky win!	Жеңісіңізбен!
Happy birthday!	Туған күніңізбен құттықтаймын!
Many happy returns of the day!	
I hear you've defended your thesis.	Диплом қорғауыңызбен!
Congratulations!	
You've finished school. Congratulations	Мектеп бітіруіңізбен!
You're a student now.	Институтқа түсуіңізбен!
Congratulations!	
I hear you've got your first pay wages.	Бірінші жалақыңызбен!
Congratulations!	Келуіңізбен!
Welcome!	Келіп жетуіңізбен!
Welcome home!	Қайта оралуыңызбен!
I hear you've defended your graduation project/got your first degree.	Сені диплом қорғады дейді? Құттықтаймын!
Congratulations!	

3. Learn the expressions used when giving a present.

We'd like you to accept this very modest token of our esteem.	Сізге деген құрметіміз ретінде біздің шағын сыйлығымызды қабыл алыңыз.
Here's our little gift/present.	Біздің шағын сыйлығымызды қабыл ал(ыңыз).

And this is for you (from me/us).
 And here's a little souvenir to remember
 me/us by.
 And this is a little memento from me/us.

(Ал) бұл сізге сыйлық (менен/бізден).
 Бұл сізге естелікке.

4. Make short poems with different wishes (see examples below). Don't forget to thank for kind wishes or to wish the same.

Wishes and Replies

I wish you ...
 With all my heart I wish you ...
 I wish you every success!
 I wish you (every) success in passing
 your examination!
 Good luck to you with your
 exam(ination)!
 With all my heart I wish you happiness/
 joy!
 I wish you the best of everything!
 On the occasion of... I wish you ... For
 your birthday I wish you ... !
 Have a good rest!
 Get well (and) soon!
 Happy journey!
 Good luck!
 May you live on and on and on!
 Don't be shy!/Courage!
 Take care of yourself!
 Keep well!/Stay healthy!
 May (all) your dreams come true! (The)

(Мен) (сізге/саған) ... тілеймін.
 Шын жүректен ... тілеймін.
 Сізге үлкен сәттілік тілеймін!
 Саған емтиханды жақсы тапсыруынды
 тілеймін!
 Шын ықыласпен саған бақыт тілеймін!
 Сіздерге барлық жақсылықты тілей-
 мін!
 ... болуыңызбен тілеймін!
 Туған күніңізде ... тілеймін!
 Жақсы демалуыңызға тілектеспін!
 Тезірек жазуыңызға тілектеспін! Жо-
 лыңыз болсын!
 Сәттілік!
 Көп жасаңыз!
 Именбе!
 Өзің(із)ді күт(іңіз)!
 Сау бол!
 Сіздің (барлық) армандарыңыз орын-
 далсын!
 Сізге де соны тілеймін!
 Сізге де бақыт тілеймін!
 Оған үміттенемін.
 Бәрі жақсы болады деп үміттенейік
 жақсы болар еді.
 Солай болса, жақсы болар еді!
 Сізге Құдай көмектессін!

Same to you!
 I also wish you joy!
 I hope so.
 Let's hope for the best.
 It would be fine ...
 If only it were as you say!
 God help you!

Examples:

My dear Bess, I wish you every

You've been so kind as to give me a lift, that you must receive a

On my day, I've made some dishes and received some kind

I see you're going on vacations, so here are my

Happy New Year has been struck, may it bring to you good ... !

Let us have a pleasant rest: we shall hope for the

Now I wish the same to you: may your dreams come quickly

5. Write some invitation letters.

1. Атақты жазушының құрметіне болатын ресми түскі асқа ... мырзаны (Mr) және ханымды (Mrs) шақыру (in honour of a well-known writer).
2. Сіздің таныстарыңызға түскі асқа жартылай ресми шақыру (to your acquaintances Mr and Mrs ...).
3. ... мырзаға (Mr) «Макдоналдске» ресми емес таңғы асқа шақыру (to have a lunch at the McDonald's);
4. Досыма туған күнге шақыру жөнінде қысқаша хат (to a birthday dinner).
5. Ауылда демалыс (a weekend) өткізуге шақыру жөнінде үш абзацтан тұратын N кішігірім хаты.

6. Write four responses to an invitation for dinner as if you were in the following situations.

1. Сізді шақыруды қабыл аласыз.
2. Сіз шақыруды қабылдай алмайсыз, өйткені сіз шақыруда көрсетілген күннен бірнеше күн бұрын демалыс үйіне кетесіз (to a holiday centre).
3. Сіз шақыруды қабылдай алмайсыз, өйткені сізді бұрын басқа жерге шақырып қойған (because of a previous engagement).

Business Talks

7. Make up a dialogue between representatives of two different firms using the following words and expressions.

іскерлік кездесу
бір әрекет жасауға уағдаластық/беруге түсіністік/уәкілеттік алу
... таныс болу
... ұсынуға құрмет білдіреміз
Бұл құжатқа директор қол қою тиіс.

Бұл мақсаттарға қанша сома бөлінеді?

Бізге ... қатысты істің мән-жайын түсіндіре аласыз ба?
Сізде қандай да бір ұсыныстар бар ма?
Сізді біздің ... шарттар қанағаттандыра ма?
Біз ... деп есептей аламыз ба?
Бұны талқылау қажет.
Басқа нұсқалары болуы мүмкін.
Осы мәселе бойынша мен сізге хабарласамын.
Келіп жолығу.
Оған сенім артуға болады.
... басқарушы етіп тағайындалды.

appointment
understanding
to give/receive authority to do sth
to be familiar with ...
We have the honour to represent ... This document must go over the director's signature.
What amounts will be allowed for the purpose?
Could you put us in the picture about ... ?

Have you got any proposals to make?

Are you happy with our terms of ... ?
Can we take that ... ?
It's a matter for the discussion.
There may be alternatives.
I'll call you back concerning the subject.
to pay a visit
He is a person you can rely on.
... appointed to be Manager.

8. Imagine a telephone conversation between two managers and retell it using Indirect Speech.

Біз кеше осы фирмадан жеделхат алдық.
Сізге орын алған жағдай туралы талқылады/өзгертуді ... есіңізге салуға рұқсат етіңіз
Уайымдауға еш себеп жоқ.
Ойыңызды нақтырақ түсіндіріңіз.
... біз сізден сұрар ма едік.
Мен оған толық сенімдімін,
келісімге келуге тырысу
Сіз қаламайсыз.
Сіздің ұсынысыңызға келетін болсақ ..
Сіздің не айтқыңыз келетін мен түсінемін.
Оны сіз шешесіз.
Бұл жерде біз келістік.

The cable of the firm reached us yesterday.
May I remind you . to discuss/to improve the situation

There is no reason to worry.
Would you be more specific, please.

We would request you to ...
I'm quite positive about it.
to seek agreement
You won't regret it.
Regarding your offer ...
I see your point.
It's up to you to decide.
We are with you here.

9. Translate into Russian the expressions on the left and react to the statements in a polite manner using the suggestions given on the right.

It goes contrary to our plans. It's next to impossible.
I'm sorry to say no.
We are eager for lunch.
It was a hard talk, but it's all over now!

My secretary will fix you up with all you need.
We've captured a big contract to supply ...
We all have to adjust to new situations.
Our arrangement will operate immediately.
Perhaps we can settle for ...
May I trouble you
to consider our plan.

...болғаны өкінішті.
... сіздің кінәңіз емес.
Еш шара жоқ ...
Қоштасатын уақыт келді.
(Келіссөздер жүргізуге қатысқаны үшін алғыс.)
Сіз өте ізеттісіз.
Қандай сәттілік!

...тырысып көреміз.
Көмектесуге әрқашан дайынбыз.

Әлбетте! Жақсы!
Қолдан келгеннің бәрін жасаймыз!

10. Read and learn some idioms you may hear during talks with your foreign partners

Қолда бар алтынның қадірі жоқ.
мәселенің мәніне бойлау
шындықты ашу
қиялдау
қандай да жолмен болса да

A bird in the hand is worth two in the bush.
to take the bull by the horns
to lay cards on the table
to be in the clouds
at all costs

ымыраға келу
ең оңайы
бәрін жайып салу
тым болмағанда
бір нәрсенің парқын түсіну
... тіл табысу
Мәнісі бар.
мәселелерді кейінге қалдырма
өз дегенінде тұру
мінсіз, кедергісіз
нүктесін қою

to split the difference
easy as ABC
to put all one's eggs in one basket
at all events
to have an eye for sth
to see eye to eye with .
The game is worth the candle.
to let no grass grow under one's feet

to stand one's ground
without a hitch
to cross a "t" and dot an "i"

Gratitude

11. You meet a foreign delegation arrived in your home town. They bring many presents for representatives of your firm. Write the plot of a short play and act it out. Use the expressions of gratitude given below.

Рахмет!
Иә, рахмет.
Жоқ, рахмет.
... үшін сізге рахмет.
Көп рахмет!

Бізге келгеніңізге рахмет.

Бізді ұмытпайтыныңыз үшін сізге
рахмет.
Сізге қалай алғыс білдіруді
білмейтін.
Мен сізге өте ризамын.
Біздің алғысымызды білдіруге рұқсат
етіңіз.
Біз сізге сондай ризамыз!

Thank you.
Yes, please.
No, thank you.
Thank you for ...
Thank you so/very much.
Thanks a lot.
Thank you for coming to see us.
Thanks for the visit.
Thank you for remembering us.
Thank you for keeping in touch.
I don't know how to thank you.
Thank you.
Much obliged.
I would like to express our gratitude.

We are so grateful to you!

12. Think of and write a larger play on private business talks. Use the expressions of this lesson and previous ones.

13. Act as the Chairman at a press conference on the problems of studies and work abroad.

МАЗМҰНЫ

Алғысөз.....	3
I бөлім. Фонетикалық кіріспе-түзету курсы.....	5
Сөйлеу мүшелері.....	5
Транскрипция.....	6
Ағылшын тілінің айтылу ерекшеліктері.....	7
Дауысты дыбыстар.....	7
Дауыссыз дыбыстар.....	8
Екпін.....	8
Дауысты дыбыстардың редукциясы.....	9
Интонация.....	9
II бөлім. Практикалық грамматика негіздері.....	12
1-сабақ.....	12
Зат есім.....	12
Сын есім.....	18
Етістік.....	19
2-сабақ.....	33
Есімдік.....	33
Көмекші сөз.....	36
3-сабақ.....	44
Сұрақтүрлері.....	44
Болымсыз сөйлемдер.....	46
4-сабақ.....	55
Сан есім.....	55
Есімше.....	58
Герундий.....	59
5-сабақ.....	68
Белгілі-жақты сөйлемдер.....	68
Жақсыз сөйлемдер.....	68
There is тіркесі және оның нысандары.....	68
6-сабақ.....	75
Ырықсыз етіс.....	75
7-сабақ.....	83
Шартты сөйлемдер.....	83
8-сабақ.....	90
Бұйрық рай.....	90
9-сабақ.....	99
Шақтардың қиысуы.....	99
Төлеу сөз.....	100
10-сабақ.....	108
Күрделі толыққтауыш.....	108
Тәуелсіз есімшелі оралым.....	109
11-сабақ.....	116
Салалас құрмалас сөйлемдер.....	116

Сабақтас құрмалас сөйлемдер.....	116
12-сабақ.....	123
Модальдіетістіктер.....	123
Модальды мағынада жұмсала алатын етістіктер.....	124
III бөлім. Маманның кәсіби қызметі.....	148
13-сабақ.....	134
What Is Tourism?.....	134
Types of Tourism.....	135
14-сабақ.....	139
People in Tourism.....	139
Tourism (Tourist) Companies.....	140
15-сабақ.....	142
Hotel Staff.....	142
Types of Hotels.....	143
Thomas Cook.....	146
IV бөлім. Іскерлік ағылшын тілі: шетелде жұмыс істеу және оқу.....	148
16-сабақ.....	148
Continuing Studies Abroad.....	148
Correspondence with the Chosen University.....	151
17-сабақ.....	155
Searching for a Job Abroad.....	155
Drawing up and Filling in Documents.....	157
18-сабақ.....	160
Business Trip Abroad. Business Contacts.....	160
At the Airport.....	161
At the Railway Station.....	162
At the Hotel.....	162
Currency Exchange.....	165
19-сабақ.....	166
Invitations. Congratulations. Wishes.....	166

Оқу баспасы

**Голубев Анатолий Павлович,
Бессонова Елена Ивановна,
Смирнова Ирина Борисовна**

Оқулық

Редактор О.М.Амандықов
Техникалық редактор О. Н. Крайнова
Компьютерлік беттеу: Р. Ю. Волкова
Түзетуші В. К. Гарфилд

Баспа № 103116024. Баспаға шығаруға қол қойылды 08.02.2016. Пішіні 60 x 90/16. Офсеттік қағаз № 1. Офсетті баспа. Гарнитурасы «Таймс». Шартты баспа беті 12,0.. Таралымы 1000 дана. Тапсырыс №

«Академия» баспа орталығы» ЖШҚ, www.academia-moscow.ru 1129085, Мәскеу, Мир даңғ., 101В, 1 бет.

Тел./факс: (495) 648-0507, 616-00-29.

Санитарлық-эпидемиологиялық қорытынды № РОСС RU. АЕ51. Н 16679 25.05.2015 ж.

Баспаның электрондық тасымалдаушысында басылды.

«Тверь полиграфикалық комбинаты» ААҚ, 170024, Тверь қ., Ленин даңғ., 5.

Телефон: (4822) 44-52-03, 44-50-34. Телефон/факс: (4822) 44-42-15.

Home page - www.tverpk.ru Электрондық пошта (E-mail) — sales@tverpk.ru